

MANUTIUS
DE
LEGIBUS
NAZIONALE CENTR
ALDINI
II
7
27
RACCOLTA NE

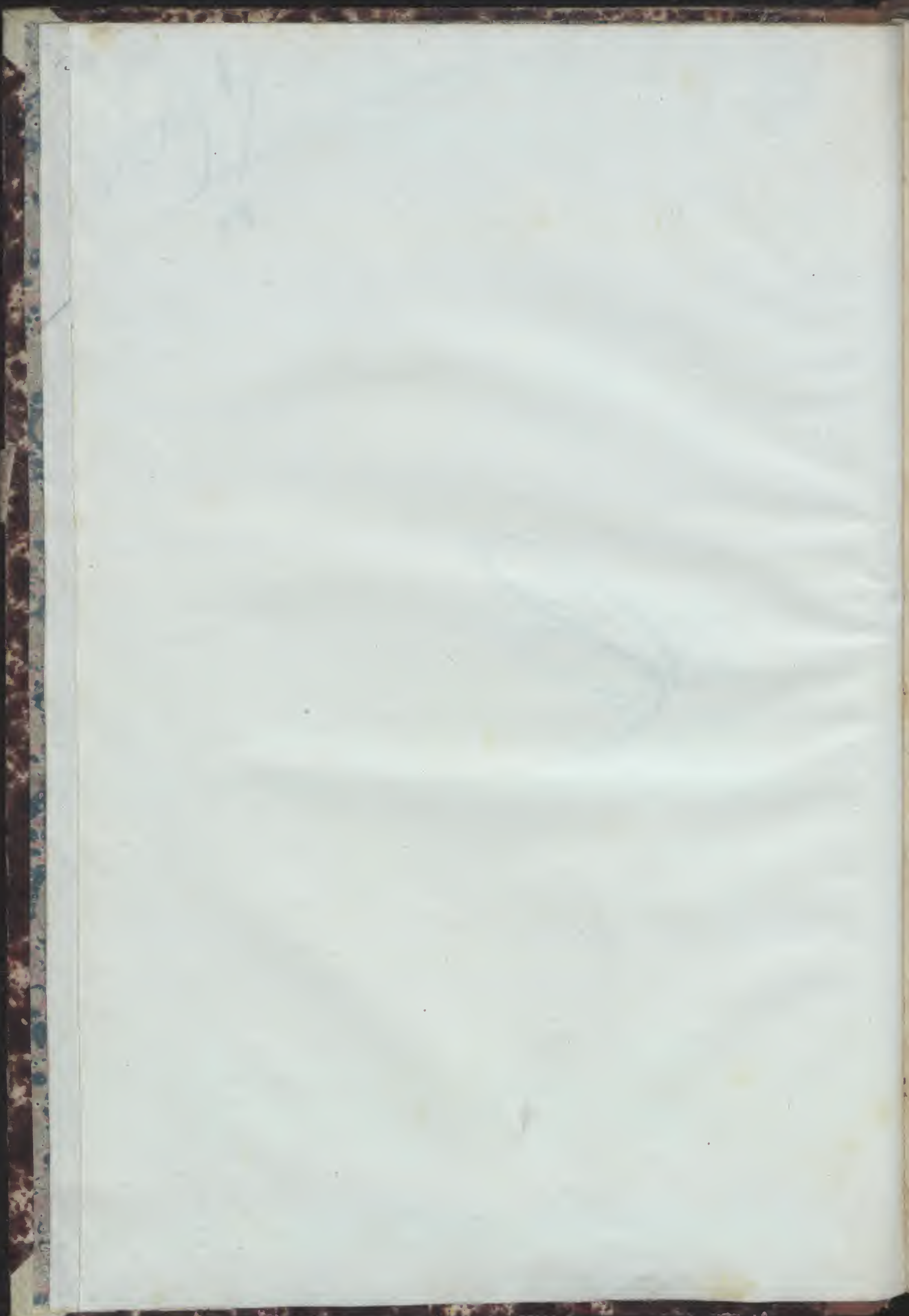

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.7.27

BIBLIOTECA NAZIONALE CENTRALE - FIRENZE
ALDINI
II
7
27
RACCOLTA NENCINI

OTIVM
SINE LITERIS
MORS EST
Seneca
Ex Libris Joannis Nencini
1874

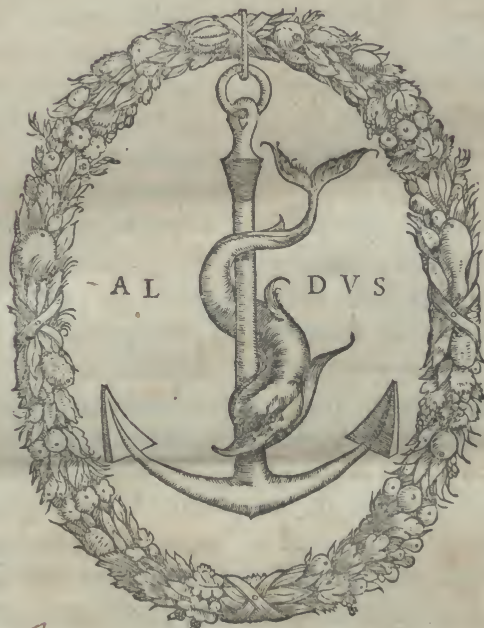
ANTIQVITATVM ROMANARVM

Pauli Manutii

LIBER DE LEGIBVS.

Index rerum memorabilium.

VENETIIS, M. D. LVII.

Cum priuilegio Pauli IIII Pont. Max. Caroli V Imp. Henrici Regis Galliæ, Philippi Hiſpaniæ, Senatus Veneti, in annos XX.

PAVLI MANVTII

AD ILL. PRINCIPEM, HIPPOLYTVM ESTENSEM, CARDINALEM, IN LIBRVM DE LEGIBVS PRAEFATIO.

OMNES artes, atque omnes res, HIPPOLYTE Princeps, & Cardinalis, modo augeri, modo minui, nec eaſdem perpetuo eſſe, ſatis inter omnes conſtat. patet hoc quidem oculis primum, deinde etiam mentibus. oculis notamus euenta: mente, cur quidque eueniat, quo ue referenda ſit cuiuſque rei mutatio, intelligimus. itaque lapides, & metalla, quæ omnium duriſſima ſunt, quæ uis hominum frangere uix poteſt, hæc tamen conſumit, & conficit uetuſtas. quidquid enim ex partibus aliquando coiit, & concretum eſt; id eaſdem in partes aliquando dilabatur, ac diſſipetur, neceſſe eſt. habet hoc materia illa, unde res omnes conſtant, ut formæ mutationem quærat; idq;, quod ſequitur, aſſecuta, migrat in alias naturas, quaſi, quod appetiit, eo nunquam eſſe contenta uideatur. neque uero hæc naturales tantum ad res conditio pertinet, ſed inuenta quoque hominum, operaq; attingit. mores, conſuetudines, loquendi ratio, quam linguam appellamus, leges ipſæ, quas ne quid unquam ex hominum memoria deleat, in æs incidimus, omnia demum, quæ ab arte naturam imitante fluxerunt, quotidie mutantur, ac tolluntur, non modo ab externis cauſſis contra uoluntatem noſtram, uerum etiam à nobis ipſis, quia tempus ita poſtulet. ſed artes liberales, optimaq; ſtudia, quæ nuſquam magis, quàm in Italia, honor aluerat, atque auxerat, ætas nulla magis afflixit, quàm cum Romani imperatores, imperii ſede in Thraciam translata, Italiam barbaris nationibus diripiendam, ac deuaſtandam reliquerunt. quòd niſi ſuperioribus annis Principes, ac Pontifices aliquot, maxime uero Leonis X egregia, propeq; diuina liberalitas huic malo ſubueniſſet; quem Laurentii Medices, patris ſui, clariſſimi

uiri, exemplo commotum, etiam ueræ laudis cupiditas impulit, ut iacentes ingenuas artes, magnis propositis præmiis, excitaret; barbara, credo, quod ad literas attinet, magna ex parte esset Italia: dignitas omnis philosophiæ, splendor omnis obsoleuisset eloquentiæ. sed neque ille huius præclari operis summam potuit absoluere, ereptus morte, disciplinis liberalibus nimis immatura; & interitum illius tempora sunt eiusmodi consecuta, ut, quæ paululum iam luxerant honestarum scientiarum studia, ea perpetuis multorum annorum tenebris quasi nox quædam obscurauerit prorsus, atque extinxerit. fatalis enim bellorum tempestas non exercitationem modo literarum sustulit, uerum, quæ sunt in excolenda uirtute positæ laudes, eas labefactauit omnes, atque peruertit. ac nunc quoque, cum pacis aliqua spes, longo sane interuallo, affulsisset, misera rursus eodem malo tentatur Italia, ueteresq; calamitates aduersus bonis artibus nescio quis Genius inuehit. Nunc te, Hippolyte Cardinalis, cui summam iuuandi generis humani uoluntatem, nec minimam cum uoluntate facultatem Deus tribuit, eximiam ad laudem uocat occasio. suscipe desertum pene ab omnibus literarum patrocinium. collige tu, quæ alii dissipant, omnium laudandarum doctrinarum studia, & restitue nobis illa, quæ uel hominum improbitas, uel, ut aliò culpa deriuetur, fortunæ uis eripuit. hæc est actio digna Cardinali, digna Principe, Hippolyto uero & Cardinali, & Principe dignissima. Vidimus tuam præteritam uitam. ab ea nihil humile, nihil obscurum, nihil uulgare, ampla omnia, præclara, inusitati exempli, noui generis expectantur. quæ tu, ne à te ipso dissentias, nunc quidem magna ex parte præstabis, atque adeo iam præstas, bonis uiris, & eruditis beneficentia subleuandis. quorum ex ingeniis non dubito quin quotidie aliquid efflorescere tuo beneficio uideas. quod quia præclarum est, exemplum alii sequentur. scribent omnes, quod quisque poterit, illecti gloria, & commodorum spe compulsi. nam, ut coniecturam de me ipso faciam; quem esse nihil in literis fateor; sed, ut aliquid tamen essem, laboraui; ego olim (decennium, opinor, abiit, eoq; amplius) auctoribus duobus eximiis uiris, Petro Bembo Cardinali, & Ber-

nardino

nardino Maffeo, qui postea dignitatem eandem magnis in ecclesiam Christi meritis est consecutus, dederam me ad res Romanas, illas ueteres, obseruandas, & ex omnibus antiquorum monimentis omni studio colligendas: ut, cum illam remp. qua nulla fuit, nec erit unquam illustrior, uniuersam animo, ac scientia comprehendissem, latinis eam literis explicarem, egregiumq; bene, ac laudabiliter institutæ ciuitatis exemplum meis, quatenus quidem ipse possem, scriptis expressum, posteris relinquerem. Res erat præclara, meq; delectabat uehementer, & afficiebat ipsa tractatio. itaque meam omnem industriam, omnem curam, omnes denique in hoc studio cogitationes fixeram, ac locaram. sed accidit iniquo meo fato, ut horum utrunque, Bembum primo iam senem, cuius in beneuolentia ornamenti mihi erat plurimum, deinde Maffeum non ætate minus, quàm uirtute, florentem, in quo mei spes ocii sita omnis erat, à quo pendebam totus, importuna morte ereptum amiserim. destitutus eo præsidio, quo meæ fortunæ nitebantur uno, fractus animo, ac debilitatus institutum antiquitatum Romanarum opus omiseram, & ad alia me conuerteram. postea uero quàm, honorifica in primis conditione delata, magno sum à te tuo beneficio in tuorum familiarium ordinem inuitatus; quod ego summæ felicitatis loco duxi; erectus mente, atque animo, rursus, quod abieceram, suscepi, onusq; tantum, quantum priuatis opibus perferri uix, aut ne uix quidem potest, te uno fretus egregie sustineo. et, ut ex parte totum iudicare posses, de decem, quos exorsus sum, libris hunc de legibus potissimum, quem ad te mitterem, delegi: non quòd ita postularet ordo: (sextum enim in antiquitatum uolumine locum obtinet) sed, quòd, cum omnium librorum materies non modo coacta iam in unum à me esset uniuersa, uerum etiam satis diligenter in partes distributa; casu accidit, ut hic minus, quàm ceteri, rudis, minus esset impolitus. præterea feci libenter, tuis actionibus admonitus. leges enim hic liber complectitur. porro leges nihil aliud, quàm rationem, nihil, præter ordinem, docent. ratio autem, & ordo, si usquam, in tuis moribus elucet. quippe nihil agis non moderatum, nihil non æquabile, nihil, quod non cum

ea,

ea, quam ſuſtines, perſona, id eſt cum religione uere Chriſtiana, ac ſedis Apoſtolicæ dignitate conſentiat. quare cum omnia mea tua ſunt; quandoquidem ego me tibi, quidquid ſum, & quantus quantus eſſe poſſum, totum addixi: tum uero hic de legibus Romanis liber uere tibi debetur, tibiq; eſt à me iure optimo inſcriptus. quo in libro bene poſitam à nobis operam ſi duxeris; de ceteris quin idem ſentias, haud equidem uerebor. pergo enim ſtudio pari, uoluntate etiam, ut mihi uideor, acriore. unum modo exoptandum eſt; ut, quando nos ab hoc ſtudio nulla utilitas, nulla uoluptas, ne ualetudinis quidem ſatis imbecillæ ratio poteſt auellere, noſtris laboribus tua beneuolentia quaſi propitium numen aſſit. ſic enim fiet, ne qua prorſus in difficultate, ne quo unquam in ſcopulo noſtra hæreat induſtria: & in eum, quò ſpectat animus, portum ſecundo curſu, tuæ benignitatis aura proſequente, facile peruehemur.

ANTIQVITATVM ROMANARVM

Pauli Manutii

LIBER DE LEGIBVS.

OPTIMA omnium, atque æquissima naturæ lex est; quæ tum nihil cuiquam deesse, tum ea, quæ quisque habet, æterna iubet esse. nam, quemadmodum illæ, quæ cœlestibus corporibus præsunt, beatæ mentes, iustissimæ sunt, & suum quæque corpus iustissime regit: sic ipsa natura, quæ de superioribus illis mentibus deriuata, & in unum collecta uis est, æquissimum in agendo ordinem seruauit; eaq;, quæ egit, patere omnibus, nec unquam non esse uult. itaque & eam partem aeris, quæ sublimior, eoq; purior est, oculis traiicientes, aspectu cœli iucundissimo omnes fruimur; & inferiorem, mixtam, spiritu haurimus; & sustinemur, atque alimur terra, & aqua ad ea, quæ cuique commoda ac necessaria sunt, utimur. nam, etsi horum singula uni animantium generi tributa ad usum ac uictum præcipue uidentur: tamen ita uni generi proprium unumquodque est, ut diuersi generis animantibus nihil denegetur. alitibus aer, mare piscibus, quadrupedibus terra, certa cuique animanti sedes, ac naturale domicilium est: omnia tamen omnibus communia sunt; neque alieni alimenti usu animal ullum perpetuo caret. hæc sua lege natura, communis omnium mater, ita constituit, ac sanxit. cuius ad similitudinem quo propius accedunt humanæ leges, eo certior ac laudabilior ea uitæ ratio est, quam hominum generi præscribunt. neque ad aliud exemplum spectarunt homines illi, quos antiqui scriptores diuinis laudibus extollunt, quia suas ciuitates optimis institutis ac saluberrimis legibus temperarunt. celebrantur præter ceteras Lacedæmoniorum leges, à Lycurgo latæ, Atheniensium, à Solone. commemorantur & illæ, quas Locrensibus Zaleucus, Thuriis Charondas, Getis Zamolxis, Pythagoræ discipulus, dedit. laudat etiam

Cretensium leges Plato, Carthaginiensium Isocrates. Romanas uero Polybius anteponere omnibus non dubitat. hæ cum ab iis, qui ceteris hominibus ingenio, ac sapientia præstiterunt, summopere laudatæ prædicatæq; sint: quid aliud, nisi præclaras fuisse, credendum est? at dissimiles inter se, &, si dissimiles, quo modo omnes præclaræ? quia nimirum ad eundem finem, eandemq; quasi metam, non eadem tamen uia, omnes tendunt. ius naturæ, in quo nihil inæquale deprehenditur, primi conditores legum ante oculos habuerunt. eius imaginem in suas quisque leges, quantum imitatione licuit, transtulerunt. qui cum ad iustitiam pariter intenderent, eandem tamen in tradendo iure rationem ideo secuti non sunt, quia nõ eiusdem loci, non eiusdem cœli, non eiusdem hominibus ingenii leges ferebant. hæc illi cum animo circumspicerent, attenteq; cogitarent: modo perficere possent, quod agebant; qua ratione perficerent, laborandum non esse iudicarunt. neque enim ipsarum legum uitio factum est, ut aut Athenienses minus diu, quàm Lacedæmonii, aut Lacedæmonii minus, quàm Romani, floruerint; sed quòd Athenæ citius, quàm Sparta, & Sparta citius, quàm Roma, de recta maiorum consuetudine deflectens, legum imperium maiestatemq; neglexit. quare prudenter iudicat Polybius, quòd, duabus potentissimis ciuitatibus, Carthagine, & Roma, multorum annorum bello de imperio decertantibus, ad extremum succubuisse Carthaginem, & uictam conditiones accepisse, ob eam maxime caussam putat, quòd, quo tempore inter eas incidit contentio, tum & Carthagine multo, quàm antea, negligentius, & Romæ multo, quàm unquam, diligentius leges colebantur. nihil enim sine iure perpetuum est. ius autem ipsum nihil aliud est, quàm bene uiuendi norma, legibus tradita, atque præscripta. quam qui tenent, soli duas maximas res, maximeq; optabiles adipiscuntur. primum, ipsi quotidie magis in sua ciuitate cari sunt, atque honorati, inter ignotos clari, inter homines uiri, inter uiros heroes: deinde, id quod uelle bonitatis est, perficere uirtutis, facile consequuntur, ut eorum patria ciuibus frequens, pace tuta, opibus beata sit. ex hoc genere fuisse legimus Thebis Epaminondam, Spartæ Agesilaum, Athenis Aristidem, Romæ Camillum, Fabios, Decios, Scipiones Catones, innumerabiles alios. nulla enim ex omnium sæculorum memoria magis ad omnem laudem ciuitas excelluit. ex hoc etiam numero

Primi conditores legum ante oculos habuerunt ius nature.

Nihil n. sine iure perpetuum est. Ius est norma bene uiuendi legib. tradita.

numero multos in patria mea fuisse, apud maiores nostros Carolum Zenum, Franciscum Barbarum, patrum ætate Bernardum Iustinianum, Hermolaum Barbarum, Francisci nepotem, Hieronymum Donatum, Andream Naugerium, accepimus. ipsi uidimus, &, quod in magna felicitatis parte ponimus, allocuti sæpe sumus Gasparem Contarenum; cui quidem ex iis, quos nominaui, prudentia, bonitate, amore in patriam, pietate in Deum anteferri nemo, doctrina ne conferri quidem potest. fuit enim ille uir, non modo Venetiis, quandiu gerendis magistratibus operam reip. nauauit, uerum & Romæ, & ubicunque fuit, postea quàm absens pene contra uoluntatem, præter opinionem certe Cardinalis factus est; fuit, inquam, ille uir, cuius mihi nunc scribenti uultus, & os illud, regia quadam maiestate decorum, ante oculos obuersatur; in omni genere uitæ inter omnes homines admirabilis, & eximius. qui cum esset habitu naturæ excellenti, ac prope diuino; domestica etiam disciplina, præter rectum, & honestum, nihil agnosceret, nihil uellet; tamen, assiduo philosophiæ studio, ita uoluntatem auxerat, ita naturam expolierat, ut cum nemo magis uirtutem diligeret, tum nemo diligendam magis iudicaret. hunc ego mihi cum à prima adolescentia, tanquam unicum exemplum, & in moribus, & in literis ad imitandum proposuissem; nunc, in utroque à perfecta illa facultate, quæ in illo fuit, quàm longe absim, quamq; id, quod imitari statueram, consequi difficile sit, re tentata, & cognita perspicio. equidem, in literis, neque tempori, quantum rei familiaris occupatio permittit, neque labori, quantum mea non admodum firma ualetudo fert, hactenus peperci: seduloq; sum conatus, ut, quemadmodum ille suorum studiorum rationem extare uoluit; itaque multa literis ab illo præclarissime tradita leguntur; itidem ego facerem, &, pro mea tenui facultate, meis scriptis hominum studiosorum utilitati commodisq; consulerem. par in utroque uoluntas fortasse fuit: nos inferiores ingenio, scientia uero impares maxime sumus. ille Venetam remp. hoc est eam, quæ inter omnes nostri temporis resp. plurimum excellit; nos Romanam, hoc est eam, quam omnium præstantissimam antiquitas habuit, ad scribendum delegimus. ille, quod uoluit, perfecit; nos, euentu dubio, perficiendi tamen spe conamur. nam, etsi quanta in re uersamur, intelligimus: tamen, quia superioribus quinque libris,

primo de urbe, altero de ciuitate, tertio de religione, quarto de ſenatu, quinto de comitiis, operam à nobis non omnino male poſitam exiſtimamus; incepti nondum pœnitet; animoq; ſatis alacri pergemus ad ea, quæ reſtant. Sextus hic erit de legibus liber. in quo cum diligentiæ, tum ingenii, addo etiam prudentiæ, grauiſſimæ ſunt partes. nam ex iis legibus, quæ Romæ latæ ſint, nullam prætermittere, diligentiæ eſt: quo in genere negligentes certe non fuimus. quid autem in ferenda lege quiſque cogitauerit, & utrum id, quod cogitauit, utile reip. fuerit: hæc uero neque ſine ingenio, eoq; peracuto, quiſquam uiderit, neque ſine prudentia iudicauerit. quare cum eam partem, quæ tota ſtudii ac laboris eſt, & à uoluntate pendet, abſoluerimus; (nihil enim in hoc, quantum quidem in nobis erit, deſiderari patiemur) eam, quæ ad ingenium, & prudentiam pertinet, quæ nobis ſatis parce natura tribuit, ſi minus pro rei ſuſceptæ magnitudine, ac dignitate præſtabimus, iniquus erit lector, ſi quis infirmitatem pro crimine poſuerit, meamq; cauſſam potius condemnauerit, quia, quod debui, non potuerim, quàm probauerit, quia, quod potui, certe uoluerim. Quinque partes erunt huius libri. primo loco, quibus nominibus appellatæ leges ſint, quis cuiusque lator, quæ cuiusque ſententia fuerit, oſtendemus. hac parte abſoluta, quæ erit omnium maxima, tum illa quatuor, quæ ad rationem ferendæ legis pertinent, ordine curabimus; ut, à quo genere hominum, quibus in locis, quibus temporibus, quibus de cauſſis latæ leges ſint, explicemus. IVS omne aut à natura eſt, aut à conſuetudine, aut à legibus. ius naturæ ipſum per ſe, ſine conſuetudine, & legibus, ad optimam uitæ conditionem ſatis erat. ſatis enim beate uiueremus, ſi naturam ducem ſequeremur. ſed quia, quod iuſtum, & laudabile eſt, multi, uel quia ſunt hebetes, non intelligunt, uel, quia ſunt improbi, diſſimulant; iccirco, ne peccantibus daretur excuſandi locus, ſcripta lex eſt, quæ, quid agendum, fugiendum ue eſſet, perpetuis literarum notis teſtatum, atque expreſſum ante oculos poneret. eſt igitur lex tanquam præco, qui, ſuggerente natura, iuſtitiam ciuibus enunciat: cuius uocem qui uolentes auribus percipiunt, eamq; fideliter animo cuſtodiunt; ita uiuunt, ut uirtutem à uitio facile diſtinguant, & ab altero, tanquam à peſtifero angue, refugiant, alteram amplexentur, & amabilem præ ceteris

teris rebus existiment. uerum, quia publica res ita cum priuata cohæret, ut altera alterius commodo nitatur, nec fere, nisi utrique recte sit, diu uigere & stare ciuitas ulla possit; propterea, quæ utrique consulerent, leges, aliæ pro statu reip. aliæ pro singulorum utilitate, diuersis temporibus latæ sunt. fuit igitur & ius publicum, & ius priuatum. Rursus, quia publica sunt infirma, si separentur à diuinis; publici iuris facta diuisio est, ut altera pars ad religionem, altera ad res humanas pertineret. Ius priuatum ne ipsum quidem simplex est, sed leges quidem omnes de rebus humanis, alias tamen de iure ciuili, alias de criminibus continet. Primum igitur nobis agendum est de iure publico, deinceps de priuato; & primum de publico diuino, deinde de humano: item de priuato, primum eo, quod ad ius ciuile pertinet, secundo loco de eo, quod crimina persequitur. ROMANAE leges aut à regibus latæ sunt, aut ab iis magistratibus, quos, regno sublato, alios aliis temporibus creatos, ciuitas habuit. ipsas leges magna ex parte alicunde sumptas facile crediderim. non enim dubitandum est, quin, cum ea tempestate in Italia & Albani, & Sabini, & præter ceteros Etrusci floruerint; cumq; Albæ Romulus, in Sabinis Numa, Priscus etiam matre Etrusca, patre in Etruria orto natus esset; ad suam quisque patriam respexerit, & ea, quæ in iis populis probabiliora uidebantur instituta, delegerit, Romæq; legibus sanxerit. à Lacedæmoniis etiam non nulla, ab Atheniensibus multa ad ius constituendum uideo deriuata. nam fere, quæcunque in XII tab. decemuiri scripserunt, de Solonis legibus translata sunt. nec uero, ab ingenio pauca, atque à prudentia esse deprompta, credendum est, presertim in rep. cum in magnis opibus imperii, pro uario rerum euentu, noua iura temporum necessitas exprimeret. Regum ætate non multas in urbe leges fuisse existimauerim: non solum, quia regum iussa pro legibus erant; ad eos grauissima quæque deferebantur; eorum omnes dicto annuere, imperio parere cogebantur: uerum etiam, quia ciuitas, neque dum populo satis frequens, neque opibus locuples, legum multitudinem non desiderabat. inter paucos, & assiduis bellis exercitos, nondum licentia, nondum plane uis emerserat: non luxuries, non illa, quæ fere opes consequitur, malarum artium lues in urbem inuaserat. regibus exactis, simul cum publicis opibus & nata noua

uitia ſunt, & ea, quæ fuerant, aucta. tunc, ut ad uarios morbos diuerſa medicamenta inueſtigata, inuentaq; ſunt, ſic ad ea mala, quæ manare cœperant in ciuitate, comprimenda, atque ſananda, uaria legum genera peperit neceſſitas. neque tamen reges ipſi leges neglexerunt. poterant omnino, quidquid uellent; ſed uoluit nemo, niſi quod liceret. quin, ut ait Liuius, ab ipſo ſtatim urbis primordio Romulus, rebus diuinis rite perpetratis, uocata ad concionem multitudine, quæ coaleſcere in populi unius corpus nulla re, præterquam legibus, poterat, iura dedit. quem Numa ſubſecutus, multo etiam magis ciuitatem legibus excoluit, & ab armis ad religionem, bonosq; mores totam traduxit. omnesq; deinceps, præter Superbum, ita regnarunt, ut, quod idem Liuius alio loco tradit, Brutus idem, qui tantum gloriæ, Superbo exacto, meruit, malo publico uel maximo id facturus fuerit, ſi, libertatis immaturæ cupidine, priorum regum alicui regnum extorſiſſet. quare, cum ipſos moderati ingenii, optimiq; exempli fuiſſe conſtat, tum leges habuiſſe, quarum ad præſcriptum uniuerſos ciues uiuere uoluerint. quibus de legibus, deq; iis, quæ poſtea latæ ſunt, ita ſummatim agemus, nihil tamen ut patiamur deſiderari. ac primum de publicis, & inter has primum de iis, quæ ad religionem pertinent, agendum eſt. LEGES publicæ de ſacris & de religione iam inde à primis regibus, Romulo, & Numa, non ſane paucæ inſtitutæ ſunt. ſed ante omnia, Romulus uidetur, ne quis unquam ſuas leges, aut ſua facta poſſet infirmare, legem illam, quam regiam Vlpianus uocat, de ſuo imperio tuliſſe; cum populus, ab eo rogatus, omne ſuum ei, & in eum imperium, omnemq; poteſtatem contulit. Hoc facto ad inducendam religionem animum adiecit, & cum religione ſecuritatem ſimul ciuium ſpectauit. de ipſa enim urbe id primum ſtatuit, ne quis, niſi per portas, ingrederetur, egrederetur ue; mœnia ſacroſancta eſſent. quam legem uidetur Cicero ſignificaſſe in II de natura deorum, cum ait, muros à pontificibus habitos eſſe ſanctos, quos uiolare nefas eſſet. Ita, cum & ſuam Romulus, & publicam ſalutem religione muniiſſet, ſanxit deinde, idq; ſemper ſeruauit, ne quid publice inaugurato fieret. uidit enim, reliquas leges, quas ferre de rebus humanis cogitabat, haud paulo plus in nouo, uarieq; multis ex locis confluente populo habituras eſſe ponderis,

ſi cum quadam erga deos pietate coniungerentur: quandoquidem id eſſe quaſi frænum uideretur ad impetus animorum reprimendos, hominesq; in officio, rectaq; ratione continendos. Atque hac quidem de lege ita loquitur Cicero in III lib. de natura deorum, ut ab ea fluxiſſe Romani imperii magnitudinem ſignificet. Romulum, inquit, mihi perſuadeo, auſpiciis conſtitutis, ieciſſe fundamenta noſtræ ciuitatis. Tum, ſacris rebus ac ritibus præeſſe principes ciuitatis, hoc eſt, patricios, lege iuſſit; qui, diuina tractari à plebeiis hominibus, neque pium, neque decorum iudicaret; ſiquidem ea, quæ uim habet neceſſitatis, inopia faceret, ut eorum non modo manus labe rerum uiliſſimarum fœdarentur, uerum animi quoque tum cogitandis, tum etiam patrandis ſceleribus inquinarentur. Addidit aliam legem, ne in templo nocturnæ uigiliæ haberentur: optimo ſane conſilio, primum, ne quid per noctem minus caſte, minus ue pudice, ſacrorum ſpecie, committeretur; quod fieri plerunque contigit; deinde, ne qua fieri coitio, ne quid iniri aduerſus ipſum, publicam ue rem occulti con ſilii, ne quid inſidiarum tendi poſſet. ad quam legem Cicero ſpectauit, cum in ſuis legibus illa ſcripſit: Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter illa, quæ pro populo rite fiant. Et quoniam opinio fabularum, quibus antiquitas deos admiſcere ſolita eſt, familiaritatem quandam inter homines & deos uidetur inducere; unde manat primum contemptus, & in moribus licentia, deinde ad omne facinus audacia: uinculum hoc quoque incolumitatis publicæ firmiſſimum ſapientiſſimus rex futurum putauit, ſi pœnam iis lege indiceret, qui fabuloſa de diis figmenta crediſſent. Quid illud? ubi diuerſa religio eſt, tollitur ſocietas, & conſuetudo. ex eo facile odia, & ex odiis ſeditiones exiſtunt. quo ſæpe malo ciuitates intereunt. prouidit hoc Romulus, cauitq;, lege lata, ne deos peregrinos, præter Faunum, colerent, ne ue ſacrificia externa facerent. Has leges, & eas, de quibus infra ſuo loco agemus, uidetur comitiis curiatis tuliſſe. qua de re Pomponii iuriſconſulti uerba recitabo. Romulus, inquit, populo in XXX partes diuiſo, quas curias appellauit, quòd tunc reip. curam per ſententias earum partium expediebat, leges quaſdam curiatas ad populum tulit: tulerunt & ſequentes reges: quæ omnes conſcriptæ extant in libro Sex. Papirii; qui fuit illis temporibus,

quibus

Nocturnæ uigiliæ non ... in templo

quibus Superbus, Demarathi Corinthii filius. isq; liber appellatur ius ciuile Papirianum. Hæc Pomponius. Verum in Romulo temperatum fuit ingenium, quale ſcilicet naſcentis urbis initia poſtulabant, tum ad rem bellicam, tum ad religionem accommodatum. Numa totus in re diuina fuit: itaque ad eos ſacerdotes, quos Romulus inſtituit, qui ſexaginta fuerunt, ipſe alios præterea adiecit, flaminem Dialem, Martialem, Quirinalem, uirgines Veſtales quatuor, ſalios Marti Gradiuo duodecim, pontificem maximum ex patriciis, cui omnia ſacra tum publica, tum priuata commiſit. hæc, non dubito, quin ad perpetuitatem legibus ſancita ſint, ſicuti alia multa, quæ religionis cauſſa tum ab aliis regibus, tum à magiſtratibus in rep. conſtituta ſunt. Regibus eiectis, lege tribunicia omnes leges exoleuerunt; (ponam enim eiuſdem Pomponii uerba) iterumq; cœpit populus R. incerto magis iure, & conſuetudine aliqua uti, quàm perlata lege: idq; prope XX annis. poſtea placuit, publica auctoritate X conſtitui uiros, per quos peterentur leges à Græcis ciuitatibus; ut ciuitas fundaretur legibus: quas, in tabulis X æneis perſcriptas, pro Roſtris propoſuerunt, ut poſſent apertius perſpici: datumq; eſt eis ius eo anno in ciuitate ſummum, uti leges corrigerent, &, ſi opus eſſet, interpretarentur, neque prouocatio ab eis, ſicut à reliquis magiſtratibus, fieret. qui & ipſi animaduerterunt aliquid deeſſe primis X legibus: ideoq; ſequenti anno alias duas eiſdem tabulis adiecerunt. In his legibus, quas centuriatis comitiis X uiri tulerunt, multa proprie de iure diuino ſancita eſſe, neceſſe eſt: ſiquidem ita diligenter, & ita copioſe ſcriptæ ſunt, inſpectis prius & ſapientiſſimi Solonis legibus, & aliarum Græciæ ciuitatum inſtitutis, ac moribus, ut uel ætate ſua Liuius, in immenſo aliarum ſuper alias aceruatarum legum numero, fontem tamen omnis publici priuatiq; iuris XII tab. eſſe dicat. ſed de ſacris ritibus pleraque, uetuſtate obliterata, euanuerunt: non nulla de legibus ad creandos ſacerdotes pertinentibus, ueterum hiſtoriarum, ac monimentorum ope, quaſi ſcalmus è naufragio, ſeruata ſunt. Atque hoc de genere (ut à primis temporibus ordiar: unde ueluti per gradus ad poſtrema deſcendam) leges inuenio Romiliam primum; qua cautum eſt, ne alii, præter patres, & magiſtratus, ſacra inirent, peragerent ue; deinde tribuniciam, Sextiam Liciniam, ut X uiri ſacrorum,

rum, non, ut antea, omnes patricii, ſed ex parte dimidia de plebe crearentur: item aliam tribuniciam, Ogulniam, ut, cum quatuor pontifices eſſent, placeretq; ſacerdotum numerum augeri, quatuor præterea pontifices, quinque augures, de plebe omnes, allegerentur: ut omnino octo pontificum, nouem augurum numerus fieret. iam enim inter plebem, & ſenatum, hoc eſt inter inopes, & diuites, peculiare malum in liberis ciuitatibus erumpere diſcordia cœperat; ſeq; plebs, quaſi profanam, à ſacris amoueri querebatur. ideoq; tribuni pl. aduerſante ſenatu, ad extremum, latis rogationibus, obtinuerunt, ut ſacerdotia communicarentur. Fuere præterea de cooptandorum ſacerdotum iure partim pro plebe, partim pro collegiis latæ tribunicia Cn. Domitii, conſularis L. Cornelii Syllæ dictatoris, tribunicia T. Atii Labieni, conſularis C. Cæſaris, conſularis deinceps & M. Antonii. cum enim, ueteri lege, ac more, augures ab auguribus, pontifices à pontificibus, reliqui ſacerdotes à ſuis quique collegiis crearentur, unus pontifex maximus à populo; quod omnium pene hiſtoricorum, Liuii maxime teſtimonio conſtat; Cn. Domitius tribunus pl. Neronis imperatoris atauus, pontificibus offenſior, quòd alium, quàm ſe, ſui patris in locum cooptaſſent, lege lata, ius ſacerdotum ſubrogandorum à collegiis ad populum tranſtulit, eo anno, quo C. Marius tertium conſul fuit. nec multo poſt ipſe pontifex maximus populi ſuffragio creatus eſt, opinor in locum Q. Seruilii Cæpionis; ut ex Valerii libro VI licet coniicere. huius legis in II in Rullum agraria oratione Cicero meminit his uerbis. Hoc idem de ceteris ſacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. uir clariſſimus, tulit; quòd populus per religionem ſacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea parte qui eſſet factus, is à collegio cooptaretur. ſunt etiam hæc in oratione pro C. Cornelio. Quid? auunculus tuus, clariſſimus uir, clariſſimo patre, auo, maioribus, credo ſilentio, fauente nobilitate, nullo interceſſore comparato, populo R. dedit, & potentiſſimorum hominum collegiis eripuit cooptandorum ſacerdotum poteſtatem. Exiſtimo autem hac lege permiſſum, ut abſentes etiam poſſent petere ſacerdotia. nam eam, ut opinor, ſignificat Cicero, cum ad M. Brutum ita ſcribit. Ciceronem noſtrum in ueſtrum collegium cooptari uolo. exiſtimo omnino abſentium rationem haberi ſacer

dotum comitiis posse. nam etiam factum est antea. Caius enim Marius, cum in Cappadocia esset, lege Domitia factus est augur: nec, quo minus id postea liceret, ulla lex sanxit. Postea L. Sylla, rerum potitus, cum alia multa contra populum, qui Marianas partes fouerat, tum hoc sanxit, ut rursus sacerdotes à collegiis crearentur. de quo sic Pedianus in diuinationis commentario. His X annis, uictore Sylla, bellis ciuilibus, spoliatus est populus R. potestate tribunicia, iudicandi iure, arbitrio creandorum sacerdotum. Sed quemadmodum legem Domitiam abrogauit sua lege Sylla: sic legem Syllæ, aliquot post annis, T. Atius Labienus tribunus pl. abrogauit, Domitiamq; restituit. fecit autem hoc auctore C. Cæsare: qui, si populus in mandando sacerdotio suffragium ferret, se, qui popularis admodum erat, pontificem maximum, in demortui Metelli Pii locum, creatum iri, non sine caussa putabat. quod re comprobatum est. nam, P. Seruilio Isaurico, & Q. Lutatio Catulo, consularibus uiris, & prouecta iam ætate, deiectis, ipse, nondum prætorius, in amplissimi sacerdotii gradum ascendit. Tulit & ipse legem, non quæ à Labieni lege discreparet, (fuit enim uterque popularis) sed quæ nouum aliquod ius adscriberet. Domitiam quidem legem in eo capite confirmauit, ut absentibus petere sacerdotia liceret. scripsit enim hæc in sua lege: Qui petit, cuius ue ratio habebitur. quorum uerborum sententiam Cicero exponens in epistola ad M. Brutum, Aperte, inquit, indicat, posse rationem haberi etiam non præsentis. Rursus à populo ad collegia, lege Labieni abrogata, ius cooptandorum sacer dotum retulit post obitum Cæsaris M. Antonius consul, eo consilio, ut facilius ac certius M. Aemilius Lepidus, cuius filio filiam suam collocauerat, pontifex maximus in Cæsaris locum subrogaretur. ita, quod historia demonstrat, ius creandi sacerdotes quater immutatum est, à Domitio, Sylla, Labieno, Antonio. mihi tamen & de quinta mutatione oritur opinio, ut puto, satis certa, primum ex epistola ad M. Brutum; in qua ita scriptum est. Pansa uiuo celeriora omnia putabamus. statim enim collegam sibi subrogasset, deinde, ante prætorum, sacerdotum comitia fuissent. cum enim, quo tempore hæc epistola scripta est, tum non à collegiis, sed à populo subrogari solitos esse sacerdotes, manifestum sit, quia comitia de populo dici nemo nescit; hæc autem epistola

eo

eo anno ſcripta ſit, quo Hirtius & Panſa coſ. fuerunt, id eſt eo, qui Antonii conſulatum primus conſecutus eſt: liquet, Antonii legem non eſſe ſeruatam, ſed eam, quam Domitius tulerat, iterum eſſe reſtitutam. nitor etiam Dionis teſtimonio; qui libro XLVI leges Antonii à Panſa conſule abrogatas eſſe narrat. quod etiam fecit Lentulus ille, qui ſcripſit his uerbis ad Ciceronem: Primus ego leges Antonianas fregi. ut eius potius exemplum Panſa, quàm ipſe Panſæ, ſecutus eſſe uideatur. eſt etiam ex ipſo Cicerone minime dubium de abrogatis Antonii legibus argumentum. Acta, inquit oratione XIII in ipſum, Antonii reſcidiſtis: leges refixiſtis: per uim, & contra auſpicia latas decreuiſtis. præterea patet hoc eo clarius, quòd in ea, de qua proxime memini, ad Brutum epiſtola proximam legem de ſacerdotiis Cicero Iuliam appellat; quæ petendi ſacerdotii poteſtatem abſentibus permittebat. quòd ſi poſt Antonii conſulatum, in quo legem tulit de iure cooptandi, proxima dicitur C. Cæſaris lex: nimirum ſublata iam erat Antonia, & mos ille renouatus cooptandorum ſacerdotum populi comitiis, quem ſua lege primus Domitius induxerat. quanquam non id primus eſſet aggreſſus. nam aliquot annis ante C. Licinius Craſſus eadem ſententia legem promulgauit, nec tamen pertulit. ſic enim in libro de amicitia loquitur C. Lælius, is, qui cum Africano minore coniunctiſſime uixit. Quàm popularis lex de ſacerdotiis C. Licinii Craſſi uidebatur. cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferebatur. tamen illius uendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile uincebat. atque id actum eſt prætore me, quinquennio ante, quàm conſul ſum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, cauſſa illa defenſa eſt. Hic, quando ueterum teſtimonia, quæ ſunt de legibus ad ſacerdotum creationem pertinentibus, recitaui; adiungam dubitationis neſcio quid, quod explicare, non cuiuis, ut opinor, facillimum eſt. non enim minus libenter meas dubitationes, quàm expoſitiones, profero: neque ego me eum eſſe profiteor, cui omnia pateant. contra, ſi quis eſt, qui ſe multa neſcire fateatur, &, qui libenter in legendo dubitet, is ego ſum. Quæro igitur, utrum Cn. Domitii lex etiam ad ipſius pontificis maximi creationem pertinuerit, an uero ad ſacerdotes, pontifice excepto. nam, ſi Domitius legem tulit non de pontifice maximo, ſed de ceteris ſacerdo-

tibus à populo creandis; quia de pontifice ferri non opus esse iudicaret, cum is iam ante à populo crearetur: cur dixit Dio libro XXXVII, legem Domitiam de cooptatione sacerdotum à Labieno tribuno pl. esse renouatam, ut pontifex maximus in locum Metelli C. Cæsar à populo crearetur? quòd si quis Domitium & de pontifice maximo tulisse dixerit: huic ego opponam Ciceronis, & Liuii auctoritatem: qui, quod Domitius tulit, ut in sacerdotibus fieret, id iam ante in pontifice maximo esse factum significant, ut scilicet à parte populi crearetur. Ciceronis uerba sunt hæc in II in Rullum oratione. Item, inquit, eodemq; modo, capite altero, ut comitiis pontificis maximi. ne hoc quidem uidit; maiores nostros tam fuisse populares, ut, quod per populum creari fas non erat propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotii uoluerint populo supplicari. atque hoc idem de ceteris sacerdotiis Cn. Domitius tribunus pl. uir clarissimus, tulit; quòd populus per religionem sacerdotia mandare non poterat, ut minor pars populi uocaretur; ab ea parte qui esset factus, is à collegio cooptaretur. satis aperte significat, ante Domitii legem à parte populi pontificem esse factum. sed Liuius paulo clarius etiam hoc idem libro XXV exponit: ait enim. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. comitia pontificis maximi nominat, plurimis ante Domitii ætatem annis. Quænam igitur est huius explicandæ quæstionis ratio? hæc fortasse. Concedo, ante Domitii legem populi comitiis pontificem maximum esse factum: sed Domitium existimo, cum reliquorum sacerdotum, id est pontificum, augurum, XV uirorum, VII uirorum, flaminum, aliorumq; omnium, qui iure sacerdotii sacris rebus præessent, eandem esse conditionem uellet, ut, quemadmodum pontifex maximus item ipsi à parte populi crearentur, de sacerdotibus omnibus, generatim tulisse, ut etiam pontificem ipsum maximum comprehendere uideretur. ita, quod de iure subrogandorum sacerdotum Domitius tulit, non illud quidem in pontifice maximo nouum fuit, sed, cum generalibus uerbis esset perscriptum, non minus ad eum, quàm ad reliquos sacerdotes, pertinuit. quam ob caussam, cum L. Sylla Domitiam legem abrogauit, abrogatum simul & de pontifice maximo, & de sacerdotibus reliquis dicemus: non, quòd no

minatim

minatim Domitius de pontifice maximo tulisset: (iam enim, neque hoc esse factum, neque fieri oportuisse, diximus) sed, quòd, cum de sacerdotibus omnibus tulisset, legis sententia etiam ad pontificem maximum, qui & ipse sacerdos esset, pertineret. itaque, lege abrogata, omnium sacerdotum, quorum in numero pontifex maximus erat, ad collegia rursus translata cooptatio est. eademq; lege à Labieno renouata, pontificis maximi & reliquorum sacerdotum par conditio fuit, ut omnes à parte populi crearentur. quod enim communiter omnibus de sacerdotibus sancitum à Domitio fuerat, eo pontificem maximum excludi ius non fuit. Vetus etiam de religione lex illa fuit, quam Q. Papirius tribunus pl. tulit; quæ uetabat iniussu populi quidquam consecrari, neque aut hominem, aut locum, aut rem excipiebat ullam. quod ex oratione pro domo coniici uidetur posse. Item illæ de ritu capiundæ uirginis Vestalis, Papia primum, deinde Popillia. qua de re apud Gellium scripta sunt hæc. De more rituq; capiundæ uirginis, literæ quidem antiquiores non extant, nisi quòd capta fuisse fertur, quæ capta prima est, à Numa rege. sed Papiam legem inuenimus: qua cauetur, ut pontificis maximi arbitratu uirgines è populo uiginti legantur, sortitioq; in concione ex eo numero fiat. sed ea sortitio ex lege Papia non necessaria nunc uideri solet. nam, si quis honesto loco natus adeat pontificem maximum, atque offerat ad sacerdotium filiam suam, cuius duntaxat, saluis religionum obseruationibus, ratio haberi possit; gratia Popilliæ legis per se ratum fit. capi autem uirgo propterea dici uidetur, quia pontificis maximi manu prehensa, ab eo parente, in cuius potestate est, ueluti bello capta abducitur. in libro Fabii pictoriis, quæ uerba pontificem maximum dicere oporteat, cum uirginem capit, scriptum est. ea huiusmodi sunt. Sacerdotem Vestalem, quæ sacra faciat, quæ ius siet sacerdotem Vestalem facere pro populo R. Quiritibus, uti quod optima lege fiat; ita te Amata capio. Amata autem inter capiendum à pontifice maximo appellatur, quoniam, quæ prima capta est, hoc fuisse nomine traditum est. Legum de religione ultima erit, & quasi agmen coget ea, quæ sacerdotes militiæ uacationem, præterquam Gallico bello, habere iussit: non, quòd iis bello prorsus interdiceret: sed hoc tribuit, ut, si minus ire ad militiam uellent, cogi ne possent. nam sponte

te multos augures, multos pontifices ad bellum exiisse, historiæ narrant. qui tamen extra Italiam primus pontifex maximus P. Licinius Crassus Mucianus contra Aristonicum, qui Asiam occupauerat, profectus est, is in prœlio interfectus, neglectæ religionis pœnas dedit. hanc legem significat Plutarchus in Fabii Maximi uita, cum ait: Crassum, quòd erat pontifex maximus, diuina quædam lex domi tenuit. eodemq; & Liuius libro VIII spectauit: Nominatæ, inquit, consulibus prouinciæ sunt; Scipioni Sicilia extra sortem, concedente collega, quia sacrorum cura pontificem maximum in Italia retinebat; Brutii Crasso. sed hic Crassus multis annis ante illum fuit, qui ab Aristonico est interfectus: ut ex obseruatione temporum facile est intelligere. Sequuntur proxime leges de ludis: quas cum iis, quæ ad religionem pertinent, coniunctionem, & quasi affinitatem quandam habere, satis ex eo constat, quòd nulli sine sacrificiis ludi fuerunt. et sacrificia religionis pars est. ideo & M. Varro, cum de rebus diuinis libros quinque componeret, unum de ludis, ut de re diuina, fecit. qua ratione adducti sumus, ut post leges de sacerdotiis eas, quæ sunt de ludis, exponeremus. Ac prima inter has Licinia nominatur, de ludis Apollinaribus: qui cum in unum annum uouerentur, incertoq; die fierent; senatus P. Licinium Varum, prætorem urb. ferre ad populum iussit, ut in perpetuum in statum diem uouerentur. hi ludi, cum Annibal esset in Italia, uictoriæ caussa Q. Fuluio Flacco tertium, Ap. Claudio cos. ex Martii, clari uatis, carmine primum instituti sunt: cuius in libris hæc inuenta Liuius recitat lib. V. eademq; fere & Macrobius lib. Saturn. I. Hostes, Romani, si expellere uultis, uomicamq;, quæ gentium uenit longe; Apollini uouendos censeo ludos, qui quotannis comiter Apollini fiant: cum populus dederit ex publico partem, priuati uti conferant pro se, suisq;. iis ludis faciendis præerit prætor is, qui ius populo plebiq; dabit summum. X uiri Græco ritu sacra faciant. hæc si faxitis, gaudebitis semper, fietq; res uestra melior. nam is dius extinguet perduelles uestros, qui uestros campos pascit placide. hoc inuento carmine, censuerunt patres Apollini ludos uouendos, faciendosq;; uoueri autem, & fieri à prætore urbano; quòd is esse uideretur, qui ius populo plebiq; summum daret: cum facti essent, duodecim millia æris prætori ad rem diuinam,

& duas

& duas hoſtias maiores dandas : & ut X uiri ſacra ritu Græco facerent, hisq; hoſtiis, Apollini boue aurato, & capris duabus albis auratis, Latonæ boue femina aurata. Ludos prætor cum facturus eſſet, edixit, ut populus per eos ludos ſtipem Apollini, quantam commodum eſſet, conferret. populus eos coronatus ſpectauit. matronæ ſupplicauere: uulgoq; apertis ianuis in propatulo epulati ſunt: celeberq; dies omni cærimoniarum genere fuit. Anno proximo, referente Calpurnio prætore, decreuit ſenatus, ut ii ludi in perpetuum uouerentur. triennio poſt, ut in perpetuum in ſtatum diem uouerentur. P. Varus, ut diximus, prætor urbanus, à ſenatu iuſſus, legem tulit; & ex ea lege ipſe primus uouit, fecitq; ante diem II nonas Quinct. eumq; diem ſolennem deinde ſeruatum eſſe Liuius tradidit. ego tamen M. Bruti, qui Cæſarem interfecit, prætoris urbani, abſentis nomine, neque uno die tantum, neque II nonas Quinct. factos inuenio, ſed, cum nonis Quinct. eſſent commiſſi, uſque ad III idus datos fuiſſe. quod ex duobus locis libri epiſtolarum ad Atticum XVI colligitur. quod ipſum, de pluribus ludorum Apollinarium diebus, confirmat, ut opinor, Liuius lib. XXXVII, his uerbis: Ludis Apollinaribus ad V idus Quinct. cœlo ſereno, interdiu obſcurata lux eſt. Alios præterea ludos Romæ fuiſſe, notum eſt. de quibus agetur in alio libro ſeparatim. nunc leges oſtendamus: id quod propoſitum nobis eſt. Liciniam Fannia ſequitur: de qua Gellius hæc. Ludis Megalenſibus principes ciuitatis mutua inter ſeſe conuiuia agitabant: qui uetere S. C. quod factum eſt C. Fannio & M. Valerio cos. iurare cogebantur, conceptis uerbis, apud conſules, non amplius in ſingulas cenas ſumptus eſſe facturos, quàm centenos, uicenosq; æris, præter olus, & far, & uinum, neque uino alienigena, ſed patrio uſuros, neque argenti in conuiuium plus pondo, quàm libras centum, illaturos. ſed poſt illud S. C. lex Fannia lata eſt, quæ ludis Romanis, item plebeiis, & Saturnalibus, & aliis quibuſdam diebus in ſingulos dies centenos æris inſumi conceſſit, decemq; aliis diebus in ſingulis menſibus tricenos, ceteris autem omnibus denos. Et quoniam ſpectandi locum ſenatores in imis gradibus ante omnes habuerunt; quod inſtituere curules ædiles, cenſorum iuſſu, Atilius Serranus, & L. Scribonius Libo: fecit ſua lege L. Roſcius Otho, Ciceronis ætate, alteram in populo diſtinctionem.

ctionem. tulit enim, ut equester ordo seorsum à plebe in XIIII gradibus sederet, iis tamen equitibus exceptis, qui siue suo, siue fortunæ uitio decoxissent. cui generi certum locum assignauit, pœna irrogata, si in XIIII sedissent. hinc illud in Antonium, oratione II. Tenes ne memoria, te prætextatum decoxisse? patris, inquies, ista culpa est. concedo: illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in XIIII: cum esset lege Roscia decoctoribus certus locus constitutus; quamuis quis fortunæ uitio, non suo, decoxisset. Primum igitur senatores in sedilibus circo proximis considebant. secundo loco proxime sedisse equites putabam, cum, exceptis senatoribus, & magistratibus, dignitate anteirent: sed à Cornelio Tacito monitus opinionem mutaui. is enim, sedisse quidem in XIIII ordinibus equites, narrat, non tamen ante plebem, sed confuse, tantum ut XIIII ordines haberent. Nero, inquit libro XV, equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud circum. nam ad eam diem indiscreti ibant: quia lex Roscia nihil, nisi de XIIII ordinibus, sanxit. Hic legis Titiæ & Corneliæ, à duobus fortasse tribunis pl. latæ, (nam & plebeii Cornelii fuerunt) subiungenda mentio est; quæ sanxit, ne quis in pecuniam luderet, sponsionemq; eius rei ergo faceret, nisi si certaretur disco, pilo ue iaciendo, currendo, saliendo, ludendo, pugnando: quæ uirtutis caussa fiebant. hanc legem utrum reip. an imperatorum temporibus latam existimem, compertum non habeo. mentionem uideo fieri apud iurisconsultos. Nec omittendum illud, quod pertinere uidetur ad ludos; histrionum licentiam repressam esse lege. qua de re is, qui libros rhetoricorum scripsit ad Herennium, atque etiam Suetonius meminit. Non est, opinor, à legibus de religione lex illa seiungenda; quam uetustam fuisse Liuius asserit, priscis literis, uerbisq; scriptam; ut, qui prætor maximus esset, idibus Sept. clauum pangeret. cuius religionis seruandæ gratia creatum esse dictatorem, idem Liuius ait, L. Manlium Imperiosum, ab eoq; clauum esse fixum dextro lateri ædis Iouis optimi maximi, ea parte, qua Mineruæ templum fuit: & addit, eum clauum, quia raræ primis urbis temporibus erant literæ, notam numeri annorum fuisse credi: eoq; Mineruæ templo dicatam legem, quia numerus Mineruæ inuentum esset: eam autem cærimoniam, cum per aliquot annos fuisset intermissa, ideo esse renouatam, ut pestilentia sedaretur.

ſedaretur. quod antea factum, proſpereq; rem ſucceſſiſſe, ſeniores prædicabant. Poſt res diuinas humanæ ſequuntur; & inter humanas primum dignitatis locum obtinent magiſtratus. itaque ordo poſtulat, ut, quæ leges de iis latæ ſunt, eas hic exponamus. Prima fuit, ut opinor, hæc; ut de ſenatu, id eſt de patriciis familiis, omnes magiſtratus crearentur: idq; à Romulo inſtitutum reliqui deinde reges obſeruarunt. hanc autem legem, uix putauerim, comitiis curiatis, ut reliquas, à Romulo eſſe latas. quippe, quæ aduerſus plebis uoluntatem res eſſet, eam rem cur ipſius plebis iudicio poteſtatiq; committeret? ſanxit igitur hoc regio iure, publiciſq; tabulis conſignauit, & obſeruari pro lege uoluit. quod perſpicue demonſtrat Dionyſius lib. II, cum ait; Romulum de muneribus patriciorum & plebeiorum lege ſanxiſſe, ut patricii ſacra curarent, magiſtratus gererent, ius dicerent; plebeii, quia rudes inopeſq; eſſent, agros colerent, quæſtuariiſq; artibus operam darent. Temperamentum illud tamen, quo ciuitatum concordia, id eſt ſalus ipſa, cuſtoditur, maxime quæſiuit. nam, ne nimis in ordinem patricium uideretur eſſe propenſus, datum aliquid populo uoluit, &, ut is ſuis ſuffragiis magiſtratus crearet, leges ſciſceret, bella decerneret, curiatis comitiis tulit. Duumuiros quoque, qui perduellionem iudicarent, ita creari iuſſit, ut ad populum prouocatio eſſet. qua ipſa de lege & infra mentio fiet inter eas, quæ ad crimina capitalia pertinent. nec tamen hic, cum ad duumuiros, hoc eſt ad magiſtratum pertineat, omittendam putauimus. Eiuſdem lege creauit populus tribunum Celerum, qui equitibus præerat, & ueluti ſecundum locum, ut ait Pomponius iuriſconſultus, à regibus obtinebat. quo in numero fuit L. Iunius Brutus, ille reges eiiciendi, & inducendæ libertatis auctor. Creatos etiam, regnante Romulo, quæſtores, Vlpianus prodidit à Iunio Gracchano traditum in iis libris, quos de poteſtatibus inſcripſit. idem tamen hæc ſubiungit: Sicuti dubium eſt, an, Romulo & Numa regnantibus, quæſtor fuerit; ita, Tullo Hoſtilio rege, quæſtores fuiſſe certum eſt. et ſane crebrior opinio eſt, Tullum Hoſtilium primum in remp. quæſtores induxiſſe. Legem aliam præterea in regno Romano de magiſtratibus non uideo nominari. Regibus pulſis, prima de magiſtratibus lex fuit, quam L. Iunius Brutus tulit, ut ſingulis annis bini conſules, regia poteſta-

te, crearentur, iisq́; primum creandis centuriata comitia ab interrege, ut ait Dionyſius, haberentur: quæ tamen à præfecto urbis eſſe habita, Liuius tradit. ſic enim lib. I ſcripſit, in extremo: Duo conſules inde comitiis centuriatis à præfecto urbis ex commentariis Ser. Tullii creati ſunt. in quo uidetur illi eſſe cum Dionyſio controuerſia: quæ tamen nulla eſt. nam & ab interrege, & à præfecto ſimul urbis habita ſunt ea comitia, quibus primi conſules creati ſunt, cum iis præfuerit Sp. Lucretius Tricipitinus, Lucretiæ pater: qui erat idem interrex, idem urbis præfectus; interrex, quòd eum ſenatus habendis conſularibus comitiis, Bruto referente, creaſſet; præfectus, quòd ei Tarquinius, ad bellum proficiſcens, curam urbis mandauerat. utrunque enim ſcriptum eſt apud Dionyſium. aut igitur à præfecto urbis Lucretio creati conſules ſunt, ut ab interrege, non ut ab urbis præfecto; aut etiam, quòd, qui interrex eſſet, idem & præfectus urbis uocari poſſet. urbis enim curam gerebat interrex; quia tunc, urbanas res qui curaret, magiſtratus omnino nullus eſſet. Poſt hanc legem duæ ſequuntur proximæ, à P. Valerio conſule, Bruti collega, latæ, quibus plebis poteſtas aucta, ſenatus & magiſtratuum imminuta eſt; primum, ut magiſtratum nemo caperet, niſi qui à populo imperium acciperet: ſi quis aliter feciſſet, capitali pœna puniretur; qui eum occidiſſet, ei impune eſſet: deinde, ut aduerſus magiſtratum prouocatio ad populum eſſet; ne ue quis magiſtratus ciuem Romanum aduerſus prouocationem uerberare, aut necare uellet. quam legem centuriatis comitiis eſſe latam, Valerius tradidit lib. IIII. Pro patriciis ea fuit, quæ, ut opinor, T. Lartio Flauo II, Q. Clœlio cos. lata eſt, de dictatore ſine prouocatione creando, & ut de conſularibus legeretur. fuit autem hæc lex ideo pro patriciis, quia, cum creari dictatorem de conſularibus iuberet, ſequebatur, ut de patriciis crearetur. conſules enim tunc, & per annos deinde multos, patricii fuerunt: nec prius de patriciis legi dictator deſiit, quàm creari duo conſules patricii deſierunt. non enim conſul patricius dictatorem quenquam de plebe dixiſſet. itaque qui primus de plebe dictator fuit, C. Martius Rutilus, is à M. Popillio Lænate conſule plebeio dictus eſt: cum ita caſus tuliſſet, ut aduerſus Etruſci belli terrorem dictator dicendus eſſet, nec niſi à conſule plebeio dici poſſet: quia conſul alter patricius M. Fabius Ambuſtus bel

lo

lo retineretur. ita communicata plebi dictatura, anno ab urbe condita CCCIC. idq; contra ueterem consuetudinem, non tamen contra legem factum est. non enim lex dictatorem de plebe fieri uetuerat, sed de consularibus iusserat. at C. Martius consularis. satisfecit igitur legi Popillius, cum consularem hominem dictatorem dixit; patriciis non satisfecit, quia consularem de plebe dixit; cum omnes antea de patriciis dicere consueuissent. Eadem fortasse lege sancitum est, (legem certe, quæ hoc sanxerit, nominat Plutarchus in Fabio) ne dictator equo posset uti, idq; uel ob eam caussam; quòd, cum plus inesse roboris in pedestribus copiis putaretur, propterea in legione permanere, nec locum deserere deberet imperator; uel quòd, cum ad alia omnia dictatoris esset singularis potestas, in hoc uno uoluerunt eum populo inferiorem uideri. senatus tamen petenti Fabio Maximo Verrucoso contra ueterem legem concessit, ut equo uehi posset: datumq; id hominis uirtuti, ac tempori, cum, cæsis ad Cannas Romanis, in uno Fabio, dictatore creato, melioris fortunæ spes reposita uideretur. Illa pro plebe aduersus patricios fuit, quæ in Sacro monte lata est, & Sacratæ nomen accepit, ut plebi sui magistratus essent, iiq; sacrosancti, quibus auxilii latio aduersus consules esset, ne ue cui patrum capere eum magistratum liceret. qua lege tribuni pl. quinque primi creati sunt: nec tamen, utrum una tantum lex, an plures in Sacro monte latæ sint, satis constat. Liuius, & Dionysius, ubi rem ipsam narrant, unam nominant. sed Liuius alibi non semel, Sacratæ leges, dixit. Cicero quoque de prouinciis consularibus, Si patricius, inquit, tribunus pl. fuerit, contra leges Sacratas esse. et pro domo sua: Vetant leges Sacratæ priuatis hominibus leges irrogari. et in ea, quæ integra non extat, pro C. Cornelio: Tanta in illis uirtus fuit, ut anno post reges exactos XVI, propter nimiam dominationem potentium, secederent, leges Sacratas ipsi sibi constituerent. quibus locis non de una lege, sed de pluribus accipiendum uidetur. quòd si unam omnino legem uelimus fuisse, &, recte tamen dictum utroque numero, defendere; rationem afferemus hanc, unam legem dici, quia re uera una sit; plures, quia pluribus partibus, eodem tamen spectantibus, constet: quo modo XII tab. & legem, & leges appellari uidemus. Sequitur lex à Publilio, & Lætorio tribunis pl. lata, ut plebeii magistratus tributis

comitiis fierent; qui curiatis antea fieri ſolebant. Tum illa lex, qua, ut X tribuni pl. crearentur, bini è ſingulis claſſibus, anno à primis tribunis pl. XXXVI cautum eſt. Alia lex fuit, qua, Dionyſio teſte, cauebatur, ne quis, tribuno apud populum concionante, aliquid contra diceret, uel dicentem interpellaret; ſi quis feciſſet, uades tribunis daret, pœnamq; à tribunis impoſitam ſolueret; qui uades non dediſſet, morte puniretur; bona eius ſacra eſſent, de pœnis autem ipſis populus iudicaret. Et quoniam Atinii plebiſciti, quod ad tribunatum pl. pertinuit, mentionem à Gellio fieri uideo; quænam eius fuerit ſententia, quærendum uidetur. Ego ſic exiſtimo; tribunos pl. ante Atinium plebiſcitum partim ſenatores fuiſſe, alios non fuiſſe: quòd ſcilicet liberum eſſet populo R. tribunatum pl. mandare cui uellet. Atinius, quo modo quidem mihi uidetur, nec ademit hanc libertatem plebi Romanæ, & auxit poteſtatis tribuniciæ dignitatem. tulit enim, non, ne quis, niſi iam ſenator, tribunus fieri poſſet, (plebis enim libertatem huiuſmodi rogatione minuiſſet; neque id plebes ullo modo ſciuiſſet) uerum, ut, quem tribunum pl. creaſſet, is hoc ipſo in poſterum ſenator eſſet. atque hanc eſſe Gellii uerborum ſententiam crediderim, cum ait libro XIV, tribunis pl. ſenatus habendi ius fuiſſe, quanquam ſenatores non eſſent ante Atinium plebiſcitum. hoc etiam è quodam Suetonii loco ſuſpicamur. nam in Auguſto, Comitiis, inquit, tribuniciis, ſi candidati ſenatores deeſſent, ex equitibus R. creauit. ex quo ſequitur, non licuiſſe antea equitibus R. tribunatum petere. multo igitur minus tertio ordini, iis, qui de plebe dicebantur, qui nec equites, nec ſenatores erant. quin, primis temporibus, tantum abeſt, ut ex ſenatu tribuni pl. crearentur, ut ob eam ipſam cauſſam inſtituti ſint, ne ſenatus aduerſus plebem crudelius, aut arrogantius ageret: ideoq; ex ipſa plebe per annos multos creati ſunt. poſtea cœpere equites quoque Romani, ac ſenatores tribunatum pl. petere. Nec multo poſt X uiri, ſine prouocatione creati, XII tab. leges condidere, comitiisq; centuriatis pertulere. quibus in legibus cum alia multa prudenter ad temperandam ciuitatem, tum de magiſtratibus multa ſancita eſſe, credibile eſt. X uirorum imperio finito, cum tribuni pl. creati eſſent, quos X uiri ſimul cum prouocatione ſuſtulerant, quæ firmiſſima plebi auxilia, & tanquam duæ tuendæ libertatis arces fuerant;

rant; tribunatu inito, ſine ulla mora M. Duilius de conſulibus cum prouocatione creandis rogationem pertulit. quam ipſam multo ante P. Valerius conſul, ut diximus, tulerat; ſed, intermiſſam, & quaſi ſublatam X uirorum magiſtratu, Duilius renouauit, auctam opinor, aliqua re, & grauiori iure confirmatam: ſicuti & aliæ leges multæ diuerſis temporibus plures latores habuere, cum uetus lex noua lege uel corrigeretur, uel, ut tempus, moresq; ferebant, aliis cautionibus adiectis, augeretur. hinc de communi omnium Quiritium iure leges, primum Valeria & Horatia, deinde Publilia, poſtremo Hortenſia, prima duorum conſulum, reliquæ duæ dictatorum: hinc ſumptuariæ, uel, ut Cato cenſorius appellabat, cibariæ, Orchia, Fannia, Didia, Licinia, Aemilia, Antia: hinc de ambitu Petilia, Cornelia & Bæbia, Calpurnia, Tullia, Iulia. quæ non ideo alia poſt aliam latæ ſunt, ut priorem legem poſterior abrogaret; ſed, ut dixi, uel ut corrigeretur aliquid, uel ut nouum ius, utile ciuitati, aſciſceretur; uel ut, moribus ad deteriora quotidie magis inclinantibus, pœna grauior irrogaretur. quod libro II de officiis Cicero ſignificat his uerbis. Nondum centum, & decem anni ſunt, cum de pecuniis repetundis à L. Piſone lata eſt lex; nulla antea cum fuiſſet. at uero poſtea tot leges, & proximæ quæque duriores. cauſſam porro iuris eadem de re conſtituendi hanc uideo fuiſſe, ut antiquæ legi, iam uetuſtate ſeneſcenti, noua ſubueniret. quod in lege Licinia de ſumptibus, quæ fere idem, quod Fannia, ſanxit, quæſitum eſſe, in Macrobio legimus, Sat. lib. III. atque hoc ipſum de XII tab. eueniſſe, idem tradit. quarum ubi contemni cœpit antiquitas; eadem illa, quæ illis legibus cauebantur, in alia latorum nomina tranſierunt. Retulit igitur Duilius, quod ante latum erat: &, quod Duilius retulit, id eodem anno lege lata L. Valerius & M. Horatius cos. non confirmarunt modo, ſed auxerunt etiam nouo iure adſcripto; cum ille de prouocatione à conſulibus tantum, hi de prouocatione ab omni magiſtratu, quicunque crearetur, lege ſanxerint. qui & aliam legem, qua ueterem illam Sacratam confirmarunt, tulerunt, ut ſacroſancta eſſent tribunorum pl. corpora; cuius rei prope iam extincta memoria erat; religione etiam ad legem adiecta, cærimoniis quibuſdam ex magno interuallo relatis. eademq; lege cautum eſt, ut, qui ædilibus, iudicibus, X uiris nocuiſſet, eius caput Ioui ſacrum eſſet.

eſſet. ſed horum conſulum prima lex ea fuit, quæ tribunorum pl. poteſtatem quammaxime auxit, quam tulere centuriatis comitiis, ut, quod tribuni pl. iuſſiſſent, populum teneret: quod ante uelu-ti in controuerſo iure fuiſſe, & Liuius ait, & Dionyſius confirmat. cur autem controuerſum fuerit, Liuius non exponit, ſed Diony-ſius ſubobſcure ſignificat; quia, cum lege centuriatis comitiis lata populus omnis teneretur; tributis uero comitiis latam plebeii tan tum ſeruarent; plebs eandem eſſe conditionem in utriſque legi-bus uolebat; ut, quemadmodum centuriatis comitiis, ubi plus pa tricii poſſent, latas leges plebeii obſeruarent, item eo iure, quod tributis comitiis ſancitum eſſet, in quibus plebeii patriciis ſuffra-gio præſtabant, patricii tenerentur. Eodem anno idem Duilius plebem rogauit, plebesq; ſciuit; qui plebem ſine tribunis pl. reli-quiſſent, quiq; magiſtratum ſine prouocatione creaſſent, tergo ac capite punirentur: qualem & conſules Valerius & Horatius tule-rant. Anno proximo L. Trebonius tribunus pl. rogationem tulit, ut, qui plebem Romanam tribunus pl. rogaret, is uſque eò roga-ret, dum X tribunos pl. faceret. nam Duilia lex de tribunis nuſ-quam numerum præfinierat: tantum, ut relinquerentur, ſancie-bat, & ab iis, qui creati eſſent, cooptari collegas iubebat. ſuſtulit igitur Trebonia lex cooptationem. nam cum iuſſerit, ab eo, qui co mitia tribunis creandis haberet, omnes plane tribunos, qui X om-nino erant, creari; nimirum partem tribunorum creari, reliquos autem ab iis, qui creati eſſent, cooptari uetuit. quod cum M. Dui-lius tribunus pl. feciſſet; recteq; factum, neque contra legem ab ip ſo latam commiſſum, defenderet; anno inſequenti Trebonius tribu nus pl. ne in poſterum fieret, lege cauit. nec aliam legem intelligit Liuius lib. IIII, cum ait: Ante omnia refellit falſum imaginis titu-lum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam coopta-re liceret. hæc enim uerba nihil aliud ſignificant, niſi id, quod idem lib. III ſcripſit, ut, qui plebem Romanam tribunos pl. ro-garet, is uſque eò rogaret, dum X tribunos pl. faceret. Secuta lex eſt de tribunis mil. conſulari poteſtate promiſcue ex patribus ac plebe creandis: qui tamen per annos IIII & XL patricii om-nes creati ſunt. Huic proxima ſucceſſit de cenſoribus quinquen-ni imperio è gente patricia creandis, Geganio Macrino II, Quin-ctio Capitolino V cos. quam ipſam legem ſexennio poſt Mam. Ae-

milius

milius dictator correxit, lege lata ne plus quàm annua ac semestris censura esset. grauis enim omnis diuturna potestas in libera ciuitate. Biennio post lata lex est à tribuno pl. tollendæ ambitionis caussa, ne cui album uestimentum addere petitionis caussa liceret. cuius deinde uim auctoritatemq; fuisse nullam, innumera de candidatis exempla declarant. Legem etiam nominat in Coriolani uita Plutarchus, Marcio Censorino suadente latam, ne cui bis eundem magistratum petere liceret. quam postea constat esse abrogatam: cũ multi iterum, ac sæpius consules fuerint. De duplicando quæstorum numero lata lex est, ut, præter duos urbanos, quorum fuisse originem antiquissimam iam ostendimus, duo, qui consulibus ad ministeria belli præsto essent, crearentur, iiq; promiscue de plebe ac patribus, libero populi suffragio. Plebis autem opes maxime omnium auxerunt L. Sextius, & C. Licinius Stolo; qui tribuni pl. duas leges tulerunt, unam, ut X uiri sacrorum ex dimidia parte de plebe crearentur; alteram, ut alter utique consul plebeius esset. quam Liuius Liciniam, non Sextiam, uocat, opinor ob eam caussam, quòd Licinius tulerit, subscripserit Sextius. Leges deinde aliæ de consulatu latæ sunt, omnes è rep. quæ tamen haud omnino sunt obseruatæ. quid enim utilius reip. quàm ne quis iterum consul fieret? quod quidem omnium ciuium iura exæquare uidebatur, & male cogitantibus uiam obstruebat ad potentiam singularem. hoc igitur lege sancitum est: item illud, ne quis ante XLII ætatis annum consulatum petere posset. temeritas enim florentis ætatis, prudentia maxime senectutis, aut eius ætatis, quæ ad senectutem accedit. Absentes etiam à consulatu lege summoti sunt. æquum enim fuit adesse, & populo supplicari in eo magistratu, quẽ populus ipse mandabat. Duas tulit L. Sylla, utranque præclaram, unam, ne quis intra X annos consul iterum fieret; alteram, ne ædilitas, & prætura omitteretur. quæ ualuerunt ambæ ad extrema reip. tempora. eam quidem de magistratibus curulibus non omittendis Cicero significat oratione XI in Antonium: Vopiscus, inquit, ex ædilitate consulatum petit. soluatur legibus. Sed, quo anno lex Licinia de altero consule plebeio rogata est, eodem M. Furius Camillus è S. C. tulit, ut ædiles ex patribus duo crearentur, qui curuli sella, ut consul, censor, & dictator, sederent. Ab eodem latum existimo, ut prætor unus, qui ius in urbe diceret, quod

ante

ante consulum munus fuerat, patricius crearetur. quæ lex neque à quo magistratu, neque quibus comitiis lata sit, Liuius explicat. ego tamen, cum patricii prætorem postulassent, iisq́;, ut de gente patricia crearetur, à tribunis pl. concessum esset; non dubito, quin legem, qua patriciis honor accederet, patricius magistratus tulerit. quod si ita est; latam à dictatore Camillo, qui controuersias inter patres plebemq́; sedauit, facile crediderim; presertim cum, & legem de curulibus ædilibus è gente patricia creandis ab eodem dictatore eodem anno esse latam, Liuius narret. comitiis autem utranque legem non iisdem latam puto, sed tributis de ædilibus curulibus, quia minor esset magistratus, centuriatis autem de prætore, qui maiores inter magistratus fuit. cum enim minores magistratus tributis comitiis, maiores centuriatis crearentur; leges quoque, quibus creati sunt, iisdem comitiis latas esse, rationi consentaneum est. non enim, quia lex de ædilibus & è S. C. & à dictatore, id est à summo magistratu, lata sit, propterea comitiis centuriatis latam esse dicendum est: cum, & alias leges tum è S. C. tum à maiore magistratu tributis tamen comitiis latas esse, constet, ut quam Piso consul de incestu P. Clodii è S. C. rogauit: quam in foro latam esse, ubi non centuriata, sed tributa comitia habebantur, patet ex epistola, Vereor, lib. I ad Atticum. Illud additum uidetur aut tunc, aut postea, in lege de prætore urb. ne plus quàm X dies ab urbe abesset. hanc ego facio coniecturam ex iis uerbis in Philippica II: Cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus, quàm X dies, abfuisset? erat enim prætor urb. eo anno M. Brutus. Quod autem hic magistratus, consulibus absentibus, consulare munus in urbe sustinebat; factum id non lege, sed more maiorum: qui tamen fere pro lege solebat esse. itaque Vlpianus, Diuturna, inquit, consuetudo pro iure, & lege in iis, quæ non ex scripto descendunt, obseruari solet. eiusq́; rei caussam egregie tradidit Iulianus: qui, cum hæc scripsisset; Quibus de caussis scriptis legibus non utimur, id custodiri oportet, quod moribus & consuetudine introductum est; subiunxit: Nam, cum ipsæ leges nulla ex alia caussa nos teneant, quàm quòd iudicio populi receptæ sunt; merito & ea, quæ sine ullo scripto populus probauit, tenebunt omnes. quid enim interest, suffragio populus suam uoluntatem declaret, an rebus ipsis, & factis? quare rectissi-

me

me etiam illud receptum eſt, ut leges non ſolo ſuffragio legislatoris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogentur. Anno proximo, cum, pro uno conſule plebeio tres patricios prætextatos eſſe, unum prætorem, & duos ædiles, tribuni pl. in concione quererentur; concordiæ cauſſa conceſſum primo eſt, ut ædiles cur. alternis annis ex plebe fierent. poſtea promiſcuum fuit, libero in omnibus ædilium cur. comitiis populi ſuffragio. Cautum etiam plebiſcitis non nulli ſcripſere, ne quis eundem magiſtratum intra X annos caperet; neu duos magiſtratus uno anno gereret; utiq; liceret conſules ambos plebeios creari. ſed, legem de magiſtratuum interuallo neque in conſulibus, neque in prætoribus ſeruatam inuenio; credo, quia, quod populus poſtremum comitiis iuberet, id ius ratumq; eſſe in XII tab. ſancitum erat. iuſſum autem populi & ſuffragia eſſe interpretabantur. qua ratione & duos conſules patricios contra legem Liciniam creatos, Liuius lib. VII ſcriptum reliquit. Graue etiam eo anno patricii damnum accepere, quo Q. Publilius Philo dictator legem nouam tulit, ut alter utique ex plebe cenſor crearetur; ueterem confirmauit, ut plebiſcita omnes Quirites tenerent. Nullus iam erat magiſtratus præter præturam, in quo patribus plebs inuidere poſſet. promiſcua erat curulis ædilitas: communis conſulatus, atque adeo plebis potius, quàm patrum; cum duos conſules patricios fieri lege non liceret, duos autem plebeios nulla lex uetaret: ad dictaturam, ad cenſuram æque plebeiis hominibus & patriciis aditus patebat: de prætura, quæ patriciis tantum hominibus deferebatur, nulla tamen adhuc querela, nulla plebis uox exaudiebatur: credo ob eam cauſſam, quia, cum unus prætor crearetur, eum ipſum locum appetere, impudentiæ uideretur. itaque, cum auctus deinde prætorum numerus eſt, tum, ne cuius magiſtratus particeps plebs non eſſet, prætura plebeiis etiam hominibus impertita. Eodem anno M. Valerius conſul de prouocatione legem tulit, diligentius ſanctam. eamq; tertio tum poſt reges exactos latam eſſe, ſemper à Valeria familia, lib. X ſcribit Liuius. cauſſam autem ſæpius renouandæ haud aliam putat fuiſſe, quàm quòd, plus paucorum opes cum poſſent, quàm libertas plebis, prouocationis auxilio aduerſus magiſtratuum iniurias haud fere quiſquam utebatur. quod autem eam legem ait tertio tum ab eadem familia eſſe

latam; neque præterea latores ipsos nominat; significat, primum eam, quam P. Valerius Poplicola consul, anno post reges exactos, de prouocatione aduersus magistratus ad populum primus tulit; de qua lib. II mentionem fecit; deinde eam, quam consul L. Valerius tulit, ne quis ullum magistratum sine prouocatione crearet: de qua idem Liuius lib. III scriptum reliquit. in tertia ita sanctum: eum, qui prouocasset, uirgis cædi securiq; necari non licere: si quis aduersus ea fecisset, eum improbe fecisse. pœnam autem in eum, qui contra fecisset, Valerius in sua lege nullam nominauit: &, quæ tum probitas erat, pœnam in ipso improbitatis nomine satis grauem duxit. At multis post annis, cum andacia magis emineret, neque satis à facinore deterreret infamia; graui pœna, si quis uerberasset, necasset ue ciuem Romanum, M. Porcius Cato sanxit. has leges, de prouocatione à tribus consulibus Valeriæ gentis latas, ad populi libertatem potestatemq; pertinuisse, manifestum est: easq; significat Cicero Academicorum II, cum ait: Commemorant reliquos, qui leges populares de prouocationibus tulerint, cum consules essent. tres enim consules Valerios intelligit. Postea secuta est illa, quam M. Fuluio Pæto, T. Manlio Torquato cos. M.' Curius Dentatus tribunus pl. tulit, ut ante comitia patres auctores fierent, hoc est, ut probare se diceret eos magistratus, quos populus creasset. quam legem, Cicero in libro de claris oratoribus, Ap. Claudio Cæco interrege comitia habente, Liuius autem, P. Sulpicio, latam esse tradunt. de quo tantum illud dicam; ab eo, qui primus interrex esset proditus, comitia non haberi solita esse. quare, si duo interreges proditi sunt, à posteriore habita esse comitia necesse est. priorem esse proditum Appium Liuius asserit, Cicero Sulpicium uidetur existimasse. itaque ille Sulpicium, hic Appium comitia habuisse dicit. Lex autem Menia, quæ ipsa quoque de magistratibus fuit, quam in Bruto simul cum lege Curia Cicero nominat, quo anno lata sit, quidq; plane sanxerit, adhuc quæro. De communi omnium ciuium Romanorum iure, ut, quod à plebe scitum esset, eo Quirites omnes tenerentur, legem tulit Q. Hortensius dictator, bis antea latam, à Valerio Potito, Horatio Barbato cos. & à Publilio dictatore. Illa fuit pro dignitate magistratuum præclara lex, quæ, si cuius pater in hostium potestate esset, ab eo magistratum capi uetuit. uidelicet hoc

iudicarunt ſapientiſſimi uiri, hominis non liberi filium remp. administrare, nimis indecorum eſſe. itaque Liuius lib. XXVII, Seruilium, inquit, negabant, iure aut tribunum pl. fuiſſe, aut ædilem eſſe: quòd patrem eius, quem III uirum agrarium occiſum à Boiis circa Mutinam eſſe, opinio per X annos fuerat, uiuere, atque in hoſtium poteſtate eſſe, ſatis conſtabat. et lib. XXX de eodem: Latum ad populum eſt, ne Cn. Seruilio fraudi eſſet, quòd, patre, qui curuli ſella ſediſſet, uiuo, cum id ignoraret, tribunus pl. atque ædilis pl. fuiſſet, contra quàm legibus ſancitum erat. Legem etiam fuiſſe, qua is, qui comitiis præeſſet, ſui rationem in petendo magiſtratu habere uetaretur, Liuius lib. X ſignificat. Tulit & L. Villius tribunus pl. rogationem, quot annos nati quique magiſtratum peterent, caperentq;: unde & ipſi, & poſteris cognomen inditum, ut Annales Villii dicerentur. Et quoniam, quis plane cuique magiſtratui petendo legitimus annus eſſet, nominatim hac lege expreſſum non inuenio; quid ipſe legendo obſeruauerim, breuiter ſubiiciam. Omitto quæſturam, tribunatum pl. ædilitatem pl. quia curules tantum magiſtratus in lege Villia nominatos exiſtimo. nam ſi quæſturæ certum annum Villius ſua lege ſtatuiſſet; unde poſtea tam incerta ratio? geſſerunt enim quæſturam duo Gracchi, Tiberius, & Caius, anno ætatis XXVII, M. Cicero anno XXXI, C. Cæſar XXXIII, M. Cato Vticenſis XXIX. quòd ſi quis dixerit, liberam fuiſſe, quo quis anno uellet, quæſturæ petitionem, modo peteretur poſt annum XXVI, qui eſſet ad petendum legitimus; ideo mirum uideri non debere, ſi Cicero, Cæſar, & Cato, non eodem omnes anno, petierint; quandoquidem ſatis duxerint leges obſeruare, quæ petendæ quæſturæ annum definiebant XXVI, gerendæ XXVII: hoc ſi quis obiecerit; ad coniecturam, id eſt ad rationem ipſam, confugiam. Quid enim? ſimile ne ueri eſt, C. Cæſarem, (omitto Ciceronem: cui tamen, cum homo nouus eſſet, laborandum maxime fuit de dignitate, nec, quæ prima daretur, occaſio negligenda) ſed C. Cæſarem, quo nemo magis honores appetiuit, nemo poteſtatis & imperii fuit auidior, eum ne ueriſimile eſt petitionem quæſturæ ab anno XXVI, ſi is legitimus eſſet, in annum XXXII diſtuliſſe? uerum habeo, quo nitar, aliud paulo firmius argumentum. uideo enim, Pompeium Magnum, cum annum ageret XXXV, conſulatum geſſiſſe, ſolutum uidelicet

 legibus,

legibus, meritorum ingentium in remp. eximiæq; uirtutis ergo. at eo anno magiſtratum nullum per leges capere licuiſſe, Cicero demonſtrat. quo modo igitur & Cicero ipſe, & Cæſar, & Cato quæſturam ante annum XXXV ceperunt? num obſcurum eſt, leges loqui de curulibus tantum honoribus, ædilitate, prætura, conſulatu; quæſturæ autem, ædilitatis pl. tribunatus pl. rationem habuiſſe nullam? ſed recitentur uerba Ciceronis. Quid, inquit in oratione pro lege Manilia, tam ſingulare, quàm ut, ex S. C. legibus ſolutus, conſul ante fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? dicit, Vllum alium magiſtratum. quod ſi de quæſtura leges locutæ ſunt, falſum eſt: cum, ut oſtendi, quæſturam multi geſſerint ante annum XXXV: quo anno geſtum eſſe primum à Pompeio conſulatum, quem Cicero ſignificat, tum ex Appiano conſtat, tum ex Velleii hiſtoria; in qua ſcriptum eſt, periiſſe Pompeium Cæſare & Seruilio cos. anno ætatis ſuæ LVIII. à quo anno ſi retrorſum numeres; cadet primus eius conſulatus in annum eius ætatis XXXV. ut tamen ita ſupputes; non ſimul cum anno ætatis Pompeii finiiſſe conſulatum, ſed cum ille iam annum eſſet ingreſſus XXXVI. ita cum faſtis Capitolinis, & cum Appiano Velleii congruet hiſtoria. nam, quod ait Plutarchus anno LIX interiiſſe Pompeium, id quoque poteſt eſſe uerum, hoc modo, ut primum eius ætatis annum capiamus C. Atilio Q. Seruilio cos. quo anno Pompeium eſſe natum, Velleius affirmat. tametſi, cum ait ipſe Pompeium periiſſe anno LVIII, non incipit numerare ab eo anno, ſed à proximo ſequenti; quòd ſcilicet non ita multo ante exitum conſulatus Atilii & Seruilii natus eſſet Pompeius, & exiguum illud ſpatium in annorum numero uideretur omittendum. Conſtat igitur, legem Villiam nihil de iis honoribus ſanxiſſe, qui caperentur ante eum annum, quo Pompeius primum conſul fuit, ſiue eum uelis eſſe XXXV, ſiue malis XXXVI. nam ædilitatis curulis annus erat XXXVII. cuius rei argumentum eſt, quòd eam petiit Scipio Aemilianus XXXVI, &, ſolutus legibus, conſul factus eſt. annum porro fuiſſe eius ætatis XXXVI, Velleius demonſtrat his uerbis. Deceſſit M.' Aquillio C. Sempronio cos. anno ferme LVI. de quo ſi quis ambiget, recurrat ad priorem conſulatum eius; in quem creatus eſt anno XXXVI. ita dubitare deſinet. ut omittam, quòd, cum ædilitas præturam biennio antecedat, &

prætura

prætura item biennio consulatum; consulatus autem geratur anno XLIII, quod paulo post ostendemus; necesse est, ut gerendæ ædilitati legitimus annus sit XXXVII. Nunc agamus, quando satis de ædilitate dictum est, de anno præturæ. at hoc, si de ædilitate conceditur, in dubium uocari non potest. geritur enim ædilitas anno XXXVII: sequitur post biennium prætura: quod indicant & multorum exempla, & illa maxime uerba Ciceronis in epistola ad Furnium: Si ædilis fuisses, post biennium tuus annus esset. ergo geritur prætura anno XL. Nec de consulatu difficilis probatio est. percurrantur fasti: neminem inuenies, nisi prætura biennio saltem ante gesta, consulem fuisse. est igitur annus consulatus XLIII. accedit Ciceronis testimonium in oratione V in Antonium: in qua sunt hæc: Quid Macedo Alexander? cum ab ineunte ætate res maximas gerere cœpisset, non ne tertio & trigesimo anno mortem obiit? quæ est ætas nostris legibus X annis minor, quàm consularis. Hanc, opinor, legem Dio significauit, cum ait lib. XXXIX: Consules in senatu sententiam dixerunt, ut ei prætura daretur; licet nondum per leges liceret. quò spectauit & Plutarchus, cum dixit: Decreuit senatus, ut Catoni prætura extra ordinem daretur. et Valerius lib. III, cum inquit: Cato Cypriacam pecuniam maxima cum diligentia, & sanctitate in urbem deportauerat. cuius ministerii gratia senatus relationem interponi iubebat, ut prætoriis comitiis extra ordinem ratio eius haberetur. sed ipse id fieri passus non est, iniquum esse affirmans, quod nulli alii tribueretur sibi decerni. quanquam est quiddam, hac in re cur magnopere dubitem. nam, cum eo sit anno decretum, quo Marcellinus, & Philippus consulatum gesserunt; certe per ætatem potuit Cato petere præturam. tribunus enim pl. ante annos quinque Silano & Murena cos. fuerat. prætura uero quadriennio tantum à tribunatu distat. eoq; magis liquet, potuisse Catonem Marcellino & Philippo cos. petere præturam, quòd anno sequenti, Pompeio & Crasso cos. petiit, non ut designaretur, sed, ut creatus magistratum statim iniret, quòd anno proximo superiore habita comitia nulla fuerant: ideoq; consules Pompeius & Crassus ex interregno facti sunt: qui deinde prætores crearunt. quòd igitur ob domesticas discordias Marcellino & Philippo cos. producta in annum sequentem comitia sunt; propterea Cato non petiit eo anno,

petiit

petiit autem ſequenti, conſulibus, ut dixi, Pompeio & Craſſo creatis. quare, etiam ſi Plutarchus dixerit, Licet nondum per leges liceret: uidendum tamen eſt, an ſenatus potius decreuerit, ut omnino Cato prætor crearetur, neque à populi ſuffragiis penderet, quorum dubius eſſet euentus. quam ſententiam illa quoque uidentur confirmare Valerii uerba: Campeſtrem experiri temeritatem, quàm curiæ beneficio uti, ſatius eſſe duxit. Fuit & lex, ut duo prætores crearentur; mox alia, ut tres; deinde Bæbia, ut quatuor: &, quia leges ad temporum rationem accommodantur; propterea, ſimul cum urbis opibus, & ciuium frequentia, prætorum quoque numerus ita deinde auctus eſt, ut, quo anno C. Cæſar cum M. Antonio conſul fuit, XVI prætores Romæ eſſe cœperint; cum ante Syllæ dictaturam VI, ut ait Velleius, poſt VIII, deinde X fuiſſent. quos deinde ab Auguſto rurſus X eſſe factos, apud Dionem in hiſtoria ſcriptum eſt. Legimus etiam apud Cenſorinum de prætore urb. plebiſcitum, à Pletorio tribuno pl. latum, his uerbis: Prætor urb. qui nunc eſt, quiq; poſthac fuerit, duos lictores apud ſe habeto; iſq; ſupremam ad ſolis occaſum ius inter ciues dicito. Referam in hunc numerum & eam legem, quam, ad imminuendam tribuniciam poteſtatem, dictator Sylla tulit, primum, ne tribunis pl. alios magiſtratus capere liceret; deinde, ne ad eos prouocatio eſſet; tum, ne leges ferre poſſent; poſtremo, ne iis concionari liceret. hanc Sylla iratus plebi tulit, quia pro Marianis partibus contra ipſum ſteterat. ſed, eo mortuo, C. Aurelius Cotta conſul primum legis caput abrogauit. tulit enim, ut alios magiſtratus tribunis pl. capere liceret. alterum caput abrogauit Pompeius Magnus in primo conſulatu, lege lata, ut ad tribunos pl. eſſet prouocatio. omniaq; omnino, quæ tribunis pl. ademerat Sylla, illis eſſe reſtituta, exemplis intelligitur. ius autem intercedendi, lege nunquam amiſerunt: quod illis initio belli ciuilis inique ereptum, queritur Cæſar his uerbis lib. I de bello ciuili: Aguntur omnia raptim, atque turbate: neque docendi Cæſaris propinquis eius ſpatium datur: nec tribunis pl. ſui periculi deprecandi, neque etiam extremi iuris interceſſionem retinendi, quod L. Sylla reliquerat, facultas tribuitur: ſed de ſua ſalute ſeptimo die cogitare coguntur; quod illi turbulentiſſimi ſuperioris temporis tribuni pl. octauo denique menſe ſuarum actionum reſpicere,

ſpicere, ac timere conſueuerant. et in eodem libro, paulo poſt: Nouum in rep. introductum exemplum queritur, ut tribunicia interceſſio armis notaretur, atque opprimeretur, quæ ſuperioribus annis armis eſſet reſtituta: Syllam, nudata omnibus rebus tribunicia poteſtate, tamen interceſſionem liberam reliquiſſe; Pompeium, qui amiſſam reſtituerę uideatur, bona etiam, quæ ante habuerat, ademiſſe. Vetuit etiam lex tribunos pl. integrum diem ab urbe abeſſe: de qua, ut opinor, ſignificant illa uerba Gellii lib. III, cap. II. Tribuni pl. quos nullam diem abeſſe Roma licet, cum poſt mediam noctem proficiſcuntur, & poſt primam facem ante mediam ſequentem reuertuntur, non dicuntur abfuiſſe unum diem; quando, ante horam noctis ſextam regreſſi, partem aliquam illius in urbe ſunt. Nam, quod in Liuio lib. IX legitur, duos tribunos pl. L. Liuium, & Q. Melium, cum de iis, qui pacem Caudinam fecerant, dedendis in ſenatu ageretur, ita locutos; Neque exolui religione populum deditione ſua, niſi omnia Samnitibus, qualia apud Caudium fuiſſent, reſtituerentur; neque ſe pro eo, quòd, ſpondendo pacem, ſeruaſſent exercitum populi Romani, pœnam ullam meritos eſſe; neque ad extremum, cum ſacroſancti eſſent, dedi hoſtibus, uiolari ue poſſe: tribunos quidem plebis eſſe, cum hæc dicerent, Liuium, & Melium, conſtat; non tamen ſimul illud, eoſdem fuiſſe tribunos pl. cum pacem ad Caudium ſpoponderunt. non enim hoc anno, quo de ſponſoribus pacis populo Samnitum dedendis actum eſt, ſed proximo ſuperiore pax illa per ſponſionem facta fuerat; in qua non affuiſſe tribunos pl. indicant hæc, quæ ſubſcribam, eiuſdem Liuii uerba. Spoponderunt conſules, præfecti, legati, quæſtores, tribuni mil. nominaq; omnium, qui ſpoponderunt, extant. itemq; illa, haud ita multo poſt, in eodem libro. Samnitibus non fuit ſatis, conſules ſpondere; ſed legatos, quæſtores, tribunos mil. ſpondere coegerunt. tribunos pl. non nominat. ergo nulli affuerunt. Liuius autem, & Melius eo tempore tribuni mil. ut opinor, in caſtris fuerant. unus, quod meminerim, aut etiam, quod omnino legerim, Q. Metellus Nepos, cum tribunatum pl. gereret, contra leges in Syriam ad Cn. Pompeium ſua ſponte, nulla ui cogente, profectus eſt. quo facto ſubiit ignominiam, nulla tamen affectus eſt inſigni pœna, conſul etiam aliquot poſt annis cum Lentulo Spinthere creatus eſt; ſiue quòd hominis

minis

minis uitia familiæ dignitas tegeret; siue quòd eum non tam ipsius facta deprimerent, quàm Pompeii, & aliorum, qui plurimum in rep. poterant, amicitia subleuaret. Redeo ad institutum. De iure magistratuum, ne quis peteret absens, legem tulit Pompeius Magnus in tertio consulatu: in qua cum neminem excepisset, mox, soceri sui C. Cæsaris recordatus, lege iam in æs incisa, & in ærarium condita, correxit errorem, uno Cæsare excepto. Tulit aduersus censoriam potestatem P. Clodius in tribunatu, ne quem censores in senatu legendo præterirent, ne ue qua ignominia afficerent, nisi qui utriusque censoris sententia damnatus esset. qua de lege sic in Pisonem Cicero: Ab eodem homine uetus illa magistra pudoris, & modestiæ, censoria seueritas sublata est. Tullia fuit de legationibus liberis, lata à M. Cicerône consule, ne, sicut antea, infinitum, sed annuum tempus earum esset. Alias quoque de magistratibus, atque huiusmodi de genere non dubito fuisse, presertim tribunicias, ut potestas patriciorum magistratuum minueretur. semper enim tribuni pl. id egerunt, ut iura magistratuum, ac senatus ad uniuersum populum omnia transferrent. quare longum esset omnes enumerare: neque tamen de omnibus mentio reperitur. insignes autem præter ceteras hæ sunt, quas nominauimus. De comitiis omnes fere populares leges fuerunt. Tulit cum Volerone Publilio Lætorius, id quod iam dictum est, ut tributis comitiis plebeii magistratus fierent. quo primum tempore tributa comitia Romæ esse instituta, facile suspicor. neque enim ante hanc legem usquam ea uideo nominari: &, opinor, curiatis comitiis plebeii magistratus, centuriatis patricii creabantur. plebeii autem dicebantur, qui plebis caussa, & ex ipsa plebe, patricii uero, qui patriciorum caussa, & ex patriciis familiis primum erant instituti. postea plebi quoque ius petendi patricios magistratus concessum est: plebeios magistratus, saluis legibus, patricius nemo petiit. sed legem Voleronis, quam à non nullis uideo Voleroniam imperite uocari, cum leges à prænominibus nominari mos non esset, Publiliam appellauerim: siquidem Publiliæ gentis Volero prænomen fuit. Tulerunt deinde L. Valerius, & M. Horatius cos. ut, quod tributis comitiis lex sanxisset, eo Quirites omnes æque tenerentur, ac si centuriatis comitiis perlata lex esset. ita centuriatis comitiis tributa sunt æquata, &, quod ait Liuius, tribuniciis rogationibus

acerrimum

acerrimum telum hac lege datum eſt: cum, quidquid tribuni pl. ferrent, id deinde ab omnibus ciuibus ſeruari neceſſe eſſet. Etiam illa Publilii dictatoris contra ſenatum pro populo fuit; qua cautum eſt, ut omnium legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum ſuffragium patres auctores fierent: ne ſcilicet roboris haberet minus, ſi quid populare patribus inuitis latum eſſet. Item illa C. Caſsii tribunicia, ut ordinem ſenatorium amitteret is, quem populus damnaſſet, cui ue imperium abrogaſſet. Quoniam autem poteſtatem ſoluendi legibus ſenatus habebat; C. Cornelius eam poteſtatem lege paululum imminuit: tulit enim, ne quis in ſenatu, niſi CC ſenatores affuiſſent, legibus ſolueretur; ne ue quis, cum ſolutus eſſet, intercederet, cum de ea re ad populum ferretur. quæ duo capita neque omnino è ſenatus, neque è populi uoluntate utraque fuerunt, ſed primum pro populo, alterum pro ſenatu. inuitis tamen optimatibus, ut Pedianus ait, lata lex eſt; qui uel pauci gratificari ſolebant. De iure, & tempore comitiorum lex Aelia & Fuſia contra populum pro ſenatu fuerunt; cum tamen à tribunis pl. latæ ſint: id quod ſignificat Cicero in oratione in Piſonem his uerbis: Centum prope annos legem Aeliam & Fuſiam tenueramus. intra centum enim annos ante Piſonis & Gabinii conſulatum non modo conſules eodem anno non fuerunt Aelius, & Fuſius, ſed nemo omnino ex Aelia gente conſulatum geſſit. quare, cum eodem anno lata lex uideatur; nimirum, à duobus tribunis pl. latam eſſe, iure putabitur. Quod autem Vlricus Zaſius in eo libro, in quem antiquas leges coniecit, legem Aeliam & Fuſiam tradit poſt interfectos Gracchos, & ante Punicum bellum tertium eſſe latam; aperte loquitur pugnantia. nam ſi poſt interfectos Gracchos; quo modo ante Punicum bellum tertium? cum Ti. Gracchum Scæuola & Piſone cos. annis poſt euerſam Carthaginē, & Scipionis triumphum, XIII occiſum eſſe, non ſolum hiſtoriæ, uerum & faſti declarent; quos Paulo III Pontifice, felici quodam literarum fato, Romæ repertos, multis locis iniuria temporum mutilos, & imperfectos, reſtituit, atque abſoluit magnæ doctrinæ uir, & ingenio præditus eximio, Carolus Sigonius. Accedit teſtimonium Ciceronis: qui contra Vatinium, Leges, inquit, Aelia, & Fuſia in Gracchorum ferocitate uixerunt. Opinor, etiam, contra quàm idem Zaſius uidetur exiſtimaſſe, non unam le-

gem, ſed duas, Aeliam & Fuſiam fuiſſe. nam, etſi ſæpe Cicero ita loquitur, ut dicat legem Aeliam & Fuſiam; aliquando tamen eas ſeparat, ut duas leges agnoſcere uideatur. in oratione pro Sextio, Iiſdem, inquit, conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret. et in Vatinium: Num quem ex omnibus tribunis pl. tam audacem audieris fuiſſe, ut unquam contra legem Aeliam, aut Fuſiam concilium conuocaret? et ibidem, paulo poſt, aliquanto apertius: Sanctiſſimas leges, Aeliam, & Fuſiam dico, quæ in Gracchorum ferocitate, & in audacia Saturnini, & in colluuione Druſi, & in contentione Sulpicii, & in cruore Cinnano, & inter Syllana arma uixerunt. ſatis ne perſpicue demonſtrat, duas leges fuiſſe, cum & ſanctiſſimas appellat, & uerbum ſubiicit numero multitudinis? præterea in ea de prouinciis conſularibus, in extremo, idem declarat, cũ ait: Aut uobis ſtatuendum eſt legem Aeliam manere, legem Fuſiam non eſſe abrogatam. et poſt reditum in ſenatu: Vt lex Aelia, & Fuſia ne ualerent. quibus ex locis, duas fuiſſe leges, non obſcure patet. Sed uideamus, quæ fuerit utriuſque ſententia: quod etiam, ut puto, de numero erit argumentum. ſententiam uero non aliunde, quàm ex ipſo Cicerone, poſſumus colligere. quare loca ipſa proponemus: ut, non modo quid in iis ſancitum ſit, uerum etiam, quid inter utranque differat, intelligatur. ac primum, quod ait in ea pro Sextio: Iiſdem conſulibus ſedentibus, átque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia ualerent, ne quis obnunciaret, ne quis legi intercederet, ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret, ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret: dicendum eſt, quatuor illas partes, de auſpiciis, de obnunciatione, de interceſſione, de faſtis diebus, omnes duabus legibus, quæ ſubiiciuntur, Aelia, & Fuſia, comprehendi; ſed tres priores Aelia, poſteriorem autem Fuſia: rurſus; è tribus prioribus, eiuſdem generis, & quaſi naturæ duas eſſe; tertiam ſeparatam, & tanquam alienam. nam auſpicia ideo erant, ut eſſet obnunciatio. cum enim de cœlo ſeruatum eſſet, tum ferentibus legem obnunciabatur. itaque auſpiciorum quaſi partus quidam erat obnunciatio: nec unquam ſeruatum eſt de cœlo, quin obnunciatum ſit, ſiue proſpera, ſiue aduerſa ſigna uiſa eſſent; cum proſpera confirmarent id, quod cum populo ageretur, aduerſa impedirent. propterea ſublatum eſſe à Clodio morem de cœlo ſeruandi, ſcripſit Dio lib. XXXVIII.

cum

cum tamen antea ita diligenter auſpicia ſeruata eſſent, ut M. Druſi legibus, quia contra auſpicia latæ iudicarentur, ſenatus decreuerit populum non teneri. quod Cicero libro II de legibus, & Pedianus in commentario Cornelianæ tradidit. ergo cum hoc auſpiciorum genere quaſi cognatione quadam cohæret obnunciatio. at interceſſio nihil habet commune cum auſpiciis. auſpicia enim ad religionem referebantur, quòd à cœlo, id eſt, à deorum numine, pendere uiderentur. interceſſio autem humanæ poteſtatis erat; & cum à uoluntate ſemper, nulla religionis obſeruatione, manabat, tum ab ea uoluntate non nunquam, quæ ab omni religione diſſentiret, & cum ipſa quaſi deorum uoluntate pugnaret. præterea, ſeruare de cœlo, augurum, atque omnium plane magiſtratuum fuit; quod & ſupra notauimus: intercedere uero, duntaxat ad tribunos pl. tum ueteri Sacratarum legum iure, tum, ut ego exiſtimo, legis Aeliæ iuſſu pertinuit. loquor autem de interceſſione ad populum, cum lex ferretur. nam in ſenatu, cum S. C. fieret, non tribunos pl. tantum, ſed omnes, qui eadem poteſtate, qua ii, qui S. C. facerent, maiore ue eſſent, intercedendi facultatem habuiſſe, diximus in libro de ſenatu. atque etiam, quod in eo libro non diximus, forenſis, ut ita dicam, erat interceſſio, cum prætori de priuata controuerſia decernenti prætor intercedebat. cuius generis idoneus locus erit in libro de iudiciis. nunc perſequamur inſtitutum. Dixi, legis Aeliæ fuiſſe tria illa membra, de auſpiciis, de obnunciatione, de interceſſione; quæ Clodius ſua lege ſuſtulit: quartum de faſtis diebus Fuſia lege ſancitum. itaque in oratione de prouinciis conſularibus, in extremo, paulo diſtinctius locutus eſt Cicero, cum caput illud, de faſtis diebus, ſeparatim à reliquis poſuit, reliqua uero tria ſeparatim quidem & ipſa ab eo capite, ſed ipſa tamen inter ſe coniuncta. ut dubitandum minime ſit, quin hæc in una lege ſimul fuerint, ſicuti ſimul ſunt à Cicerone pronunciata. quòd ſi in una lege: ne illud quidem dubitandum de duabus legibus, Aelia ſcilicet, & Fuſia, utram intelligamus. nam, ſi de tribus coniunctis unum aliquod in Aelia lege fuiſſe docuero; Aeliæ legi & reliqua duo tribui debere, concedendum, ut opinor, erit. docebo autem Pediani uerbis obnunciationem Aeliæ legis fuiſſe. nam illud in Piſonem, A P. Clodio, fatali portento prodigioq; reip. lex Aelia, & Fuſia euerſa eſt, ipſe ſic interpretatur: Le-

gem tulit P. Clodius tribunus pl. ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſeruaret. propter quam rogationem, ait, legem Fuſiam, & Aeliam, propugnacula, & muros tranquillitatis, atque ocii, euerſam eſſe. obnunciatio enim, qua pernicioſis legibus reſiſtebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat ſublata. miror autem, cur eo loco nihil de ſententia Fuſiæ legis addiderit Pedianus; cum tamen ipſam legem ſimul cum Aelia nominarit. non enim tantum tulit Clodius, ne quis per eos dies, quibus cum populo agi liceret, de cœlo ſeruaret; quod contra lex Aelia iubebat; ſed etiam, ut omnibus faſtis legem ferri liceret: ut aperte demonſtrant illa, quæ ſunt à nobis ex oratione pro Sextio recitata, & hæc in ea de prouinciis: Aut ſtatuendum uobis eſt, legem Aeliam manere; legem Fuſiam non eſſe abrogatam; non omnibus faſtis legem ferri licere; cum lex feratur, de cœlo ſeruari, obnunciari, intercedi licere. Verum, ut fortaſſe mutilus Pedianus, quia prætermiſerit id, quod Fuſia lege ſcitum Clodius abrogauit; non item mendoſus in eo, quod de lege Aelia poſuimus. ſatis enim plane loquitur, atque ita, ut, cur de mendo ſuſpicemur, cauſſam eſſe nullam uideam. quare habemus quod uolumus, obnunciationem ad legem Aeliam pertinere. quòd ſi hoc; ergo & illud, auſpicia quoque, à quibus obnunciatio deriuatur, & interceſſionem ad eandem legem pertinere. et, ſi hæc tria ad legem Aeliam; unum illud, quod reliquum eſt, de faſtis diebus, ad Fuſiam pertineat, neceſſe erit. Eandem utriuſque legis ſententiam, niſi fallor, attigit in epiſtola, Quæris, lib. I ad Atticum, cum ait: Lurco autem tribunus pl. qui magiſtratum ſimul cum lege Aelia iniit, ſolutus eſt & Aelia, & Fuſia, ut legem de ambitu ferret. inibant enim ueteres Romani magiſtratum auſpicato: neque omnino quidquam publice, nec domi, nec militiæ, ſine auſpiciis gerebatur. quod autem in tribunatu pl. Lurconi mandando factum erat, ut auſpicia ſeruarentur; id ut ipſe in lege de ambitu ferenda ne ſeruaret, neque auſpiciorum ullam omnino rationem haberet, decretum eſt à ſenatu: neque hoc ſolum, ſed illud ſimul, ut omnibus faſtis legem ferre poſſet. quod lex Fuſia uetabat. ideo enim ſoluit eum ſenatus & Aelia lege, & Fuſia, ut neque auſpiciorum religio, neque dierum ratio impedimento eſſet, quo minus primo quoque tempore perferri lex de ambitu poſſet. Has ipſas leges & in oratione pro Sextio

lege

lege Clodia ſignificat abrogatas, cum ait: Mitto eam legem, quæ omnia iura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tempore legum rogandarum, una rogatione ſuſtulit. nam etſi non nominat; legem tamen Aeliam ſignificari certum eſt, cum ait, Quæ ſunt de iure; Fuſiam autem, cum ſubiicit, Et de tempore. ius enim intelligit auſpicandi, obnunciandi, intercedendi, quæ ſanxerat Aelia lex: tempus autem, quo legem perferri non liceret, faſtos uidelicet dies, de quibus cauerat Fuſia lex. nec dubito, quin, cum dixit, Omnia iura religionum, auſpiciorum, poteſtatum, ad ſententiam potius Aeliæ leais, quàm Fuſiæ, ſpectauerit. nihil enim horum uideo, quod ad Fuſiam referri poſſit. nam ego quidem in uerbo, Poteſtatum, obnunciationem, & interceſſionem ſignificari puto; quæ legis Aeliæ fuiſſe, iam diximus. et, quanquam, Auſpiciorum, poteſtatum, dixit, ad interpretationem antecedentis uerbi, Religionum; quod ſæpe facit; & in dictione, Poteſtatum, & obnunciatio, & interceſsio ſimul includuntur: ſolam tamen obnunciationem ad religionem refero. nam interceſſioni cum religione nihil erat: quod paulo ante demonſtraui. Verum ſic aliquis argumentabitur. ſi, cum dixit, Cicero, Religionum, auſpiciorum, poteſtatum, Aeliam legem tantum ſignificauit, Fuſiæ rationem nullam habuit: cur proxime ipſe ſe exponens intulit, Omnes leges, quæ ſunt de iure, & de tempore legum rogandarum? nam, ſi proxima ſuperiora exponit; quod nemo dubitat; proxima uero ad ſolam Aeliam legem referuntur: cur non ſubiecit, unam, potius, legem, quàm, omnes leges? Eſt omnino hæc ſpecie probabilis argumentatio, re uero falſa. nam, quid attinet argumentari de ſententia Ciceronis, cum ipſe ſemet ipſum patefaciat, atque exponat? uidebat maioris eſſe momenti, legem Aeliam tolli, quàm Fuſiam. nam Aelia lex perniciosarum legum lationem impediebat obnunciatione, & interceſſione. Fuſia uero, non, ut omnino ferri ne poſſet lex, efficiebat, ſed tantum, ut ne faſtis diebus poſſet: comitialibus autem ut poſſet, non uetabat. itaque, quo plus intererat reip. nunquam ferri malas leges, quàm ſero ferri: eo erat utilior ciuitati Aelia lex, quæ malum prohibebat, quàm Fuſia, quæ tantum differebat. potius igitur legis Aeliæ ſententiam oſtendit Cicero, quàm Fuſiæ; quòd, id, in quo grauius peccauerat Clodius, commemorare, plus ad concitandam

tandam inuidiam posse intelligebat. nec tamen ideo legis Fusiæ sententiam omisit, ut eius abrogationem Clodio condonaret. nam subiecit deinde, ut legem utranque significaret; Omnes leges, quæ sunt de iure, & de tempore: quorum alterum ad Aeliam, alterum ad Fusiam spectare, iam diximus. Quòd si quis paulo obstinatior repugnat adhuc, nec facile manus dat: cedat saltem ipsi Ciceroni: cuius in consuetudine notanda nisi plurimus fuissem, nunquam hæc, quæ sum aggressus, ulla ex parte præstare mihi licuisset; si modo, ut præstare possim, is, cui accepta omnia refero, concesserit Deus. ipse igitur Cicero cum Vatinio sæpe obiiciat, eum contra legem Aeliam & Fusiam fecisse; tamen in ea pro Sextio, cum de eodem Vatinio loquatur, unam Aeliam nominat. ait enim sic: Qui ita se in populari ratione iactarat, ut auspicia, legem Aeliam, senatus auctoritatem, consulem, collegas, bonorum iudicium nihil putaret. et in ea post reditum in senatu, cum eiusdem Aeliæ uim & significationem exponat, de Fusia nihil afferat; proxime tamen utranque nominat: Legem, inquit, tribunus pl. tulit, ne auspiciis obtemperaretur; ne obnunciare consilio, aut comitiis, ne legi intercedere liceret; ut lex Aelia, & Fusia ne ualerent. et in Vatinium: Audire à te cupio, quare, cum ego legem de ambitu ex S. C. tulerim, sine ui tulerim, saluis auspiciis tulerim, salua lege Aelia, & Fusia, tu eam esse legem non putes.
Rursus dubitabitur in ea pro Sextio, primum, cur eas leges significauit potius, quàm nominauit: deinde, si significandas duxit, cur, cum de duabus tantum legibus intelligeret, Omnes, dixit: quasi & de iure, & de tempore legum rogandarum plures leges essent. placet in his dubitationibus immorari. nam, ut ex lapidum conflictu ignis, sic ex rationibus utrinque collatis ueritas elicitur. Significauit potius, quàm nominauit, non solum, quia nominauerat antea, cum dixit: Iisdem consulibus sedentibus, atque inspectantibus, lata lex est, ut lex Aelia, lex Fusia ne ualeret: ut, cum de re iam nominata, & sua sponte satis nota loqueretur, obscura non posset esse significatio: uerum etiam, quia uehementior & grauior sæpe fit oratio, cum id, quod obiicitur, significatur potius, quàm nominatur. quo potissimum genere abundant ii, qui inter ceteros excellunt, Demosthenes, & Cicero. Omnes, autem potius dixit, quàm, duas; uel quia re uera, præter Aeliam, & Fusiam,
de

de iure, aut de tempore legum rogandarum lex erat nulla: ut, qui Aeliam, & Fusiam, is omnes plane significaret: uel quia, cum essent aliæ quoque leges & de iure, & de tempore, quas ultimæ Aelia & Fusia, in eandem sententiam scriptæ, confirmarunt; qui tolleret duas ultimas, superiores quoque omnes tolleret. nam quemadmodum, magis nobili sublato, ut apud philosophos est, minus quoque nobile simul tollitur; ut, sublato corpore, simul ea tolluntur, quæ in corpore adhærescunt: sic, qui Aeliam & Fusiam rogatione tollebat, quas & diligentius, & grauius, quàm superiores omnes, esse conscriptas uerisimile est, eum omnes simul leges eadem rogatione sustulisse certum est. quòd si quis, utrum, ante Aeliam, & Fusiam, & de iure, & de tempore aliæ leges fuerint, dubitat; neque credit, nisi uel ratione admodum firma, uel graui teste probatur: ego, ut in utroque satisfaciam, rationem, ut opinor, afferam non imbecillam; testem autem eum producam, quem leuissimum appellare nemo possit. primum igitur pro ratione illud opponam: cum in oratione in Pisonem ita loquatur Cicero: Centum prope annos legem Aeliam & Fusiam tenueramus: credibile non esse, supra centum annorum spatium urbem Romam sine ulla lege de auspiciis, & de fastis diebus fuisse: presertim cum idem in illa in Vatinium acerbissima interrogatione auspiciorum uetustatem his uerbis ostendat: Qui tantus furor, ut auspicia, quibus hæc urbs condita est, quibus omnis respub. atque imperium tenetur, contempseris? quod ipsum in III de natura deorum confirmauit: scripsit enim sic: Mihi ita persuasi, Romulum, auspiciis, Numam, sacris constitutis, fundamenta iecisse nostræ ciuitatis. accedit Pediani testimonium in commentario Pisonianæ. Obnunciatio, inquit, qua perniciosis legibus resistebatur, quam Aelia lex confirmauerat, erat sublata. uerbum enim, Confirmauerat, legem Aeliam obnunciandi ius non sanxisse primam significat, sed, quod alia lex sanxerat, confirmasse. Vt omittam, quod supra commemoraui, uetustissimum fuisse ius intercedendi, datum tribunis pl. iam ab illo tempore, cum in Sacro monte institutus magistratus est, qui plebem tueretur. quod cum ita sancitum esset; intercessio tamen tribunicia Aelia lege confirmata est. Verum de lege Aelia & Fusia satis multa. pergam ad reliquas leges, quæ ad comitia pertinent. Lex fuit, quam Gellius memorat

morat, ut, quo die auſpicia capta eſſent, eodem ea de re, cuius rei cauſſa auſpicatum eſſet, comitia abſoluerentur. alioqui infirmum & inane populi iuſſum erat. Leges quoque tabellariæ hoc de genere uidentur. ſunt enim de ſuffragiis ferendis: cum porro ſuffragium populus fert, comitia dicuntur. hæ quatuor fuerunt, omnes, ut puto, tribuniciæ, Gabinia, Caſſia, Papiria, Cœlia. Gabinia ſanxit, ut populus in magiſtratibus mandandis ſuffragium non, ut antea, uoce, ſed per tabellam ferret. Caſsia biennio poſt idem iuſſit, in omnibus iudiciis populi, perduellione excepto. Papiria & ipſa populo tabellam dedit, in iubendis ac uetandis legibus. Cœlia, quo uno in genere uocis ſuffragium reliquum erat, hoc eſt, in perduellione, quod lex Caſſia exceperat, in eo genere tabellam dedit. ita quatuor tribunorum pl. rogationibus factum eſt, ut populus libere, quod ſentiret, in omnibus comitiis, nullo inimicitiarum metu, poſſet oſtendere. ideo tabellam uindicem tacitæ libertatis appellat Cicero in agraria II, & lib. III de legibus; in oratione autem pro C. Cornelio, principium iuſtiſſimæ libertatis Caſſiam legem, quæ tabellam in iudiciis populo dedit. magis enim intererat populi, tabella uoluntatem in iudiciis tegere, cum ageretur de capite fortunisq; ciuium, quàm aut in magiſtratibus, quod lex Gabinia ſanxerat, aut in legibus, quod poſtea Papiria. Hæc de ſententia legum tabellariarum: nunc de latoribus, & quo quæque anno lata ſit. Gabinium rogauit homo ignotus, & ſordidus: quod lib. III de legibus Cicero tradit. et, cum biennio ante Caſſiam rogata ſit, quod idem eodem in loco demonſtrat; Caſſiam uero Lepido & Mancino cos. eſſe latam, ex libro de claris oratoribus conſtet: neceſſe eſt, Piſone & Lænate cos. rogatam, exiſtimare. Caſſiam Lepido & Mancino cos. auctore Scipione Africano poſteriore, tulit L. Caſſius Q. F. Longinus Rauilia, pater illius L. Caſſii, qui in omnibus cauſſis quærere ſolebat, cui bono; & C. Caſſii, eius, quem C. Mario C. Flauio cos. leges multas ad minuendam nobilitatis potentiam tuliſſe, in quibus hanc, ut, quem populus damnaſſet, cui ue imperium abrogaſſet, in ſenatu non eſſet, Pedianus tradidit. Papiriam tulit C. Carbo, ille eloquentiſſimus; tulit autem, ut opinor, P. Popillio & P. Rupilio cos. nam eo anno tribunum pl. fuiſſe, quo Scipio Aemilianus de Numantinis triumphauit, omnes hiſtoriæ declarant: quem à porta ad concionem productum

ductum, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, seditiose interrogauit. Cœlia, non facile est coniicere, à quo sit rogata: sed, rogatam Q. Metello T. Flaminino cos. crediderim, ex iis uerbis, quæ sunt apud Ciceronem lib. III de legibus: Vt opprimeret Cœlius Popillium. nam, id de P. Popillio dictum esse, quem C. Gracchus Metello & Flaminino cos. tribunus pl. in exilium eiecit, uidetur intelligendum. ut eius iudicii caussa, quo Popillius, tribuno pl. Graccho, est oppressus, Cœlius sua lege tabellam dederit. sed hoc, quia non plane firmis nititur coniecturis, inter dubia referatur. Etiam in eo consultum est reipublicæ, quòd aduersus ambitionem lata lex, ne quis candidatus nomenclatore in magistratus petitione uteretur. eò tamen, ut fere fit, progressa pedetentium licentia est, ut, Ciceronis ætate, suus cuique candidato nomenclator, cum prensaret, peteret ue, adesset. atque inter laudes M. Catonis, qui Vticensis postea dictus est, hanc enumerat Plutarchus, quòd in petitione tribunatus legem, quæ candidato nomenclatorem adesse uetat, solus seruauit. Lex Maria ipsa quoque præclara: quam Plutarchus à C. Mario, qui septies consul fuit, tribunò pl. esse latam significat. eius legis hæc sententia fuit, ut pontes, quibus suffragiorum cistæ imponebantur, essent angustiores; ne scilicet multis locus esset. nam in turba fraudem aliquam committere, difficilis negocii non est. propterea, quod hac lege sancitum est, id ambitiosis oppositum fuisse, & plane Cicero dicit in III de legibus, & Plutarchus ipse significat in Marii uita, cum ait; in tribunatu legem de suffragiis tulisse, qua potentium opes tum in ferendis suffragiis, tum in creandis magistratibus imminuit. Tulit & P. Sulpicius tribunus pl. L. Sylla, Q. Pompeio cos. ut in omnibus tribubus libertini suffragium ferre possent; cum in quatuor tantum urbanis tribubus antea ferre consueuissent. hanc legem puto à uictore Sylla, Sulpicii inimico, esse abrogatam. puto autem ob eam caussam, quia C. Manilius tribunus pl. aliquot post annis eandem legem ferre conatus est: idemq; postea & P. Clodius cogitauit. testis Cicero in duabus orationibus, pro C. Cornelio, pro Milone. Sancitum & legibus illud existimo, quod apud Ciceronem libro II de legibus scriptum est; ut augurum arbitratu comitiatus & concilia uel instituta dirimerentur, uel habita rescinderentur. Quod autem in eorundem augurum commentariis traditum

erat, Ioue fulgente tonante comitia haberi nefas esse; & illud, sinistrum fulmen aduersum infaustumq; comitiis esse signum; item illud, dimittenda esse comitia, cum quis eo morbo, qui insputatur, corruisset, ex quo comitialis morbus dictus est: hæc omnia & in augurum libris notata, &, ut seruarentur, legibus cautum esse, non dubito. Atque hæc, quæ ad impedienda comitia pertinent, non tam religionis caussa homines sapientissimi legibus constitui uoluerunt, quàm ut, si quando perniciosa reip. rogatio ferretur, obsisti per aliquem augurem facile posset. quam totam rationem C. Cæsar, qui nihil, nisi potentiæ suæ caussa, fecit, in consulatu neglexit; Bibulumq; collegam obnunciantem armis foro expulit. Pertinere & illud ad uim comitiorum uidetur, quod in XII tab. cautum inuenio, ut, quod postremum populus iussisset, id ius ratum esset. Item lex illa, qua cautum est, ne priuilegia, nisi centuriatis comitiis, irrogarentur. cuius meminit Cicero in oratione pro domo, & in ea pro Sextio, & libro III de legibus. Nec excluditur ab hoc genere illa lex, quam renouare multis post annis C. Cornelius tribunus pl. quem Cicero defendit, conatus est; ne quis, nisi per populum, legibus solueretur. itaque in omnibus S. C. quibus tum aliquem legibus solui placebat, adiici erat solitum, ut de ea re ad populum ferretur: sed paulatim ferri desitum est: resq; in eam consuetudinem uenit, ut postremo ne adiiceretur quidem in S. C. de rogatione ad populum ferenda: eaq; ipsa S. C. per pauculos admodum fiebant. quam ob caussam, ferente legem Cornelio, ut antiquum ius renouaret, inductus à senatu P. Seruilius Globulus tribunus pl. intercessit. Firmauit etiam populi iudicia, quæ comitiorum nomine continentur, Cassia lex, C. Mario C. Flauio cos. à C. Cassio tribuno pl. L. Cassii Rauiliæ filio, de quo proxime meminimus, rogata; ut, quem populus damnasset, cui ue imperium abrogasset, in senatu ne esset. Migremus nunc paulisper ex urbe in prouincias. Tulit primo de prouinciis C. Gracchus tribunus pl. Tiberii frater, ut consulares prouinciæ per senatum quotannis decernerentur. Postea C. Cæsar, qui dictator fuit, ne prætoriæ prouinciæ plus, quàm annum, neu plus, quàm biennium, consulares obtinerentur. tulit autem hanc legem uicto Pompeio: cum ipse iam per nouem annos Galliam contra C. Gracchi legem obtinuisset, consecutus id, quod nemo antea, & S. C. & lege.

ge. Hic, quando legum caussa de prouinciis incidit mentio, non alienum est, & quot omnino in ditione populi R. & à quibus, quo ue anno captæ, tum, quæ consulares, quæq; prætoriæ fuerint, subiicere. Quo anno M. Cicero Ciliciam pro consule administrauit, qui fuit ab urbe condita DCCII, M. Marcello Ser. Sulpicio cos. prouinciæ XV fuerunt in ditione populi R. Sardinia, Corsica, Sicilia, duæ Hispaniæ, citerior, ulterior; Asia, Aetolia, Macedonia, Illyrium, Dalmatia, Africa, Achaia, Galliæ duæ, cisalpina, transalpina; Cilicia, Bithynia, Pontus, Creta, Syria, Cyprus. quibus ex omnibus prouinciis uectigal capiebat annuum resp. ut à Plutarcho proditum est, octuagies quinquies decies centena millia. Sardiniam cepit, inter primum & secundum Punicum bellum, consul T. Manlius Torquatus; de qua triumphauit: eaq; prima, anno urbis DXVIII, prouincia populi R. facta est, missis ad eam componendam X legatis: quod in faciendis prouinciis seruatum est. Corsicam uicit, ac prouinciam fecit C. Papirius Maso consul, &, à senatu triumpho non impetrato, ipse de sua sententia in monte Albano primus triumphauit, anno DXXII. et hanc una cum Sardinia semper unus rexit magistratus Romanus. Siciliam primus uicit, magnaq; ex parte prouinciam fecit Q. Catulus primo Punico bello: post aliquot annos, captis Syracusis, uniuersam in prouinciæ formam redegit M. Marcellus bello Punico secundo, aut certe, qui ei successit, M. Læuinus. nam de Marcello Velleius tradit: debellatum uero in Sicilia à Læuino potius prætore, quàm à Marcello consule, & Cicero in Verrem, & Liuius significant. Marcellus quidem, secutus exemplum Papirii Masonis, in Albano monte triumphum egit, urbemq; ouans est ingressus. Hispaniæ tum à Scipione Africano maiore, secundo Punico bello, tum, aliquot post annis, M. Catonis Censorii uirtute, multis uictoriis domitæ: & in eas magistratus Romani modo pro consulibus, modo pro prætoribus ierunt. uarie tamen possessæ, &, ut ait Velleius, sæpe partibus amissæ, certa ac stabilis esse populi R. possessio, stipendiumq; pendere non prius, quàm Augusto principe, cœperunt. Asiam cis Taurum montem bello Antiochino L. Scipio, maioris Africani frater, profectus in eam consul, ad imperium adiunxit, annoq; post consulatum proximo triumphauit, ab urbe condita DLXIIII. post eam possedere deneficio senatus populiq; R.

reges Attali, donec M. Perperna conſul Ariſtonicum, qui eam, Attalo rege mortuo, occupauerat, deuicit, ac cepit. eam tamen in prouinciæ formam non Perperna, ſed, qui ei ſucceſſit, M'. Aquillius conſul redegit: qui etiam de Ariſtonico triumphauit, anno DCXXIIII. Aetoliam M. Fuluius Nobilior ſubegit. bellum gerere cœpit conſul, pro conſule confecit, & triumphauit biennio poſt, anno urbis DLXVI. Macedoniam XL diebus deuicit conſul iterũ L. Aemilius Paullus, anno DXXCVI, neque tamen prouinciam fecit, ſed de ſententia X legatorum, quos ad componendam Macedoniam, atque Illyricum ſenatus de more miſit, Macedonas omnes liberos eſſe iuſſit; &, ut ſuis legibus uiuerent, ſuas urbes, & agros haberent, magiſtratus annuos crearent, permiſit; ueteris etiam ſtipendii, quod regibus pependerant, dimidia parte releuauit: anno proximo, Perſe rege inter captiuos Romam ducto, triumphauit. prouinciam uero Macedoniam fecit anno urbis DCVII Q. Metellus, is, qui ex ea pro prætore triumphauit, & Macedonici cognomen eſt adeptus. hanc prouinciam poſtea cum Achaia coniunxit, eq́; duabus unam fecit, rogatione perlata, P. Clodius tribunus pl. & utranque L. Piſoni, quaſi præmium, quòd in Cicerone eiiciendo conſenſiſſet, dedit adminiſtrandam. Illyrium & Dalmatiam eodem anno, quo Macedoniam Paullus, L. Anicius prætor debellauit, & unam prouinciam fecit, triumphauitq́;, poſt Paullum aliquot diebus, rege Illyriorum Gentio cum fratre, coniuge, & liberis ante currum ducto. Carthaginem, & Numantiam, illam Africæ, hanc Achaiæ caput, exciderunt eodem anno, & triumpharunt, Scipio Aemilianus, & L. Mummius; tulitq́; inde Scipio cognomen Africani, Mummius Achaici. factæ ſunt prouinciæ duæ, Africa, & Achaia. Africam autem intelligo regionem uniuerſam, quam Carthaginienſes poſſederant. nam Numidia, & ipſa pars Africæ, Maſſaniſæ regnum fuit, Syphace ſuperato; paruitq́; regibus, & à C. Cæſare demum, poſt Scipionem, & Iubam, Mauritaniæ regem, deuictos, in formam prouinciæ redacta. Mauritaniam uero, & ipſam in Africa, multis poſt annis, Calligula imperator in duas prouincias diuiſit. Galliam ciſalpinam puto prouinciam eſſe factam eo tempore, cum M. Marcellus, is, qui conſul quinquies fuit, primuſq́; Annibalem acie uicit, Virdumarum, Gallorum regem, ſingulari certamine occidit, deq́; Gallis Inſubribus triumphauit, anno DXXXI.

patet

patet enim prouinciam eſſe factam, quia coloniæ plures annis ſequentibus eò deductæ. tranſalpinam uero Galliam, quæ Narbonenſis quoque dicta eſt, Q. Fabius, L. Paulli nepos, deuictis Allobrogibus, unde cognomen ſumpſit, in prouinciæ formam redegit, anno DCXXXII. Ciliciam perdomuit P. Seruilius pro conſule; qui, quòd Iſauron, Ciliciæ arcem, euertit, Iſauricus eſt dictus; triumphauitq; anno DCLXXIX. ex eo tempore Cilicia prouincia fuit. Bithyniam populo R. rex Nicomedes, ut antea rex Attalus Aſiam, teſtamento reliquit: eaq; ſimul cum Ponto, in quo Mithridates regnauit, una prouincia fuit, Bithyniæq; nomine appellata. utranque uero prouinciam fecit, Mithridate uicto, Pompeius Magnus pro conſule, triumphauitq; anno DCXCII. eiuſdem Pompeii lex à Plinio iuniore in epiſtolis memoratur, Bithynis, & Ponticis data: ne quis annis XXX minor magiſtratum caperet, ne ue in ſenatu eſſet; qui uero magiſtratum cepiſſet, ei liceret in ſenatu eſſe: ne decuriones, in curiam à cenſoribus lecti, pecuniam pro introitu darent. ſed id obſeruatum ſemper non eſt. nam, ut apud eundem Plinium legimus, quandoque bina millia ſoluerunt. quæ uocabantur ſportulæ. item, ut ſenatores certis de cauſſis à cenſoribus ordine mouerentur: ut Bithynicis ciuitatibus adſcribere ſibi, quos uellent, ciues liceret, dum ne ciuitatis eſſent alienæ, ſed earum quiſque ciuitatum, quæ eſſent in Bithynia. atque hæc à Pompeio ſunt ad exemplum Romanæ ciuitatis inſtituta. Cretam debellauit Q. Metellus pro conſule, & triumphauit anno DCXCI; Creticusq; poſtea nominatus. Syria, Pompeii Magni ſingulari uirtute, ultimo bello Mithridatico uicta, leges accepit, prouinciarumq; populi R. numerum auxit. triumphauit ex ea Pompeius pro conſule, item ex Aſia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Scythis, Iudæis, Albanis, Iberia, Creta, Baſternis, præterea de regibus Mithridate, & Tigrane, anno DCXCII. Cyprus ultima, ſtante rep. in prouinciæ formam redacta, miſſo in eam M. Catone quæſtore cum iure prætorio, lege P. Clodii tribuni pl. Piſone & Gabinio cos. anno DCXCV. ſed primum ea ſimul cum Cilicia, tanquam una prouincia, S. C. tradita eſt P. Lentulo pro con ſule. quod illa uerba Ciceronis in epiſtola ad Lentulum ſignificant: Te poſſe perſpicere, qui Ciliciam, Cyprumq; teneas, quid efficere, & quid conſequi poſsis. poſtea quæſtores in eam miſsi.

quod

quod ab eodem Cicerone didicimus; qui ad C. Sextilium Rufum in quadam epiſtola ita ſcribit: Tuæ laudi conducere arbitror, cum primus in eam inſulam quæſtor ueneris, ea inſtituere, quæ ſequantur alii. Tertia pars ſupereſt, quæ prouinciæ conſulares, quæ ue prætoriæ dicerentur. Ne quis erret, neutrum perpetuum fuit. non enim hæc, uel illa prouincia ſemper aut cõſularis, aut prætoria, ſed ita nomen mutabant, ut uarie modo à conſularibus, modo à prætoriis adminiſtrabantur. quam poteſtatem ſenatus habebat, ut, quos uellet, in quas uellet mitteret, adminiſtratione annua: quod lege Sempronia C. Gracchi tribuni pl. ſancitum erat. Cæſari tamen Galliæ in quinquennium, contra legem Gracchi, & lege Vatinia tribunicia, & S. C. mandatæ ſunt, poſteaq; in alterum quinquennium lege Trebonia item tribunicia, Pompeio Magno & Craſſo II cos. confirmatæ. qua de re ſic ad Lentulum Cicero: Stipendium Cæſari decretum; &, ne lege Sempronia ſuccederetur, facile perfectũ eſt. Decerni autem ſolitas lege Gracchi, non à populo, ſed à ſenatu prouincias, idem in oratione pro domo, in P. Clodium inuehens, plane demonſtrat. Ita ne uero? inquit. tu prouincias conſulares, quas C. Gracchus, qui unus maxime popularis fuit, non modo non abſtulit ab ſenatu, ſed etiam, ut neceſſe eſſet quotannis conſtitui per ſenatum, lege ſanxit, eas, lege Sempronia per ſenatum decretas, reſcidiſti? extra ordinem, ſine ſorte, nominatim dediſti, non conſulibus, ſed reip. peſtibus? Erat igitur eadem prouincia, ex uoluntate ſenatus, modo conſularis, modo prætoria. itaque Macedoniam (ut hæc exempli cauſſa nominetur) Cn. Dolabella, C. Curio, M. Lucullus, L. Torquatus, C. Antonius, omnes conſulares, adminiſtrarunt: tum, Cn. Octauius prætorius, pater Auguſti naturalis, rurſus conſularis L. Piſo, &, Piſone reuocato, Q. Ancharius prætorius. idemq; patet in ceteris. Quo autem anno S. C. illud Cœlius in epiſtola ſua ad Ciceronem miſit; in quo S. C. hæc ſunt; ſenatui placere, in Ciliciam prouinciã, inq; VIII reliquas prætorias mitti: regebantur VIII prouinciæ, quæ in eo S. C. prætoriæ uocantur, à magiſtratibus VIII prætoriis, Cypro excepta, quam quæſtor, ut proxime oſtendi, cum iure, ut opinor, prætorio, adminiſtrabat: quia, lege Clodia miſſum eſſe in eam M. Catonem cum iure prætorio, adiecto etiam quæſtore, Velleius prodidit. propterea Cyprum inter prætorias eſſe memoratam, facile credo. reliquæ ſeptẽ

fuere,

fuere, Sicilia, Sardinia, Aſia, Macedonia, Bithynia, Creta, Africa. et cum Sardinia Corſicam ſimul fuiſſe, cum Bithynia Pontum, paulo ante dictum eſt. Sed quæratur fortaſſe, quot fuerint, & quæ fuerint, & à quibus adminiſtratæ eo anno prouinciæ conſulares. Septem fuerunt, hæ, duæ Galliæ, Illyricum & Dalmatia, quas unus C. Cæſar tres regebat; duæ Hiſpaniæ, quas Cn. Pompeius per legatos abſens adminiſtrabat; Syria, cui M. Bibulus, Cilicia, cui M. Cicero præerat. ita fuerunt hoc anno XV prouinciæ, conſulares VII, prætoriæ VIII. et in unam conſularem Ciliciam, in prætorias autem omnes eo S. C. ſucceſſores mitti placere, decretum eſt. Neque uero miretur quiſquam, ſi Aetoliam, Græciam, Achaiam, Theſſaliam, Bœotiam, Pamphyliam, Phrygiam, Lycaoniam, Lydiam, Ioniam, Cariam, Myſiam, Gallogræciam, ſiue Galatiam, Piſidiam, Lyciam, Cappadociam, Armeniam non nominauerim. nam Aetolia Græciæ pars fuit: Græcia uero cum Achaia, Theſſalia, Bœotia ad iuriſdictionem Macedoniæ pertinuit; omneſq; ſimul ab uno regebantur. id ſeruatum eſt poſt conſulatum Piſonis, & Gabinii. nam eo anno legem tulit P. Clodius, ut omnes illæ prouinciæ ab eo, qui Macedoniæ præeſſet, regerentur. non enim tulit, ut à Piſone nominatim regerentur, (nam fuiſſet priuilegium, non lex) ſed, ut ab eo, cui Macedonia daretur. is autem fuit eo anno L. Piſo; cuius cauſſa lata lex eſt. Pamphyliam uero, Phrygiam, Lycaoniam, qui Ciliciam, idem adminiſtrabat. at Lydiæ, Ioniæ, Cariæ, Myſiæ, etiam Phrygiæ parti præerat idem, qui Aſiæ. nec mirum eſt, Phrygiam in duas iuriſdictiones diſpertitam fuiſſe, ut una pars Ciliciæ, altera tribueretur Aſiæ. nam etiam ipſius Aſiæ tres diœceſis ad Ciliciam attinuiſſe, Cicero ipſe, aliiq; prodiderunt. Galatiam regebat Deiotarus rex, ſocius fideliſſimus populi R. Piſidæ, & Lycii inter ſocios erant, ſuiſq; legibus, ſine magiſtratu Romano, utebantur. itaque Cicero eas gentes appellat auxilia in epiſtola ad Atticum. Exercitum, inquit, infirmum habebam, auxilia ſane bona, ſed ea Galatarum, Piſidarum, Lyciorum. hæc enim ſunt noſtra robora. Cappadociæ rex erat Ariobarzanes, ipſe quoque ſocius populi R. nam Pompeius reges multos, à Mithridate pulſos, in regnum reſtituit, & fœdere ac ſocietate reip. obſtrinxit: Armeniam Tigrani regi, qui Mithridatem armis iuuerat, uenia data, conceſſit: nationes quaſdam prouincias fecit populi R.

puli R. aliis, ut sui iuris essent, suisq; legibus uiuerent, permisit. Hæc est Romanæ ditionis ab Hispania ulteriore, ultima ad occidentem prouincia, ad Euphratem, qui terminus ad orientem imperii fuit, descriptio quædam, breuiter à nobis informata. nec enim uagari longius licuit in ea tractatione, quæ nostri argumenti propria non est: quia tamen disiuncta non uidetur, hæc attigimus. In prouincias ibant uel consulares cum XII fascibus, uel prætorii cum sex, totidem utrique, quot in urbe habebant. interdum etiam prætorios cum iure consulari, & XII fascibus, senatus in prouincias mittebat, ut Q. Ciceronem in Asiam: de quo Suetonius, Extant, inquit, M. Ciceronis epistolæ, quibus Quinctum fratrem, parum secunda fama proconsulatum Asiæ administrantem, hortatur, & monet, imitetur in promerendis socii uicinum suum Octauium. proconsulatum uocat hominis prætorii administrationem. eadem ratione titulus est, Q. Metello Celeri pro cos. in duabus epistolis, quæ lib. V fam. primæ leguntur: qui tamen consulatum non gesserat, sed ex prætura in Galliam cisalpinam profectus erat. et in oratione pro Flacco notauimus hæc: Cum prouinciam Asiam proconsulari imperio obtineres: cum tamen prætorio de homine loquatur. Primis temporibus, cum prouinciæ tuendæ armis essent, & in discrimine uersarentur, exibant in eas, inito statim magistratu, consules, & prætores, uel ut quæque cuique sorte obtigerat, uel etiam quandoque consulibus inter ipsos comparantibus. sic enim loquebantur, cum inter eos de duabus consularibus prouinciis conuenisset. nam comparandi consuetudinem apud prætores non uideo fuisse. quòd si bellum produceretur; imperium in iisdem prouinciis pro consulibus, aut pro prætoribus à senatu prorogabatur. postea L. Sylla lege cauit, ne quis plus anno prouinciæ præesset; qui uiderit, opinor, in rep. diuturnis imperiis assuescere, tutum non esse. itaque Galliarum illa per decennium Cæsaris administratio libertatis exitium fuit. hac de lege Cicero in epistola ad Appium his uerbis: Eò discessisti, quò ego te ne persequi quidem possem triginta diebus, qui tibi ad decedendum lege, ut opinor, Cornelia constituti essent. et in eadem: Vt habere rationem possis, quo loco me salua lege Cornelia conuenias; in prouinciam ueni pridie cal. Sext. Nunc de legibus agamus, quæ rectoribus prouinciarum imperium dabant. eæ duæ

fuerunt

fuerunt, curiata, uetus admodum lex, & Cornelia, quam tulit L. Sylla dictator. curiata dabat imperiũ populus, ut Liuius indicat lib. IX, Cornelia senatus. nam, cum S. C. esset factum, ut prouincias magistratus sortirentur, aut compararent inter se; tum, si ii, uel sine lege curiata, in prouincias proficiscerentur, imperiũ habere dicebantur, donec in urbẽ reuertissent. ideo, quod in epistola Ciceronis ad Lentulum scriptum est, Ap. Claudius, frater P. Clodii, cupidus prouinciæ, dictitabat, sese, si licitum esset legem curiatam ferre, sortiturum esse cum collega prouinciam; si curiata lex non esset, comparaturũ cum collega, Lentuloq; Spintheri, Ciliciam pro consule administranti, successurum: legem curiatam consuli ferre opus esse, necesse non esse: se, quoniam ex S. C. prouinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introiisset. Quod autem in agraria II scriptum est, Rem militarem sine curiata lege attingere non licet; propterea dictũ, quia sumptu publico ibant in prouincias, quorũ de imperio lata curiata lex esset. poterant igitur publica pecunia milites alere, & bellum gerere. at sine curiata lege poterat quidem aliquis priuato sumptu in prouinciam ire: exercitum uero habere, bellumq; de suo gerere, cui tantæ opes erant, ut liceret? non igitur sine curiata lege, quæ pecuniam dabat, rem militarem attingere cuiquã licebat. nam, cum ad Atticum Cicero ita scribit: Appius sine lege suo sumptu in Ciliciam cogitat: non intelligit de pecunia in stipendia militum eroganda, (nec enim sustinere sumptum potuisset) sed, opinor, de suo cohortisq; uiatico. ipse enim Cicero, uiaticum dari solitum comitibus eorum, qui irent in prouincias, significat in epistola ad Cassium his uerbis: Cetera cuiusmodi sint, ex hoc iudica, quòd legato tuo uiaticum eripuerunt. Curiata porro lex, non, ut primis temporibus, uniuersi populi suffragiis, curiatim in forum conuenientis, ferebatur, sed tantum à XXX lictoribus, XXX ueteres curias repræsentantibus. itaque Cicero in oratione II in Rullum, cum loquatur de curiatis comitiis, id est de lege curiata, qua X uiris imperium dari Rullus uolebat, Illis, inquit, comitiis, ad speciem, atque ad usurpationem uetustatis, per XXX lictores auspiciorum caussa adumbratis. Ferri autem solitam à consulibus legem curiatam, idem Cicero in eadem oratione significat his uerbis: Consulibus, legem curiatam ferentibus, à tribunis pl. sæpe est intercessum. idemq; confirmant illa uerba in epistola ad Lentulum: Legem curiatã con

ſuli ferre opus eſſe, neceſſe non eſſe. Nam, quod in ſua lege Rullus poſuerat, ut à prætore ferretur: extra ordinem fuit: quia uidebat adduci conſules minime poſſe, ut eam ferrent, utpote qui nullum X uiris imperium dari uellent: itaque Ciceronis extant orationes legem Rulli de X uiris. Has duas leges de imperio, Corneliam, inquam, & curiatam, Cicero ſignificat lib. VII ad Atticum his uerbis: Nec ſenatus decreuit, nec populus iuſſit, me imperium in Sicilia habere. In prouincias populi R. coloniæ ducebantur; propterea, quando de prouinciis proxime dictum eſt, ſubſcribemus hic legem illam, quam Cn. Pompeius Strabo conſul, Cn. Pompeii Magni pater, tulit; ut tranſpadanis coloniis idem ius, quod reliquis coloniis, eſſet; id eſt, ut, petendi magiſtratus gratia, ciuitatem Romanã adipiſcerentur, & hereditates à populo R. capere, reliquoq; iure ciuium R. uti poſſent. hoc iure poſtea Latinas omnes eſſe priuatas, in eo Suetonius oſtendit, cum ait, Cæſarem colonias Latinas, de petenda ciuitate agitantes, adiiſſe, & aliquid utique effecturum fuiſſe, niſi conſules conſcriptas in Ciliciam legiones ob id ipſum retinuiſſent. Sequitur militia: de qua legem ueterem uideo fuiſſe, ut, qui ciuem ab hoſte ſeruaſſet, is ab imperatore quercea corona donaretur: quam Cn. Marcio Coriolano datã eſſe, Plutarchus memoriæ tradidit. Fuit & illa, ne dolo malo, ne ue aliena iniquitate, ſed iure & propria uirtute bellum gereretur. quam Camillus, is, qui urbem Romam à Gallis Senonibus liberauit, ita diligenter coluit; ut, cum Falerios, Faliſcorum urbem, obſideret, eamq; illi tradere publicus literarum magiſter, deductis in caſtra nobilibus pueris, tentaſſet, iniuſtum beneficium recuſarit, magiſtrumq; uinctum Falerios cum pueris remiſerit. Lex etiam lata eſt, quam Sacratam Liuius appellat, ne cuius militis ſcripti nomen, niſi ipſo uolente, deleretur: & ne quis, ubi tribunus mil. fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. Duas aliquot poſt annis tribuni pl. eodem anno rogarunt, unam L. Atilius, & C. Marcius, ut tribuni mil. ſenideni in quatuor legiones à populo crearentur; quæ antea, perquam paucis ſuffragio populi relictis locis, dictatorũ & conſulum ferme fuerant beneficia: alteram M. Decius, ut II uiros nauales, claſſis ornandæ reficiendæq; cauſſa, populus iuberet. Leges duas C. Gracchus tribunus pl. tulit, unam de ueſtibus militi publice dandis, ſtipendio non imminuto; alterã, ne quis infra XVII ætatis annum ad militiam cogeretur. ex quo patet, interdum ad militiam

ante

ante coactos fuisse, qui nondum annum ætatis XVII agerent. quod puto difficillimis reip. temporibus, exhausta cladibus ciuitate, ut secundo Punico bello, extra ordinem esse factum. Legibus de militia recte subiicientur leges de triumpho. non est enim triumphus sine militia. Antiquissima fuit, quæ nunquam seruata non est; ut, qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum urbem ne ingrederentur. triumphabant enim cum imperio: &, imperium deponere, urbem intrantibus necesse erat. triumphum autem senatus decernebat: sed imperium in urbe, quo die triumphum duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno pl. lata. id aperte demonstrant illa apud Liuium, lib. XLV. Tribus his omnibus triumphus ab senatu decretus: mandatumq; Q. Cassio prætori, cum tribunis pl. ex auctoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, ut iis, quo die urbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Et erant impediendi triumphi rationes multæ, primum, cum tribuni pl. imperatori, qui triumphum peteret, aliqua de caussa infensi, de rogatione ferenda omnes recusarent; deinde, cum rogationem quidem tribunus aliquis ferret, sed eam populus suffragiis antiquaret; tertio, ubi, tribuno rogationem ferente, unus, plures ue de collegio intercederent; postremo, cum tribunus imperatori ob res in bello gestas diem diceret, sicuti C. Memmius L. Lucullo; qui, duobus potentissimis regibus, Mithridate, & Tigrane, deuictis, tamen non nisi triennio post triumphare potuit. ad extremum, accusationem Memmio remittente, Cicerone consule triumphum duxit. unde illa: Nos enim currum clarissimi uiri nostra manu in urbem duximus. hanc legem de imperio unius diei intra urbem Cicero significat his uerbis lib. IIII ad Att. Pontinius uult ad III non. Nou. triumphare. huic obuiam Cato, & Seruilius prætores aperte, & Q. Mucius tribunus pl. negant enim latum de imperio. et est latum, Hercule, insulse. latum insulse dicit, quia legem de imperio Pontinii Ser. Galba prætor clam ante lucem tulerat. quod à Dione traditum est. et agi quidquam cum populo ante horam primam, leges uetabant. Paulo post secuta est altera, (si modo primis temporibus lege potius, quàm more, triumphabant) ut, qui hostes acie uicissent, triumphantes urbem inirent. idq; factum etiam cum intra VII lapidem urbis Romanæ fines includerentur, apud Valeriū notauimus. Post, ut imperatorum ambitioni, qui leuibus prœliis

prospere factis, triumphum petebant, obuiam iretur, lege cautum est, ne quis triumpharet, nisi qui & V millia hostium una acie cecidisset, & de suo exercitu multo pauciores amisisset. quo in utroque ne falsus senatui numerus ederetur, altera lex à L. Mario M. Catone tribunis pl. lata est, ut punirentur ii, qui aut hostium occisorum, aut ciuium amissorum in numero mentiti essent. Sancitum & illud est, ut, pro aucto imperio, non pro recuperatis quæ populi R. fuissent, triumphus decerneretur. quam ob caussam neque Q. Fuluio, qui Capuam receperat, neque L. Opimio, qui Fregellas, permisit senatus ut triumpharent. Eademq; fuit eorũ conditio, qui ad res gerendas sine magistratu missi erant. qui etsi res triumpho dignas gessissent, triumphare tamen lege uetabantur. itaque nec P. Scipioni, qui postea Annibalem uicit, ob recuperatas Hispanias, nec M. Marcello ob captas Syracusas triumphum senatus decreuit. Pompeius tamen, qui Magni cognomento est usus, Sylla dictatore cõcedente, contra legem, eques Romanus adhuc, triumphauit. Illud etiã fortasse lege datum, ut, qui triumphans urbem ingressus esset, ei laurea corona in spectaculis uti liceret. id ex eo coniicio, quòd Valerius, cui Plinius lib. naturalis historiæ XV subscribere uidetur, C. Papirium Masonem tradit, cum, triumpho à senatu non impetrato, in Albano monte triumphasset, myrtea corona pro laurea in spectaculis usum esse. Inter publicas leges illa quoque referenda, quam, quo anno Cn. Manlius cum C. Marcio consul fuit, tribuni pl. tulerunt, ne quis populum seuocaret. nam, cum Manlius ad Satrium in castris, nouo exemplo, tributim de uicesima eorum, qui manumitterentur, legem tulisset; eiusq; legis, quia publicum uectigal haud parum augeretur, patres auctores fuissent; tribuni pl. non tam lege, quàm exemplo, moti, ne quis postea populum ab urbe auocaret, capite sanxerunt: nihil enim non per milites iuratos in consulis uerba, quamuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Leges agrariæ num sunt de iure publico? sunt omnino, quia pertinent ad populi commodum. Primus omnium promulgauit Sp. Cassius Viscellinus in III consulatu, perferre tamen non potuit, Virginio collega, omniq; senatu resistente. hic anno proximo, quasi de regno cogitasset, à patre, ut Valerius, & Plinius Secundus affirmant, à populo, ut ab aliis traditum Liuius ait, damnatus, nefarii consilii pœnas morte persoluit. in quo fœdissimum in Valerio erratum deprehendi. nam

libro II, ubi de parentum ſeueritate aduerſus liberos agit, ita ſcribit: Caſsius filium, qui tribunus pl. agrariam legem primus tulerat, adhibito propinquorum & amicorum conſilio affectati regni crimine damnauit, uerberibusq; affectum necari iuſſit; ac peculium eius Cereri conſecrauit. tribunum pl. ait fuiſſe Caſſium, qui agrariam legem promulgauit; quod aperte falſum eſſe, Liuius, & Dionyſius demonſtrant. tulit enim de agro Hernicorum diuidendo in III conſulatu: quo tempore Caſſii erant patricii, (conſules enim fiebant) & patricio tribunatum pl. dari leges uetabant. inde plebis concitandæ agrorum diuiſio ſeditioſis tribunis pl. occaſio ſemper fuit. itaque de ferendis legibus non ſine magno ciuili motu ſæpe actum. Primus pertulit Sex. Licinius Stolo tribunus pl. is, qui etiam, ut alter conſul de plebe crearetur, legem rogauit. eius lege nemini ultra D agri iugera, neque pecoris maioris ultra C, minoris ultra D capita licuit habere. his adiungebantur capita ſeruorum, ac ingenuorum, quæ quis ad cuſtodiam agri, pecorisq; certo numero haberet. Et, ut appareat leges à tribunis pl. odio nobilium potius, quàm ſtudio publici commodi, eſſe latas; paucis poſt annis hic ipſe Stolo, accuſante M. Popillio Lænate, primus, ut ait Valerius, ſua lege damnatus eſt, quòd M iugerum agri cum filio poſſideret, emancipandoq; filium fraudem legi feciſſet. rationem poſtea locupletes inierunt, ut plus D iugeribus poſſiderent, nec tamen Licinia lege dãnari poſſent. aliis enim ad emendum agrũ ſummiſiis, ipſi poſſidebant. huic malo mederi primus uoluit C. Lælius, (de minore loquor: nam ita duo Lælii, ut duo Africani, fuere) Africani Scipionis amicitia non minus, quàm ſua uirtute, clarus: ſed, aduerſante locupletum magno numero, cum excitari ciuilem diſcordiam & contentionem uideret, ocio ac tranquillitati ciuium conſulens, ſuſceptam rem abiecit: ex quo Sapientis cognomen eſt conſecutus. Liciniam ſecuta eſt Quinctia, à C. Quinctio Flaminino tribuno pl. lata, quam, non nullis ante II bellum Punicum annis, tulit ad populum, inuito ſenatu, de agro Gallico & Piceno uiritim diuidendo. Poſt captam autem Carthaginẽ de agris in Africa diuidendis Rubria lex lata eſt, Liuia uero de X uiris, qui diuiderent. quarũ legum in tabula ænea mentionem inuenimus. Ti. Gracchus tribunus pl. aliquot poſt annis legem pertulit, cuius ſententia hæc erat: ſi quis filium emancipatum haberet, ei dimidiam partẽ D iugerũ attribuere poſſet: III uiri agris diuidendis plebi

crearentur:

crearentur : ne quis agrum à III uiris acceptum uenderet. hæc lex utrum ſeruata ſit, an, occiſo Tiberio, neglecta, parum conſtat. ſeruatam ait Plutarchus; idq; ſenatum uoluiſſe, ut plebis dolor, Tiberii morte ſuſceptus, leniretur: neglectam, uidetur Liuius tradidiſſe; cum in epitome, renouatam à Caio, Tiberii fratre, ſcriptũ ſit. res ita conueniet, ſi & ſeruatam, leniendæ plebis cauſſa, primis poſt Tiberii interitum annis, & poſtea ita neglectam credamus, ut eandem Caius referre neceſſarium duxerit. quod & aliis non paucis in legibus eſſe factum animaduerti. Tulit & Sp. Thorius legem, qua agrum publicum uectigali leuauit: quam uitioſam & inutilem Cicero appellat in Bruto, quia nocuit ærario. Sequuntur eodem de genere tribuniciæ duæ, Titia, Marcia; Titia, M. Antonio oratore, A. Poſtumio Albino cos. à Sex. Titio lata; Marcia, quibus conſulibus incertum, à L. Marcio Philippo. Eſt etiã agrariæ Plotiæ, & Flauiæ mentio apud Ciceronem lib. I ad Atticũ: quam utranque fuiſſe tribuniciam, conſtat. utraque autem uidetur hoc ſanxiſſe, ut uel agri, quos à ſenatu locupletes emiſſent, reddita poſſeſſoribus pecunia plebi diſtribuerentur; uel, ſi neminem uetere poſſeſſione moueri ſenatus uellet, alii agri ea pecunia, quæ ex nouis uectigalibus per quinquennium reciperetur, emerentur, & plebi, quæ agros non haberet, partirentur. hoc certe uidetur in Flauia ſcriptum fuiſſe, ut ex epiſtola ad Atticũ lib. I licet coniicere. in alia uero, quæ ante hanc proxima eſt epiſtola, Flauiam eandem fere, quæ fuit Plotia, Cicero ſcribit eſſe. ex quo, non diſſimilem utriuſque ſententiam fuiſſe, facile cognoſcitur. ſed Flauiam, quæ Q. Metello Celere & L. Afranio cos. promulgata eſt, cur exiſtimem eſſe perlatam, nihil habeo. Dictator quoque Sylla, lege lata, multos agros in Etruria militibus ſuis diuiſit. Scriboniam tribuniciam C. Curionis filii nominat, eamq; uiariam appellat, nec diſſimilem agrariæ Rulli, M. Cœlius epiſt. fam. lib. VIII. Vltimus agrariam legem pertulit C. Cæſar in primo conſulatu : qua Stellatem campum, maioribus conſecratum, ut ait Suetonius, & agrum Campanum, ad ſubſidia reip. uectigalem relictum, diuiſit extra ſortem XX millibus ciuium, quibus terni pluresq; liberi eſſent. Poſtremo loco duas P. Clodii tribuni pl. leges cõſtituemus, quæ ad ius publicum uidentur pertinere; unam, ut frumentum populo, quod antea ſemis æris ac trientibus in ſingulos modios dabatur, gratis daretur: quam legem & L. Saturninus in tribunatu ferre conatus erat.

altera

altera fuit de collegiis restituendis, quæ nouem ante annis Cæcilio & Marcio cos. sublata fuerant: quibus alia quoque, quæ antea non fuerant, Clodius adiunxit. quod ei Cicero sæpe in orationibus exprobrat. Supersunt leges de iure priuato: quarum duo genera esse diximus, unum, earum, quæ ad ius ciuile, alterũ, quæ ad crimina pertinent. De iure ciuili, quod, ut ait iurisconsultus, de iure gentium quædam detrahit, quædam assumit, lex erat de adoptionibus; quæ ut curiata lege fierent, cautum erat. licebat autem non patricio plebeium, sed plebeio patricium adoptare. atque hoc in genere tria lex iubebat obseruari: primum, ut is adoptaret, qui neque procreare iam liberos posset, &, cum potuisset, expertus esset: alterum, ut tum generum ac dignitatis, tum sacrorum ratio haberetur, id est, ut ita fieret adoptio, ut ne quid aut de dignitate generum, aut de sacrorũ religione minueretur: tertium, ne qua omnino calumnia, ne qua fraus, ne quis dolus adhiberetur: quæ si seruarentur omnia, tum adoptionem recte fieri. nihil tamen horum in adoptione P. Clodii seruatum esse, arguit Cicero in oratione pro domo sua: neque solum ob hanc caussam ait esse infirmam irritamq; illam adoptionem, uerũ etiam, quòd, cum curiata lex ferretur, tum seruatum de cœlo sit: quod cum fieret, neque legem ferri, neque omnino quidquam agi cum populo licebat. primum enim adoptandi caussas esse oportuit, de quibus pontifices iudices erant: deinde, si caussæ probarentur, curiata lex ferebatur: quam qui ferret, is omnia seruare debebat, quæ in ceteris legibus, cum ferrentur, seruari mos fuit. quod utrunque significat Cicero in ea oratione, cũ ait: Vt is adoptet, qui, quod natura iam assequi non potest, legitimo & pontificio iure quærat. itaque, quod est apud Cornelium Tacitum lib. XVII, Lege curiata apud pontifices adoptio fiebat; id ita est intelligendum, ut, nisi & lex ferretur, & adoptandi caussas pontifices probassent, adoptio fieri non posset. utrunque uero separatim agebatur; cum de caussis pontifices cognoscerent, legem uero magistratus ferret. Adoptantis autem ætatem XVIII annis maiorem, quàm eius, qui adoptaretur, esse oportere, à Modestino scriptum est his uerbis: Non tantum cum quis adoptat, sed & cũ arrogat, maior esse debet eo, quẽ sibi per adoptionem, uel per arrogationẽ filium facit; sed utique plena pubertate, id est XVIII annis, eũ præcedere debet. De testamẽtis leges multæ fuere; quarum nominantur Voconia, Furia, Falcidia, Cornelia, Iu-

nia,

nia, Velleia. Voconia, de mulierum hereditatibus inter ſecundum & poſtremum Carthaginienſe bellum à Q. Voconio Saxa Aricino tribuno pl. ſuadente M. Catone cenſorio lata, ſanxit hoc, ne quis heredem relinqueret filiam ſupra HS XXV M. nam Dio lib. LVI ita ſcriptum reliquit. Auguſtus quibuſdam feminis tribuit, ut ſupra XXV M heredes eſſe poſſent: licet hoc lex Voconia uetaret. Etiam hoc eadem lege cautum eſt, ut à Theophilo, in tit. inſtit. de lege Falcidia, didicimus, ne plus legatarius, quàm heres, haberet. quo de genere Trebellianum quoque S. C. extat, ne bona ultra dodrantem uniuerſali fidei commiſſo ab herede relinqui poſſint. Voconia, & Furia, Falcidia, Iunia, Velleia, tribuniciæ fuere, Cornelia conſularis, L. Syllæ. de Voconia diximus. Furia cauebatur, ut à Theophilo ſcriptum legimus, ne cui plus, quàm M nummum, legaretur; quod amplius legatum eſſet, quadruplum reſtitueretur. Falcidia cauebatur, ne cui plus liceret legare, quàm dodrantem ex tota hereditate, id eſt, ut, ſiue unus heres inſtitutus eſſet, ſiue plures, apud ipſum, eos ue quarta pars tantum remaneret. meminit huius legis Celſus, lib. XXII digeſtorum, his uerbis: Cum de lege Falcidia quæritur, heredis probatio eſt, locum habere legem Falcidiam. quod dum probare non poteſt, merito condemnabitur. In Iunia Velleia hoc erat, ut, qui teſtamentum faceret, omnes eos uirilis ſexus neceſſario inſtitueret heredes, qui, cum naſcerentur, ei heredes ſui futuri eſſent; eorumq; in locum liberi ſuccederent: qui niſi inſtituti eſſent, aut ſi exheredati, ad exemplum poſtumorum, eſſent, teſtamentum ne ualeret. atque in hac lege duplex caput fuit, primum, ut, mortuo filio, nepotes nondum nati poſſint inſtitui: item, ut, uiuente filio, naſcituri nepotes poſſint inſtitui, ſi, auo uiuente, & mortuo filio, naſcantur; ne facti ſui, cum naſcentur, ſi ſe præteritos inuenerint, rumpant teſtamentum. altero capite cautum eſt, ut nepotes, iam nati uiuente filio, ab auo heredes inſtituantur, uel nominatim exheredentur; ne forte, mortuo poſt teſtamentum filio, facti ſui heredes, ad exẽplum poſtumorum teſtamentum infirment. quæ tradita ſunt in iuriſconſultorum libris. Cornelia falſum teſtamentum facientibus pœnam irrogabat: eaq; lege ſenatores ſoli tenebantur, ut in Suetonio legimus. niſi ſi, non ſenatores, ſed ſignatores, legas. quòd ſi quis in hoſtium poteſtate deceſſiſſet; eius teſtamentum perinde lex Cornelia confirmabat, ac ſi, qui teſtamentum illud feciſſet, in hoſtium poteſtatem

ſtatem

ſtatem non perueniſſet. teſtis Iulianus lib. XXVIII digeſtorum. Teſtamenta porro lex infirmabat, irritaq́; prorſus iubebat eſſe, quæ improba, inofficioſa, inhumana dicerentur, hoc eſt, contra leges, merita, pietatem facta: item, quæ à V teſtibus, iisq́; fide dignis, non eſſent obſignata. quod ad VII deinde teſtes prætorum edicto translatum eſt. poſtremo ab imperatoribus inuentum, ut teſtes ſubſcriberent, ut legitur inſtit. de teſtamentis, paulo poſt principium. atque horum generum cauſſas, de reſcindendis confirmandis ue teſtamentis, à C uiris eſſe iudicatas, quod haſtæ iudicium dicebatur, Cicero, Valeriusq́; declarant. Aelia Sentia, quam iuriſconſulti nominant, non uidetur ad noſtrum inſtitutum pertinere. non enim ſtante rep. ſed Auguſti temporibus, à Sex. Aelio, L. Sentio cos. lata eſt. ueruntamen, quia ſpectat ad teſtamenta, quorum leges hoc in loco exponuntur, ſimul cum aliis eam legibus enumerare non alienũ duximus. in ea ſcripta ſunt hæc: ut unus modo heres neceſſarius fieret: plures ſi fierent, irritũ eſſet: ne duo plures ue ex eadem cauſſa heredes ſcripti eſſent: qui primo loco eſſet nominatus, heres eſſet: item, quibus de cauſſis manumitti ſeruos placeret: ne quis, licet ex tutoris auctoritate, poſſet manumittere, niſi cauſſam apud conſilium probaret: ne ue ſerui, in fraudem creditorum, aut libertate donarentur, aut heredes inſtituerentur. nam cum, pluribus heredibus ſeruis inſtitutis, iiſdemq́; manumiſſis, futurum eſſet, ut creditores ad ſuum peruenire non poſſent; quia, data ſeruis libertate, pretium hereditatis diminueretur; ideoq́; ſeruorũ manumiſſio iniuſta uideretur, quia contra rem creditoris eſſet; lex Aelia Sentia ſanxit, ut unum duntaxat ſeruum cum libertate heredẽ debitor facere poſſet. atque hæc uidere licet uer. I inſtit. quibus de cauſſis manumittere non licet. poſtremo iubebat, ut, ſi eſſet donatio facta inter uirum & uxorem, maritusq́;, re nondum tradita, uita exceſſiſſet, ne mulier rei uindicationem poſt obitum mariti haberet, ſed tantummodo exceptionem, ſi non poſſideret contra petitores. Hæc de lege Aelia Sentia, ueterem fortaſſe aliquam legem referente, obſeruauimus. Alia uero fuit Aelia Sanctia, à Cicerone in Topicorũ libris nominata: quæ aſſiduo uindicem eſſe aſſiduum, id eſt locupleti locupletem, iubebat. pertinuit igitur ad iudicia. atque hac de lege nihil amplius, neque de latoribus, neque de tempore, neque de ſententia, compertum habemus. ſed, præter eam, leges hoc de genere X uideo nominari, diuerſis temporibus latas, tribunicias V, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Vatiniam; prætoriam, Aureliam; conſu-

lares, Corneliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam. his de ſingulis prius quàm agamus, tria loca, quæ ad hoc de iudiciis argumentũ pertinent, unum Plutarchi, alterum Pediani, tertium Ciceronis examinabimus. ordinem enim, & ſententiam earum legum, quas nominauimus, perturbant, & obſcurant. quare, ut erroris cauſſa tollatur, diſputabimus primum ea, quæ ueterum in libris aut re uera, ut ego ſentio, falſa ſunt, aut eiuſmodi, ut, uera cum ſint, falſa tamen uideri poſſint. hoc ubi ſatis apertum fuerit; tum, ueritate quaſi è tenebris educta, leges ipſas, & quibus ſingulæ temporibus latæ ſint, & quæ cuiuſque uis ac ſententia fuerit, oſtendemus. Ac primum, quòd in Gracchorum uita Plutarchus tradidit, legem à C. Graccho eſſe latam, ut CCC equites ſimul cum CCC ſenatoribus iudicarent, id ego (pace tanti uiri dixerim) falſum eſſe iudico. non enim lege Gracchi equites cum ſenatoribus, ſed ſoli equites rem iudiciariam adminiſtrarunt. probatur antiquorum exemplis. nam Paterculus, ubi leges C. Gracchi commemorat, Dabat, inquit, ciuitatem omnibus Italis: extendebat eam pene uſque ad alpes: diuidebat agros: uetabat quenquam ciuem plus D iugeribus habere: noua conſtituebat portoria: nouis coloniis replebat prouincias: iudicia à ſenatu transferebat ad equites: frumentũ plebi dari inſtituerat: nihil immotum, nihil tranquillum, nihil denique in eodem ſtatu relinquebat. ſatis plane loquitur. non dicit, cõmunicata inter equites & ſenatores iudicia, ſed à ſenatu ad equeſtrem ordinem translata. et idem infra. Tribunatum iniit M. Liuius Druſus: qui cum ſenatui priſcum reſtituere cuperet decus, & iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem; (quippe eam poteſtatem nacti equites Gracchanis legibus, cum in multos clariſſimos, atque innocentiſſimos uiros ſæuiſſent, tum P. Rutilium, uirum non ſæculi ſui, ſed omnis æui optimũ, interrogatum lege repetundarum, maximo cum gemitu ciuitatis damnauerant) in iis ipſis, quæ pro ſenatu moliebatur, ſenatum habuit aduerſarium. et infra. Per idem tẽpus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptũ ſenatui ad equites, Sylla ab illis ad ſenatum tranſtulerant, æqualiter inter utrunque ordinem partitus eſt. hæc ille: quæ Pedianus in commentario diuinationis confirmat his uerbis. C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, ſine infamia. poſt uictor Sylla leges tulerat, ut ſenatorius ordo iudicaret: & iudicarunt per X annos, turpiter. et in eodem commentario infra: Rutilium Rufum, quòd in Aſia cum prætore ſuo conſenſiſſet, ne publicani aliquid agerent in prouincia ſua, equites Romani,

mani, qui tum iudicabant, damnarunt. Quòd ſi quis in tuenda Plutarchi cauſſa ita pertinax eſt, ut Velleii, & Pediani teſtimonio ſtandum neget; uel quòd de ſolis equitibus non ſatis aperte loqui uideantur; uel quòd ipſi quoque falli, ut homines, alucinariq; potuerint: audiat Appiani uerba: quæ, ut ego ſtatuo, Plutarchum manifeſte condemnant. is igitur libro primo ſic: M. Liuius Druſus tribunus pl. ſenatum, & ordinem equeſtrem, iudiciorum cauſſa, quæ adempta ſenatui, & equitibus tradita fuerant, diſſidentes, lege conciliare, & ad concordiam perducere conatus eſt: itaque tulit ad populum, ut ad utrunque ordinem cognitio cauſſarum pertineret. ſed quoniam ob ſuperiorum temporum diſcordias numerus ſenatorum ad CCC redactus erat; perſuaſit equitibus, ut de ſuo ordine totidem legerent, ne in iudiciis numero inferiores eſſent. quid apertius? non enim tribus aut quatuor uerbis rem obſcure ſignificat, ſed ita copioſe, ita non ambigue declarat, ut de illius ſententia dubitare, niſi qui nodum in ſcyrpo uelit quærere, nemo poſſit. quid opus fuit, legem à Druſo ferri de communicandis inter duos ordines iudiciis, ſi, quod ait Plutarchus, eiuſdem ſententiæ legem C. Gracchus ante pertulerat? preſertim cum, eam fuiſſe abrogatam, nemo dicat. accedit ad hæc Liuii teſtimonium: cuius in epitome lib. LXX ſcriptum eſt. P. Rutilius, uir ſummæ innocentiæ, qui legatus Q. Mucii pro conſule à publicanorum iniuriis Aſiam defenderat, inuiſus equeſtri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarum damnatus in exilium miſſus eſt. et ibidem. Senatus, cum impotentiam equeſtris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni ui niti cœpit, ut ad ſe iudicia transferrentur. et libro ſequenti. M. Liuius Druſus tribunus pl. legem tulit, ut æqua parte iudicia penes ſenatum & equeſtrem ordinem eſſent. Age, falſus teſtis Velleius, leuis Aſconius, Appianus mendax, uanus & futilis Liuius: quid de Cicerone? an ipſum quoque præ Plutarcho nihil putabimus? nemo eſt, opinor, qui non illum grauem, & certum ueritatis auctorem ducat, preſertim in ratione iudiciaria; in qua ita uerſabatur, ut excelleret. quid igitur hic ait? ante bellum Italicum nunquam equites cum ſenatoribus iudicaſſe. quo patet, Gracchi legem de ſolis equitibus fuiſſe. uerba ipſa recitabimus: ne nobis, quod aiunt, ſine pignore credatur. in oratione pro C. Cornelio, cuius in-

ter Pediani commentarios fragmenta quædam ſunt, ita ſcriptum eſt: Memoria teneo, cum primum ſenatores cum equitibus Romanis lege Plotia iudicarent, hominem diis ac nobilitati perinuiſum, Cn. Pompeium cauſſam lege Varia de maieſtate dixiſſe. Cum primum, dicit. ex quo ſatis liquet, lege Gracchi, quæ multis ante annis lata erat, nullam in iudiciis equitum & ſenatorum ſocietatem fuiſſe. quod ipſum interpres eorum uerborum Pedianus confirmat: adſcribit enim hæc. M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone L. Porcio Catone cos. ſecundo anno belli Italici, cum equeſter ordo in iudiciis dominaretur, legem tulit adiuuantibus nobilibus: quæ lex uim eam habuit, quam Cicero ſignificat. nam ex ea lege tribus ſingulæ è ſuo numero quinos denos creabant, qui eo anno iudicarent. ex eo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. et in ea pro Scauro. Reus eſt factus à Q. Seruilio Cæpione lege Seruilia, cum iudicia penes equeſtrem ordinem eſſent. non obſcure ſignificat ſolos equites iudicaſſe. quod & Pedianus demonſtrat, qui ſubſcribit hæc: Scaurus tanta fuit conſtantia, & animi magnitudine, ut Cæpionem contra reum detulerit, &, breuiore die inquiſitionis accepta, effecerit, ut ille prior cauſſam diceret; Marcum quoque Druſum tribunum pl. cohortatus ſit, ut iudicia commutaret. quid eſt, Iudicia commutaret? nempe id, quod iam ex Appiano recitauimus; ne ſolis equitibus iudicandi poteſtatem relinqueret. Eodemq; referenda ſunt illa uerba in Bruto: Equeſtrem ordinem C. Seruilius Glaucia beneficio legis deuinxerat. Sequor igitur libentius ego quidem auctorem in hac re Ciceronem, quàm Plutarchum: primum, quòd in rebus Romanis homini potius Romano, quàm Græco, credendum eſt: deinde, quòd ab ætate C. Gracchi propius abfuit, quàm Plutarchus: poſtremo, quòd, iudiciorum peritiſſimus cum eſſet, ueteres leges minus ei cognitas fuiſſe ueriſimile non eſt. Atque hæc de Plutarcho. nam locum in epitome Liuiana, ex quo uidetur idem Liuio placuiſſe, mendoſum libenter exiſtimauerim: ut homini parcam alioqui Romanarum rerum peritiſſimo. iam enim, ante legem Plotiam nunquam cum ſenatoribus equites iudicaſſe, Cicerone teſte, ut alia omittam argumenta, probatum eſt. et ipſum quoque Liuium idem ſenſiſſe, indicare uidentur illa, quæ iam recitaui, ex epitome,

me, lib. LXX. Venio ad Pedianum: qui & ipſe, non, ut Plutarchus, in genere iudicum, ſed in legum ordine ac numero peccauit. is in commentario diuinationis ita ſcripſit: C. Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent. iudicauerunt per annos XL, ſine infamia. poſt uictor Sylla legem tulerat, ut ſenatorius ordo iudicaret: & iudicauit per decem annos, turpiter. hæc, ſi legum ſententiam conſideres, uera ſunt. nam & equites lege Gracchi, ut iam diximus, & ſenatores lege Syllæ iudicarunt. itaque eadem ſunt à nobis ſupra recitata, ut probaremus illud contra Plutarchum de ſolis equitibus lege Gracchi iudicantibus. ſin ordinem ac numerum legum ſpectes; falſa Pedianus narrat. non enim poſt legem Gracchi ſecuta proxime eſt lex Syllæ, ſed lex Cæpionis, & deinde Druſi, poſt Siluani, poſtremo Syllæ. Druſi autem lege, quæ fuit eadem cum Cæpionis lege, eo ipſo, quo lata eſt, anno ſublata, rurſus lege Sempronia per annum ſoli equites iudicarunt. multos enim ab equitibus, lege Varia de maieſtate accuſatos, Appianus aſſerit eſſe condemnatos. anno poſt, ſucceſsit Plotia: & Plotiam tum denique Syllæ lex conſecuta. quare culpam Pediani, non uideo, qui liceat excuſare; qui equites dicat lege C. Gracchi per annos XL, hoc eſt ad L. Syllæ dictaturam, iudicaſſe: cum tantum uſque ad eum annum ſoli ea lege iudicauerint, quo M. Plautius Siluanus tribunus pl. (legem enim Liuiam, quæ ſtatim, ut diximus, ſublata eſt, omitto) ad populum tulit, ut ſingulæ tribus quinos denos è ſuo numero crearent iudiciorum cauſſa, eosq; non uno ex ordine, ſed ex omnibus, hoc eſt ſenatorio, equeſtri, ipſa plebe. quòd ſi generatim dixiſſet, nulla Gracchanæ legis mentione facta, equites per annos XL iudicaſſe: uere dixiſſet. liceret enim intelligere, id quod res eſt, equites modo ſolos lege Gracchi, modo cum ſenatu, atque etiam cum plebeiis hominibus lege Plotia iudicaſſe. ad quam ſententiam referendum eſt illud Ciceronis in II in Verrem actione: Cognoſcet ex me populus R. quid ſit, quamobrem, cum equeſter ordo iudicaret, annos prope L continuos nullo iudice equite Romano iudicante ne tenuiſſima quidē ſuſpicio acceptæ pecuniæ ob rem iudicandam conſtituta ſit. quo loco fortaſſe adductus eſt Pedianus, ut, ſolos, equites Gracchi lege uſque ad Syllam dictatorem iudicaſſe, crederet. qui cum exponit illud, Annos prope L continuos, ait: Tanto enim fere tempore equeſter ordo lege

lege Sempronia iudicauit: cum Cicero, ut opinio mea fert, equites quidem iudicasse dicat usque ad Syllam dictatorem, non tamen de solis equitibus, ut Gracchi lex iusserat, sed & de solis equitibus primum, & mox de equitibus una cum senatoribus aliisq; etiam ex ipsa plebe iudicantibus significet: quod lege Plotia cautum erat. Pedianum autem satis aperte de uno ordine equestri, per annos XL iudicante, locutum esse, tum ea, quæ proxime recitaui, uerba demonstrant, tum etiam illa, quæ in eiusdem commentarii scripsit argumento: quæ sunt hæc. Agitur caussa senatoriis iudiciis in inuidia apud populum constitutis, flagitante plebe iudicia equestris ordinis; quæ fere ante annos X Sylla sustulerat. uocat iudicia equestris ordinis ea, quæ Sylla sustulit: cum non unius equestris ordinis, sed omnium ordinum iudicia fuerint: siquidem, ut omnibus ordinibus iudicandi potestas daretur, lex Plotia sanxerat. quòd si quis dixerit; fieri posse, ut, Plotia lege ante Syllam dictatorem abrogata, rursus Graçchi lex restituta sit; ideoq; Syllam, lege Gracchi postea sublata, equestris ordinis iudicia sustulisse: hic tamen nihil dicet. nam cum Pedianus illa, quæ ipsa recitauimus, literis mandauit: Gracchus legem tulerat, ut equites Romani iudicarent: iudicauerunt per annos XL: de Gracchi tantum lege uidetur accepisse, oblitus uidelicet Plotiæ legis, de qua scripsit postea idem in commentario orationis pro C. Cornelio. Quòd autem ab eo anno, quo Gracchus eam legem tulit, ad Syllam dictatorem annos XL numerat: id si paulo subtilius ad ueritatem uelis reuocare, falsum inuenitur: cum inter consulatum Opimii, qui Gracchum occidit, & dictaturam Syllæ anni XLI intersint; nec tamen Opimio consule, sed biennio ante, ut ex epitome Liuiana Plutarchoq; cognoscitur, Gracchus in primo tribunatu eam legem rogauerit. sed est hoc apud scriptores antiquos in more positum, ut integros numeros malint, decem, centum, mille, quàm cum exigui numeri additione, pronunciare. quod à Pediano factum, mirum non est; cum ipse à Cicerone idem esse factum animaduertisset. nam in oratione aduersus L. Pisonem, cum dixisset Ego in C. Rabirio perduellionis reo XL annis ante me consulem interpositam senatus auctoritatem sustinui contra inuidiam, atque defendi; subiungit Pedianus hæc: Possit aliquis credere, lapsum memoria Ciceronem; qui dicat, XL annis ante se consulem fa-

ctum esse S. C. aduersus L. Appuleium Saturninum tribunum pl. cum XXXVI anni à C. Mario L. Valerio Flacco cos. numerentur. sed hic non subtilis computatio annorum facta est; uerum summatim tempus comprehensum est: & perinde accipiendum, ac si dixerit, prope XL annis. hæc enim consuetudo est ipsius Ciceronis. itaque in ea quoque, quam habuit in Catilinam in senatu, cum octauus decimus dies esset, postea quàm factum S. C. ut uiderent consules ne quid resp. detrimenti caperet, dixit: Vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Præterea, cum senatores per XI annos, hoc est ab eo anno, quo Sylla dictator est factus, ad Pompeii & Crassi primum consulatum soli potestatem habuerint iudicandi; integrum tamen numerum Cicero ponit in II in Verrem actione. ait enim sic. Omnia non modo commemorabuntur, sed etiam, expositis certis rebus, agentur, quæ intra X annos, postea quàm iudicia ad senatum translata sunt, in rebus iudicandis nefarie, flagitioseq; facta sunt. quem Pedianus imitatus est, cum dixit, Senatorius ordo iudicauit per X annos, turpiter. idem tamen, quòd intelligeret non plane X annos fuisse, sed XI, quibus ordo senatorius iudicauit, alio loco dixit: Flagitante plebe iudicia equestris ordinis, quæ fere ante annos X uictor Sylla sustulerat. In eo certe nimis magnum Cicero numeri fecit incrementum, quòd eo, de quo meminimus, loco, equestrem ordinem annos prope L continuos iudicasse dixit: cum anni tantum XLIII fuerint. sed oratoriæ licentiæ datur, ut res in narrando plus interdum, quàm concedit ueritas, efferatur. quanquam historici quoque, qui quidem arctioribus tradendæ ueritatis legibus astringi uidentur, id sibi iuris arrogarunt. nam Liuius, Vrbs, inquit, à Romulo uiribus datis, tantum ualuit, ut in XL deinde annos tutam pacem haberet. cum Numæ regnum intelligat, quod per annos XLIII, perpetua pace, durauit. Tertius restat de tribus, quos proposui, locus in Cicerone considerandus. nam cum in ea pro C.Cornelio dixerit, Lege Plotia primum senatores cum equitibus Romanis iudicasse; falsum hoc esse, possit aliquis obiicere; cum biennio ante M.Liuius Drusus, quod Appiani uerbis iam ostendimus, legem tulerit, ut cum equitibus senatores pari numero iudicia tractarent. Respondemus: utrunque uerum esse; & lege Plotia primum senatores cum equitibus iudicasse; &

ſe; & Druſum tamen ante rogationem tuliſſe, ut cum equitibus ſenatores iudicarent. nam etſi lege Druſi ita ſancitum eſt: tamen, quod ea lex iuſſit, propterea non eſt obſeruatum; quòd eo ipſo anno L. Marcius Philippus conſul, inimicus Druſi, obtinuit à ſenatu, ut leges eius omnes uno S. C. tollerentur: itaque decretum eſt, contra auſpicia eſſe latas, neque iis populum teneri. hoc tum à Pediano in commentario Cornelianæ, tum à Cicerone in lib. de legibus II, & in oratione pro domo ſua proditum eſt. ut omittam quod in Appiani notauimus hiſtoria, equites, Druſo interfecto, lege Gracchi iudicaſſe de iis, quorum dolo malo bellum Italicum eſſe commotum diceretur, idq; ex ea lege, quam de maieſtate Q. Varius tribunus pl. eo anno rogauit. quo in nomine mendoſi ſunt ii, qui typis impreſſi ueneunt, Appiani libri. nam, pro Q. Varius, habent Q. Valerius: cum legem illam de maieſtate non à Valerio, ſed à Vario latam eſſe, Valerius, Cicero pro C. Cornelio, & in Bruto, & Pedianus declarent. Venio nunc ad leges ipſas, quas X nominaui, Semproniam, Seruiliam, Liuiam, Plotiam, Corneliam, Vatiniam, Aureliam, Pompeiam, Iuliam, Antoniam: quibus de ſingulis ita nobis eſt agendum, ut, temporum ratione ſeruata, prima quæque cognoſcatur. Ante C. Sempronii Gracchi tribunatum ſoli ſenatores, uetuſtiſſima, ut opinor, Romuli lege, iudicabant, exceptis cauſſis, in quibus de pecuniis ob iudicandum captis ageretur. nam de his ad equites quæſtio pertinebat. idq; non antiquum fuiſſe, ſed tributum eſſe equeſtri ordini ætate Ti. Sempronii Gracchi, Tiberii & Caii patris, qui etiam ſenatum, quòd id fieri paſſus eſſet, reprehenderit, cum futuras ex eo publicas diſcordias calamitateſq; prædiceret; Appianus hiſtoriæ ſuæ lib. I ſcriptum reliquit. C. Gracchus, Tiberii filius, tribunus pl. Cn. Domitio Ahenobarbo, C. Fannio Nepote cos. legem tulit, quam paucis ante annis frater eius Tiberius ferre conatus erat, ut equites ſoli iudicarent. ſic enim, contra quàm Plutarchus prodidit, ex Velleio, Pediano, Appiano, Cicerone ipſo probaui. Poſtea Q. Seruilius Cæpio conſul, qui deinde cum Cimbris male pugnauit, legem rogauit, ut cum equitibus, qui antea lege C. Gracchi ſoli iudicauerant, etiam ſenatores iudicarent. hanc tamen legem, quam & Caſſiodorus, & Obſequens, & Cicero ipſe latam ſignificant, non multo poſt eſſe abrogatam, ex eo ſuſpicor, quòd paucis poſt annis

C. Norbanum, quo accuſante Cæpio damnatus erat, non ab equitibus, & ſenatoribus, ſed à ſolis equitibus eſſe iudicatum, Cicero lib. II de oratore declarat his uerbis. Animos equitum Romanorum, apud quos tum iudices cauſſa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, à quo erant ipſi propter iudicia abalienati, renouabam, atque reuocabam. Facit etiam mecum illa ratio, quòd, cum M. Liuius Druſus tribunus pl. Philippo & Cæſare cos. legem tulerit, ut cum equitibus ſenatores iudicarent; quod proxime, cum de lege Liuia agetur, probabimus: manifeſtum eſt, ſolos equites ante Druſi tribunatum iudicaſſe. Præterea, ſcriptum eſt apud Ciceronem in oratione pro C. Cornelio, non ante legem Plotiam ſenatores cum equitibus iudicaſſe. at, legem Plotiam Pompeio Strabone, & Porcio Catone cos. latam eſſe, Pedianus docet. ex quo, legis Seruiliæ de communicandis inter equites & ſenatores iudiciis nullam habitam eſſe rationem, ac ne Liuiæ quidem, quæ id ſanxit, facile eſt cognoſcere. Poſt Cæpionem M. Liuius Druſus tribunus pl. eius Druſi filius, quo tribuno pl. ad labefactandam C. Gracchi potentiam ſenatus uſus erat, L. Marcio Philippo, Sex. Iulio Cæſare cos. tulit ad populum, ut cum equitibus ſenatores cauſſas cognoſcerent. cuius legibus, Philippo conſule referente, S. C. ſublatis, in eundem, quo ante fuerat, ſtatum re iudiciaria reſtituta, ſoli equites ex lege Gracchi iudicarunt. Anno deinde interiecto, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. qui fuit annus belli Italici ſecundus, tulit ad populum, ut ſingulæ tribus è ſuo numero quinos denos, per annum iudicaturos, ſuffragio crearent. quo factum eſt, ut ſenatores quoque in eo numero eſſent, & quidam etiam ex ipſa plebe. Poſt uictor Sylla, dictator primus reip. conſtituendæ cauſſa factus, infenſus equitibus, quia pro Cinnanis partibus ſteterant, legem tulit, ut nemo, niſi qui ſenator eſſet, iudicare poſſet. quod ante C. Gracchi tribunatum fieri ſolitum eſſe, diximus. Sylla mortuo, quod ille ſanxerat, per annos XI ſeruatum eſt, hoc eſt, uſque ad Cn. Pompeii & M. Craſſi primum conſulatum: quo anno L. Aurelius Cotta prætor populum rogauit, populusq; iuſſit, ut tres ordines, ſenatores, equites, tribuni ærarii ſimul iudicarent. tametſi, & centurionibus aditum ad res iudicandas patuiſſe hac ipſa lege, & ſequentibus Pompeia, Iulia, cenſu tamen præfinito, Cicero docet

in Philippica I. uidetur autem Paterculus, nisi mendosi libri sunt, neque tempus, neque sententiam huius legis perfecte nouisse: qui lib. II legem à Cotta latam per id tempus significet, quo Gabinius tribunus pl. rogationem tulit, ut Pompeius contra piratas summo cum imperio mitteretur. quod falsum esse constat. nam Gabinius biennio post Pompeii consulatum, hoc est Pisone & Glabrione cos. eam legem tulit: quod & Velleius ipse asserit, & inde facile licet existimare, quòd, absoluto bello piratico, statim C. Manilius tribunus pl. tulit ad populum, ut Mithridaticum bellum Pompeio mandaretur. id Plutarchus Velleiusq; confirmant. Maniliam autem legem Cicerone prætore latam esse, luculenta ipsius oratio declarat. porro autem Ciceronem gessisse præturam Lepido & Tullo cos. qui fuit annus post Pisonis & Glabrionis consulatum proximus, quis est qui ignoret? testem habemus Pedianum: ut alia, quæ facile probarent, argumenta prætermittam. tulit igitur de piratico bello rogationem Gabinius tribunus pl. Pisone & Glabrione cos. at Cotta, cum rogationem de iudiciis eo anno tulerit, quo designatus ædilis Cicero Verrem accusauit, defendente Hortensio consule designato; plane uidetur eo anno tulisse, quo Pompeius & Crassus consules fuerunt. quod aperte Dio narrat. Hoc de tempore. Quod ad sententiam attinet; non uideo, qui probari posit id, quod idem narrat, Cottam iudicandi munus inter equites & senatum æqualiter esse partitum: cum, eam potestatem non his modo, sed præterea tribunis ærariis esse permissam, sexcenti loci demonstrēt. nisi forte illud (libenter enim tueor antiquitatem) Aequaliter inter utrunque ordinem partitus est, ideo Paterculus dixit, ut significaret non solum senatum, ut antea, sed equestrem pariter ordinem post legem Aureliam iudicasse: ut ærarios tribunos, qui deinde cum senatoribus & equitibus iudicarunt, etsi non nominauit, non tamen exclusisse uideatur. quo modo & Ciceronem lib. V in Verrem locutum uidemus. ait enim, cum Cottæ legem significet. Iudicium de iudicibus, & de te futurum est. at quo tempore futurum est? nempe eo, cum populus R. aliud genus hominum, atque alium ordinem ad res iudicandas requirit, nempe ea lege de iudiciis iudicibusq; nouis promulgata. Alium ordinem, dixit, cum tamen non uno de ordine, sed de tribus, hoc est, de senatoribus, equitibus, tribunis ærariis in ea lege mentio fieret. Eodemq;

demq́; modo, cum, censorum iudicia rescissa esse iudicum sententiis, significare uellet, in oratione pro Cluentio locutus est. Senatores, inquit, equitesq́; Romani in compluribus iam reis, quos contra leges pecunias accepisse subscriptum est, suæ potius religioni, quàm censorum opinioni, paruerunt. et in Diuinatione: Iudiciorum leuitate ordo quoque alius ad res iudicandas postulatur. Pedianus etiam in commentario II orationis in Verrem, Cottam, inquit, prætorem significat, qui legem promulgarat de restituendis equestri ordini iudiciis. cum tamen Cottæ lex non de uno equestri ordine, sed de senatoribus, equitibus, tribunis ærariis mentionem faceret. Plutarchus etiam in Pompeio iudicia ad equites ait esse translata: cum tamen lege Cottæ inter tres ordines essent communicata. Quòd si quis putat in uno ordine, quem Cicero ad res iudicandas requiri significat, simul cum equitibus tribunos ærarios intelligi; opinione fallitur. nam senatores, equites, tribuni ærarii, non ordines duo, sed tres à scriptoribus antiquis appellantur. itaque Pedianus in commentario Cornelianæ, L. Cotta, inquit, lege sua iudicia inter tres ordines communicauit, senatum, equites, tribunos ærarios: et in commentariis duarum orationum, in Pisonem, in extremo; pro Milone, in principio. Lex Vatinia secuta est. tulit enim eam, ut opinor, P. Vatinius tribunus pl. Cæsare & Bibulo cos. qua sententia, nondum inuenire potui: sed fuisse popularem, cum Vatinius senatum, senatus illum uehementer oderit, facile possum existimare. Lex Pompeia, quam tulit Cn. Pompeius Magnus in consulatu II, nihil ab Aurelia de tribus ordinibus discrepabat, (nam postea de tribus ordinibus iudicantibus exempla multa sunt, maximeq́; apud Pedianum) sed ex amplissimo censu, è centuriis legi iudices iubebat. Iulia, quam C. Iulius Cæsar, rerum potitus, tulit, iudicia ad duo genera iudicum redegit, equestrem ordinem, ac senatorium; tribunos ærarios, quod erat tertium, sustulit. Antonia consularis, M. Antonii, qui IIIuir fuit, hoc sanxit, ut ad duas iudicum decurias accederet tertia è centurionibus, hoc est, ut cũ equitibus, & senatoribus (tertium enim ordinem, tribunos ærarios lex Iulia sustulerat) centuriones iudicarent. quod genus hominum ne superiores quidem leges, Iulia, Pompeia, Aurelia, iudicandi iure excluserant; sed præscripserant, quo censu eos esse oporteret: sicuti senatoribus quoque, & equitibus, & tribunis ærariis census erat

 præfinitus:

præfinitus: cum in iudice, ut ait Cicero, & fortuna ſpectari deberet, & dignitas. Antonii uero lex plus æquo impudens & diſſoluta, quæ rationem cenſus nullam habuit, omnibus, quicunque ordinem duxiſſent, iudicandi poteſtatem permiſit. atque hanc Antonii legem de tribus decuriis non eſſe abrogatam, cum ille hoſtis iudicatus eſt, cum eiuſdem legem de ſacerdotiis abrogatam eſſe ſupra docuerim, è Suetonio cognoſcitur: qui in Auguſto ita ſcripſit: Ad tres iudicũ decurias quartam addidit, ex inferiore cenſu, quæ ducenariorum uocaretur, iudicarentq; de leuioribus ſummis. Hæc de ordine iudiciorum, pro uariis legibus, uario. De numero autem iudicum, lex Gracchi CCC fecit, omnes ex equeſtri ordine, totidem, quot antea ſenatores iudices fuerant: lex Druſi CCC equites, & CCC ſenatores, numero pari: lex Plautii DXXV: iuſſit enim è ſingulis tribubus, quæ XXXV erant, quinos denos creari: lex Syllæ CCC, omnes ex ordine ſenatorio. lex Aurelia cum lege Syllæ de numero, ut opinor, congruebat, cum in ordinibus diſcreparet. nam libro epiſt. fam. VIII de iudicibus CCC, cum lex Aurelia ſeruaretur, mentionem fieri uideo. quod ſi ita eſt: auctum deinde numerum eſſe lege Pompeii, uere dicemus: quia Velleius auum ſuum inter CCCLX à Pompeio lectum eſſe narrat. eundemq; numerum Plutarchus in Pompeio tradidit. lex Cæſaris, cum de tribus ordinibus unum, ut diximus, ſuſtulerit; numerum ſimul iudicum, ut ego ſentio, commutauit. lex Antonii cum tertiam decuriam addiderit; ſatis liquet, eorum, qui res iudicarent, ampliorem numerum eſſe factum. quem rurſus & ab Auguſto eſſe auctum, cum ad tres decurias quartam addidit, facile cognoſcitur. De iudicum ætate legem fuiſſe, ne quis intra XXX ætatis annum iudicaret, facile poſſum ex eo coniicere, quòd Suetonius de Auguſto ſcripſit: Iudices à XXV ætatis anno elegit, id eſt, quinquennio maturius, quàm ſolebant. Calliſtratus quidem iuriſconſultus, lege Iulia cautum eſſe, ait, ne minor annis XX iudicare cogeretur, ne ue minorem annis XX compromiſſarium iudicem liceret eligere. Sanxit idem eadem lege, ut opinor, de numero patronorum. nam ante L. Domitii Ahenobarbi, & Ap. Claudii Pulchri conſulatum raro quiſquam pluribus, quàm quatuor, patronis uſus erat. his conſulibus M. Scaurũ, de repetundis accuſatum, ſex defenderunt. eoq; progreſſa res eſt, ut eadem cauſſa poſt bella ciuilia non nunquam à duodecim patro-

nis

nis ageretur. cui licentiæ, ut in Pediano ſcriptum eſt, C. Cæſar dictator lege modum impoſuit. Et fortaſſe idem Cæſar, qua in lege de numero patronorũ, in eadem tulit de ratione iudicandi. quod Gellius lib. XIIII, cap. II ſignificare uidetur his uerbis: Atque in rerũ quidem diffiſſionibus, comperendinationibusq;, & aliis quibuſdam legitimis in rebus ex ipſa lege Iulia, & ex Sabini Maſſurii, & ex quorundam aliorum iuris peritorum commentariis commoniti ſumus. Legimus etiam apud Priſcianum de lege Lætoria, quæ minorem annis XXV ſtipulari uetabat. De diebus quoque iudiciariis leges nominat Vlpianus his uerbis: Si feriatis diebus fuerit iudicatum; lege cautum eſt, ne iis diebus iudicatum ſit, niſi ex uoluntate partium; &, quod aliter aduerſus ea iudicatum erit, ne quis iudicatum facere, ne ue ſoluere debeat; ne ue quis, ad quem ea de re aditum erit, iudicatum facere cogat. In hoc ordine locum habent leges illæ, quæ & de perſonis, quæ facinus iudicare poſſent, & de cauſſis, in quibus poſſent, tum de indiciis, deq; teſtimonii dicendi poteſtate agebant. Ac primum illud ponatur, legibus eos iure iudicandi excluſos non eſſe, quos ignominia cenſores notaſſent. id Cicero ſignificat his uerbis in oratione pro Cluentio. In omnibus legibus, quibus exceptum eſt, de quibus cauſſis aut magiſtratum capere non liceat, aut iudicem legi, aut alterum accuſare, hæc ignominiæ cauſſa prætermiſſa eſt. timoris enim cauſſam, non uitæ pœnam, in illa poteſtate eſſe uoluerunt. et ibidem, paulo poſt, Prætores urb. qui iurati debent optimum quenque in ſelectos iudices referre, nunquam ſibi ad eam rem cenſoriam ignominiam impedimento eſſe duxerunt. poſtea tamen inductum lege Iulia, ut ſenatu moti iudicare non poſſent. quod & lege Caſſius, de ſenatoribus, traditũ eſt; & Paulus quoque, ut proxime docebimus, ſignificat. Turpi autẽ iudicio damnatis ademptam eſſe iudicandi poteſtatem, idem Cicero in eadem oratione, paulo ante, demonſtrat. Quòd ſi, inquit, illud iudicium putaretur: ut ceteri, turpi iudicio damnati, in perpetuum omni honore, ac dignitate priuantur; ſic hominibus ignominia notatis neque ad honorẽ aditus, neque in curiam reditus eſſet. turpia uero, famoſaq; iudicia erant, calumniæ, præuaricationis, furti, ui bonorũ raptorum, iniuriarum, de dolo malo, pro ſocio, mandati, tutelæ, depoſiti, & alia quædam à Iuliano memorata digeſt. lib. III. Famoſos etiam, non minus, quàm qui turpi iudicio damnati eſſent, Pegaſus & Nerua

ua filius eos iudicarunt, qui quæstus caussa in certamina descendissent, aut propter præmium in scenam prodiissent. athletas autem, quia ludicram artem non facere, sed uirtutis gratia exerceri uiderentur, infamia liberabant Sabinus & Cassius. quæ scripta sunt apud Vlpianum. Præterea, cum ab eodem ita traditum sit lib. digest. XLVIII; qui iudicio publico damnatus esset, eum ius accusandi non habuisse, nisi si libertorum, uel patronorum suorum mortem, uel rem suam exequeretur; conse itaneum uideri potest, eundem iudicandi munere exclusum. quanquam ad rationem accedit auctoritas. nam ita scriptum postea comperi apud Marcellum iurisconsultum. Omnes etiam de ui priuata damnatos iudicare lex Iulia prohibebat. qua de re Martianus his uerbis lib. dig. XLVIII: De ui priuata damnati pars tertia bonorum ex lege Iulia publicatur: & cautum est, ne senator sit, aut decurio, aut ullum honorem capiat; ne ue in eum ordinem sedeat, ne ue iudex sit. Huc illa pertinent, quæ tradita sunt à Paulo iurisconsulto: quæ seruata credimus etiam reip. temporibus. nihil enim à iure, aut æquo dissentiunt. Quidam, inquit, lege impediuntur, ne iudices sint; quidam moribus; quidam natura: natura, ut surdus, mutus, & perpetuo furiosus, & impubes, quia iudicio carent: moribus, ut feminæ, & serui; non, quia non habeant iudicium; sed, quia receptum est, ne ciuilibus fungantur officiis: lege, qui senatu motus est. qui uero possunt esse iudices, nihil interest, in potestate, an sui iuris sint. Cum iudicibus recte coniungentur testes. itaque subscribemus ea, quæ de testimonio dicendo idem Paulus tradidit. Lege, inquit, Iulia, & Papia iudiciorum publicorum cauetur, ne cui inuito denuncietur, ut testimonium dicat aduersus socerum, generum, uitricum, priuignum. Cassius etiam Longinus; cuius libri non extant; sed eorum testimonio Martianus digestorum lib. I utitur; putabat, ei, qui ob turpitudinem senatu motus, nec restitutus esset, non licere neque iudicare, neque testimonium dicere: quia lex Iulia repetundarum ea fieri uetaret. Calumniæ damnatis publico iudicio quid licuerit, satis aperte Papiniani præclara sane uerba demonstrant. Quæsitum, inquit, scio, an in publicis iudiciis calumniæ damnati testimonium iudicio publico perhibere possint. sed neque lege Rhemmia prohibentur; & leges Iuliæ de ui, repetundarum, peculatus eos homines testimonium dicere non uetuerunt. ueruntamen, quod legibus omissum

est,

est, non omittetur religione iudicantium: ad quorum officium pertinet, eius quoque testimonii fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. Mulieribus quoque uidetur licuisse testimonium dicere: siquidem, non licuisse de adulterio damnatis, Paulus indicat his uerbis: Ex eo, quòd prohibet lex Iulia de adulteriis testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres testimonium in iudicio dicendi ius habere. Dictum est de iudicio, & testimonio: superest de indicio. Senatori indicium profiteri saluis legibus non licebat. aliis impunitas dabatur, nec tamen omnibus in caussis, sed proditionis, maiestatis, & si quid huiusmodi: in caussa repetundarum non dabatur: itaque nec per indices agi solitam esse legimus. Non est ab hoc genere aliena Memmia lex; quæ eorum, qui reip. caussa abessent, recipi nomina uetabat. itaque C. Cæsar, cum in prouinciam, peracto consulatu, abiisset, & ab L. Antistio tribuno pl. Romæ appellatus esset, appellato collegio obtinuit, cum reip. caussa abesset, reus ne fieret. at M. Antonius, ille disertus, L. Crassi æmulus in oratoria laude, cum, quæstor in Asiam proficiscens, Brundusium iam peruenisset; literis certior factus, incesti se postulatum apud L. Cassium prætorem, cuius tribunal, propter nimiam seueritatem, scopulus reorum putabatur, legis Memmiæ beneficio uti noluit; ne sibi male conscius uideri posset; statimq; in urbem recurrit, &, caussa dicta, absolutus est. hanc legem Cicero significat in oratione in Vatinium, cum ait: Cum tibi, utrum uelles, liceret. poterat enim Vatinius, cum legatus esset, iudicium recusare. quod ei per legem Memmiam licebat. Cur igitur, inquit, Cicero, cum legationis perfugio, quod lex Memmia tibi dabat, uti nolueris; postea, ne caussam diceres, tribunos pl. appellasti? Non abhorret à legibus de iudiciis lex illa, quam C. Calpurnio Pisone M.' Acilio Glabrione cos. C. Cornelius tribunus pl. tulit, ut prætores ex edictis suis perpetuis ius dicerent: cum antea, ut quisque auaritia, aut ambitione ducebatur, uarie ius dicere consuessent. In iure ciuili & coniugia sunt: de quibus illa fuit admodum præclara lex, quam à Romulo latam Dionysius & Plutarchus prodidere, ut uxor uiro pecuniarum sacrorumq; omnium esset socia, eiq;, si sine liberis & intestato diem obiisset, heres esset; sin filios reliquisset, æqualem cum iis partem possideret: quæ si aduersus

uirum

uirum delinqueret, uir ipſe cum propinquis eam iudicaret, &, ſi aut impudica fuiſſet, aut uenefica in liberos ſuos, aut etiam uinum ebibiſſet, (hæc enim omnia Romulus capitalia eſſe uoluit) morte multaret, uel, ſi mallet, diuortium faceret. quòd ſi quis alia de cauſſa uxorem repudiaſſet; eius bonorum partem ad uxorem pertinere, partem uero Cereri ſacram eſſe iuſſit. diis porro inferis, qui diuortium faceret, ſacrificare uoluit. ita probas mulieres, & uiro obſequentes, tum præmio, tum pœna Romulus affecit. quæ lex ad matrimonii concordiam ita ualuit, ut per annos DXX nullum diuortium in urbe fuerit. mores enim ad ingenium uiri unaquæque fingebat, eiq; in omnibus rebus morigera fidem officiumq; præſtabat. Legem etiam uideo fuiſſe, illam quidem paulo ſeueriorem, ſed ad augendam uiribus ciuitatem utiliſſimam, ut, quicunque per ætatem uxorem ducere poſſent, omnes ducerent, quæq; genita eſſent, educarent. qua lege factum eſt, ut maximis cladibus ciuitas affecta, preſertim ſecundo Punico bello, nunquam tamen penitus exhauriretur, ſed nouos ſemper exercitus ſummitteret; adeo, ut extremis illius belli temporibus, poſt multas legiones occidione cæſas, tamen ſupra C millia ciuium Romanorum in armis fuerit. Poſt Romulum Numa quiddam lege ſanxit, quod ad tuendam matrimonii fidem ac religionẽ pertinuit. ſcripſit enim hæc in pellices; quæ legimus in Gellio. Pellex ædem Iunonis non tangito. ſi tangit; Iunoni, crinibus demiſſis, agnum feminam cædito. Fuit illa quoque lex de coniugiis, quam in XII tab. X uiri ſcripſerunt, ne patriciis liceret cum plebe connubio iungi. quod eo conſilio factum eſt, ne per nuptias reconciliati iiſdem animis contra X uiros, qui deponere imperium nolebant, pro libertate conſentirent. quam legem paucis poſt annis C. Canuleius tribunus pl. abrogauit, lege lata, ut patrum & plebis promiſcua connubia eſſent. in quo tamen patres acerrime repugnarunt; qui contaminari ſanguinem ſuum, confundi iura gentium ea rogatione arbitrabantur; cum tamen ad ciuium concordiam, in qua ciuitatum ſita ſalus eſt, nihil eſſet utilius. Legem etiam uideo fuiſſe, ne libertinam ingenuus, aut libertinus ingenuam uxorem duceret. nam S. C. Hiſpalæ Feceniæ libertinæ conceſſum eſſe ſcribit Liuius, ut ei nubere ingenuo liceret. quo patet, libertinis cum reliquis ciuibus connubia non fuiſſe. Poſtea lege Papia

cautum

cautum est, ut omnibus ingenuis, præter senatores, eorumq; liberos, uxores libertinas habere liceret. hoc Iulianus: addit Vlpianus: Si senator libertinam habuerit uxorem; quamuis interim uxor non sit, attamen in ea conditione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat. Et Paulus ex lege Iulia subiungit: Qui senator est, qui ue filius, nepos, pronepos ue, ex filio, uel ex filia natus; cuius eorũ est, erit ue, ne quis eorum sponsam, uxorem ue sciens dolo malo habeto libertinam, aut eam, quæ ipsa, cuius ue pater, mater ue artem ludicram facit, fecit ue: ne ue senatoris filia, neptis ue, ex filio, proneptis ue ex nepote, filio nato, nata, libertino, ei ue, qui ipse, cuius ue pater, materue artem ludicram facit, fecit ue, sponsa, nupta ue sciens dolo malo esto. Propterea reprehẽdit in orationibus Cicero M. Antonium, qui libertini hominis, Q. Fadii, filiam uxorem duxerat. Non omittendum quod apud Callistratum legimus; V legibus mulieris damnatæ dotem publicatam, maiestatis, uis publicæ, paricidii, ueneficii, de sicariis. Nunc agamus de iure ac libertate ciuium R. quo de genere primum Sacratis legibus, deinde XII tab. sancitum est, ut neque priuatis hominibus leges irrogarentur, hoc est, ne priuilegia ferri possent, nec de capite ciuis, nisi comitiis centuriatis, rogari liceret. quod utrunque memorat Cicero in oratione pro Sextio, & in suas leges lib. de legib. III transtulit. Legem autẽ de prouocatione ad populum ter à Valeria familia latam animaduerti; sed tertio M. Valerius consul diligentius eam sanxit, adscripta pœna, si quis eum, qui prouocasset, uirgis cecidisset, securi ue necasset. at qua pœna? hac una, improbe fecisse. ea tum probitas erat, ut ignominia non minus, quàm acerbissima pœna, timeretur. Postea lex Porcia, quam fortasse M. Porcius Cato, ille maior, in consulatu tulit; etsi neque Plutarchus in eius uita, neque alius, quod meminerim, ullam mentionem facit; ne ciuem Romanum uerberari, necari ue liceret; si quis fecisset, graui pœna puniretur. qua in sententia leges alias deinde scriptas esse, significat in coniuratione Catilinæ Salustius, cum ait: An, quia lex Porcia uetat? at aliæ leges item condemnatis ciuibus non animã eripi, sed exilium permitti iubent. propterea uidemus in criminum suspicione seruos ad eliciendam ueritatem torqueri solitos esse, cum de liberis hominibus quæstionem haberi leges uetarent. quo fiebat, ut ii, qui aliquid supplicio dignum commiserant, seruos, si quos eius culpæ participes, aut conscios ha-

bebant, ſtatim liberarent. liberos enim torqueri ſciebant non licere. quod cum magiſtratus, qui iudicio præerat, antequam fieret, ſuſpicaretur, mittebat ad eum, cuius nomen delatum erat, ut ſeruos in ſua poteſtate haberet, (ſic enim loquebantur) hoc eſt, ne manumitteret; cum eos ad confitendam ueritatem tormentis cogi uellet. hinc illud apud Liuium lib. VIII. Eo anno Minucia Veſtalis ſuſpecta primo propter mundiorem iuſto cultum, inſimulata deinde apud pontifices ab indice ſeruo, cum decreto eius iuſſa eſſet ſacris abſtinere, familiamq; in poteſtate habere; facto iudicio uiua ſub terram ad portam Collinam dextra uia ſtrata defoſſa Scelerato campo. cum enim pontifices fore ſuſpicarentur, ut Minucia, indicium metuens, ſeruos, à quibus prodi poſſet, manumitteret; habere eam in poteſtate familiam iuſſerunt. ideo & Pedianus in commentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem ſignificat miſiſſe, ut quoſdam ſeruos, quorum opera in occidendo Clodio uſus eſſe dicebatur, in poteſtate ſua haberet: Milonem reſpondiſſe, ex iis ſeruis, quos nominaſſet, partim neminem ſe unquam habuiſſe, partim manumiſiſſe. poſtea quoque lege Iulia Auguſti cautum eſt, ne ſerui uxoris adulterii accuſatæ intra LX dies manumitterentur: idemq; in ſeruis patris eius conſtitutum. de quo apud iuriſconſultos. Tulit & C. Gracchus tribunus pl. ne de capite ciuium Romanorum iniuſſu populi iudicaretur. qua de lege, miror, cur neque Plutarchus, neque Paterculus, neque Liuius, cum Gracchi ceteras leges cõmemorarent, uerbum ullum fecerint. Fuerunt hoc de genere & illa, quæ ad moderanda iudicia legibus eſſe conſtituta, ſignificat Cicero in oratione pro domo ſua: ne pœna capitis cum pecunia coniungeretur: ne niſi prodicta die quis accuſaretur: ut ante magiſtratus accuſaret intermiſſa die, quàm multam irrogaret, aut iudicaret: ut eſſet accuſatio trinum nundinum, prodicta die, qua iudicium eſſet futurum. repentina enim accuſatione reos opprimi, iniquum, & graue uiſum eſt. Fuere & de ſepulcris leges: quorum iura Romanis ſacra fuiſſe, antiquæ legis illa uerba declarant: Vbi corpus demortui hominis condas, ſacer eſto: et illa; Ne quis ueſtibulum aditum ue ad ſepulcrũ uſu capito, neu buſtum uiolato: et illa; Deorum manium iura ſancta ſunto. quod & poſtea ſeruatum eſſe, irrogata uiolantibus pœna, poſteriores iuriſconſulti Vlpianus, Paulus, Caius tradiderunt. In urbe ſepeliri, neque ante XII tab. uſitatum fuit, & deinde lex ipſa XII

tab. uetuit his uerbis: In urbe ne ſepelito, ne ue urito. id autem opi nor, tum ut ab oculis uiuentium cadauera, quæ mœſtitiam animis inferunt, quamprimum amouerentur; tum ne cœlum illud urbanũ, unde proxime ſpiritus duceretur, tetro putreſcentium corporum ni dore corruptum, peſtem aliquam importaret. quod autem à docto & diligenti uiro ſcriptum eſt, ante XII tab. conſuetudinem fuiſſe, ut intra urbem mortui ſepelirentur: id referri uidetur à Cicerone, qui lib. II de legibus ita ſcriptum reliquit. Credo fuiſſe aut eos, quibus hoc ante hanc legem uirtutis cauſſa tributum eſt, ut Poplicolæ, ut Tu berto; quod eorum poſteri iure tenuerunt; aut eos, ſi qui hoc, ut C. Fabricius, uirtutis cauſſa ſoluti legibus, conſecuti ſunt. plane ſignifi cat, etiam ante XII tab. intra urbem ſepeliri non licuiſſe; ſiquidem Poplicolæ & Tuberto uirtutis cauſſa tributum eſt. quod ipſum & Dionyſius confirmat, & Plutarchus in Poplicola, his fere uerbis, aut certe hac ſententia: Decretum eſt, ut intra urbem iuxta Veliam ſepe liretur, utiq; eius poſteris idem ius eſſet: qui tamen ætate noſtra eo iu re non utuntur: ſed, ubi quis de genere Valerio mortuus eſt, cada-uere in eum locum, ubi Poplicola ſepultus eſt, delato, extollitur ac-cenſa fax; deinde eadem demittitur. quo genere quandam uetuſti iu ris imaginem oſtendunt: ut perſpicuum ſit, eo ſe, ſi uelint, uti poſſe. Seruius quidem, ubi exponit illud Virgilii, Aen. lib. XI. Finitimos tollunt in agros, urbiq; remittunt, Duilio conſule primum à ſenatu decretũ eſſe ait, ne quis in urbe ſepeliretur. quod imperatores quo-que Adrianus, & Antoninus Pius renouarunt: & fuiſſe hanc ueterẽ conſuetudinem, patet in l. mortuorum, c. de religioſis, & ſumptibus funerum. Datum etiam decreto ſenatus iis, qui triumphaſſent, ut, cum eorum corpora extra urbem cremata eſſent, in urbem oſſa & ci neres referrentur, humiq; mandarentur. hoc Pyrrhonem Lyparæũ ſcripſiſſe tradit Plutarchus in libro Romanarum rerum. Sumptum in mortuis & lamentationem XII tab. ſuſtulerunt. quo utrunque in genere ſtulte nimis & pueriliter hodie peccatur. cetera, quæ ſcripta ſunt in XII tab. quæ ad hoc genus pertinent, quia lib. II de legibus à Cicerone cõmemorantur, huc transferre non neceſſe duximus. illa, quæ ab aliis ſcripta obſeruauimus, de ſepulcrorum ratione adſcribe mus: ac primum hoc, in agris ſepulcra fuiſſe; in agri uenditione, iura tamen ſepulcrorum penes eum, qui uenderet, remanſiſſe; eumq; ſi-bi tantum agri in uenditione excepiſſe, quantum adeundo ſepulcro

ſatis eſſet: quod qui non faceret, ei ſummo probro ac turpitudini fuiſſe. unde illud in oratione Ciceronis pro Roſcio Amerino: Cui de tanto patrimonio ne iter quidem ad ſepulcrum patrium relictum eſt. hac autem ipſa de re Pomponius iuriſconſultus ita ſcripſit: Dominis fundorum, in quibus ſepulcra fecerint, etiam poſt uenditos fundos adeundorum ſepulcrorum ius eſt. tum igitur in agris, tum iuxta militares, uel publicas uias uel cadauera, uel, ſi cremata eſſent, cineres condebantur. nam & ſepeliendi cadaueris, & cremandi conſuetudinem fuiſſe, indicat illud in XII tab. In urbe ne ſepelito, ne ue urito. et illud, quod in II de legibus ſcripſit Cicero: P. Cornelium Africanum ſepultum eſſe, L. Cornelium Syllam primum è Corneliis cremari uoluiſſe. Sepeliri autem antiquius fuiſſe, quàm cremari, Plinius lib. VII, cap. LIIII declarat his uerbis: Ipſum cremari, apud Romanos non fuit ueteris inſtituti. terra condebantur. at, poſtquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc inſtitutum. et tamen multæ familiæ priſcos ſeruauere ritus: ſicut in Cornelia nemo ante Syllam dictatorem traditur crematus, idq́; uoluiſſe ueritum talionẽ, eruto C. Marii cadauere. hæc Plinius: cui, quod ante XII tab. in more fuerit, id uetus non uideri, mirum eſt. Cremandi conſuetudo uſque ad Antoninorum imperatorum ætatem perdurauit. rurſus terra condi cœptum eſt. Illud ex Feſto Pompeio ſcitu dignum, ante, quàm cadauer ad pyram deferretur, digitum abſciſſum eſſe; ut, reliquo corpore peruſto, ad eum iuſta fierent. Cadauere pyræ impoſito, qui propinquitate mortuo deuinctus arctiſſime fuerat, is auerſus rogo facem accenſam inferebat. Legimus & illud, maiores natu, ad tubas; minores, ad tibias, ad ſepulcrum eſſe delatos; qui uero claris maioribus orti eſſent, his eorum imagines in funere prælatas. addit Seruius Honoratus, ante ſepulcrum aram fieri ſolitam. quod & Cicero in epiſt. ad Att. ſignificat. tametſi non aram modo, ſed fanum filiæ mortuæ cogitabat. Signum hominis ſepulti non unum fuit. nam & lapis, & tegula, & ceſpes, & tumulus, & cippus ſepulturæ locum indicabant. De fœnore leges multæ fuerunt ad auaritiam coercendam. unam Liuius lib. VII nominat; quam C. Marcio, Cn. Manlio cos. duo tribuni pl. M. Duilius, L. Menenius de unciario fœnore tulerunt. et aliquot poſt annis tuliſſe ad populum L. Genucium tribunum pl. ne fœnerari liceret, idem Liuius à quibuſdam proditum eſſe tradit. ſed; ut eſt hominum genus lucri appetens; cum uia fraudis inita eſſet, ut

in ſocios, qui non tenebantur iis legibus, nomina tranſcriberentur, M.Sempronius tribunus pl. L.Cornelio, Q. Minucio cos. legem tu lit, ut cum ſociis ac nomine latino pecuniæ creditæ ius idem, quod cum ciuibus Romanis, eſſet. De creditis pecuniis, ob unius fœneratoris libidinem & crudelitatem, qui nexum debitorem formoſum adoleſcentem, de ſtupro recuſantem, uerberibus lacerauerat, C.Petilius, L.Papilius Mugillanus lege ſanxerunt, ne quis, niſi noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ bona debitoris, non corpus obnoxium eſſe. idem à poſterioribus imperatoribus ſancitum. Fœneratores autē olim quadrupli, fures dupli condemnatos, ex quo patet peiorem apud ueteres habitum fœneratorem, quàm furem, apud Catonem in lib. de re ruſt. ſcriptum eſt. Licinia conſularis, à L. Licinio Lucullo Aſiæ pro conſule ad leuandam ære alieno prouinciam lata, primum ſanxit, ne ſupra centeſimam iure fœnoris ſolueretur: deinde, ne maiores eſſent uſuræ, quàm quibus ueteri iure pecuniæ antea credebantur: poſtremo, in quo debitoribus conſultum eſt maxime, ne creditoribus à debitore fœnoris nomine plus liceret accipere, quàm quanta fructuum creditoris quarta pars eſſet. Sunt & illæ duæ de iure ciuili, Cæcilia Didia, Iunia Licinia, utraque conſularis. Cæciliam Didiam tulerunt Q. Cæcilius Metellus, T. Didius cos. anno ab V.C. DCLV. Iuniam autem Liciniam D. Iunius Silanus, L. Licinius Murena cos. anno ab V.C. DCXC. nam & Cicero eam conſularem uidetur agnoſcere, cū ad Cæciliam Didiam adiungat: et, latam, Ciceronis ætate, indicant illa uerba in oratione V in Antonium: Vbi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? De Cæcilia Didia primum illud pono, quod uideo minus eſſe animaduerſum; ab his conſulibus non unam legem, ſed duas diuerſa ſententia eſſe latas. id ego, cum Ciceronis loca contuliſſem, diligenterq; conſideraſſem, facile potui coniicere. nam in oratione pro domo ſua ita ſcripſit: Quæ eſt quaſi alia uis, quæ ſententia Cæciliæ legis & Didiæ, niſi hæc, ne populo neceſſe ſit in coniunctis rebus compluribus, aut id, quod nolit, accipere, aut id, quod uelit, repudiare? quibus uerbis hanc Cæciliæ Didiæ ſententiā fuiſſe conſtat, ne diuerſis de rebus lex ferretur. at in eadem oratione de alia Cæcilia Didia mentionem fieri, ex ea re, qua de Cicero loquitur, intelligo. loquitur autem de trinundino, quod in ſeruanda lege ferebatur, & M. Druſi leges, quòd in iis ferendis trinundini habita ratio non eſſet,

ſublatas

ſublatas à ſenatu ſignificat. uerba ſunt hæc: Hora fortaſſe ſexta quęſtus ſum in iudicio, cum C. Antonium, collegam meum, defenderē, quædam de rep. quæ mihi uiſa ſunt ad illius miſeri cauſſam pertinere. hæc homines improbi ad quoſdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona illo ipſo die tu es adoptatus. ſi, quod in ceteris legibus trinumnundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt trium eſſe horarum: nihil reprehendo. ſin eadem obſeruanda ſunt, ut decreuit ſenatus M. Druſi legibus, quæ contra legem Cæciliam & Didiam latæ eſſent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum pl. non fuiſſe? Quid? illa, quæ ſcripta ſunt in oratione V in Antonium, non ne ſatis aperte declarant, legem Liciniam de tempore ſanxiſſe, quod in ferenda lege ſeruari oporteret? quæ, quo res pateat illuſtrius, placet recitare. Tulerunt, inquit, tribuni pl. de prouinciis contra acta Cæſaris, ille biennii, iſte ſexennii. num etiā hanc legem populus R. accepit? quid? promulgata fuit? quid? non ne ante lata, quàm ſcripta? non ne ante factam uidimus, quàm futurā quiſquam eſt ſuſpicatus? ubi lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? quo in loco quia Cæciliam Didiam cum Iunia Licinia coniungit, quæ iis, qui trinundinum non ſeruaſſent, pœnas irrogabant; propterea lib. II epiſt. ad Att. ubi Cæciliæ Didiæ pariter & Iuniæ Liciniæ mentio ſimul fit, de hac Cæcilia Didia, quæ tempus legum latoribus definiebat, non de illa, quæ diuerſis de rebus legem ferri uetabat, opinor intelligendum. Nunc de Iunia Licinia agamus. hæc, non plane uideo, quid ſanxerit. nam, quod aiunt non nulli, eam, feſtis diebus cum populo agi, aut legem aliquam promulgari, uetuiſſe: id à quo libro didicerint, nō inuenio. nemo enim ex iis, quorū ſcripta æreis typis diuulgata circūferuntur, id memoriæ mandauit. et, ut aperte meam ſententiam pronunciem, quam peritiores iudicabunt; uereor ne, quicūque ille fuit, ex iis uerbis, quæ ſunt in oratione pro Sextio, inductus ſit in errorē. ſunt autem hæc. Iiſdem conſulibus ſedentibus, atque inſpectantibus, lata lex eſt, ne auſpicia ualerent; ne quis obnunciaret; ne quis legi intercederet; ut omnibus faſtis diebus legem ferri liceret; ut lex Aelia, lex Fuſia ne ualeret. quæ non ad Iuniam Liciniam, ſed ad Fuſiā pertinent. Fuſia enim non omnibus diebus faſtis, ſed iis tantum, qui comitiales eſſent, leges ferri iubebat. quod iam antea in ordine legum.

gum de comitiis, demonſtratum eſt. quæ fuit igitur, dicet aliquis, Ianiæ Liciniæ ſententia? forte hæc, ut iis, qui trinundinum in ferenda lege non ſeruaſſent, grauiores, quàm lex Cæcilia Didia ſanxiſſet, pœnæ irrogarentur. id, puto, declarant illa uerba in Antonium; quæ etſi ante recitauimus, iterare tamen, quia poſtulat locus, non alienũ uidetur. Vbi, inquit, lex Cæcilia & Didia? ubi promulgatio trinundinum? ubi pœnæ recenti lege Iunia & Licinia? Fuit alia Licinia non recens conſularis, ſed uetus tribunicia, & eiuſdem generis Aebutia: quibus hoc rogatum, ut poteſtas nulla, curatio ue non modo iis, qui de aliqua curatione, aut poteſtate tuliſſent, ſed nec eorum collegis, cognatis, affinibus mandaretur. Eſt autem illud animaduertendum; duas fuiſſe diuerſis de rebus Aebutias leges, hanc, de qua meminit Cicero in agraria II, quæ cum Licinia idem ſanxit; & illã; quæ XII tab. correxit, quam Gellius lib. XVI, cap. X nominat. Sunt & de iure ciuili Atinia, Furia, Fuſia; de quibus meminit Cicero lib. in Verrem III. et de ciuium iure omnes fuiſſe, criminum capitalium publiciq; iudicii nihil attigiſſe, Pedianus aſſerit. Atiniam de uſucapionibus fuiſſe, ne furtiua res uſu capi poſſet, ſed eius rei perpetua eſſet auctoritas, tum iuriſconſultorum libri, tum Gellius lib. XVII, cap. VII declarat. etiam lex Iulia, & Plautia, de quibus agetur inter crimina, quaſi Atiniæ ſubſcribentes, rem ui poſſeſſam uſu capi prohibuerunt. Furiam eam fuiſſe puto, quam de teſtamentis eſſe latam, ſupra dixi; ne cui plus, quam M nummum, legari poſſet: alioquin eius, quod amplius legatum eſſet, quadruplum reſtitui debere. Fuſiæ ſententiam nemo ſignificat. niſi ſi Furiam & Fuſiam eandem putemus: quia Fuſios, & Valeſios, pro Furiis, Valeriis, ueteres dicebant. De ciuitate, quin uel à primis reip. temporibus latæ leges multæ ſint, dubitare non licet: ſed earum nomina uetuſtas deleuit. duarum extat mentio apud Liuium. prior ſanxit; ut ſocii ac Latini, qui ſtirpem ex ſeſe domi relinquerent, ciues Romani fieri poſſent. poſtea, cum ei legi fraudem ſocii facerent, altera lex, ſociarum ciuitatum petentibus legatis, lata eſt, ne quis quem, ciuitatis mutandæ cauſſa, ſuum faceret, ne ue alienaret. Aliæ deinde leges, ut res, aut hominum uoluntas tulit, latæ ſunt, Seruilia, Licinia Mucia, Iulia, Plautia Papiria, Petronia, Papia. Seruilia fortaſſe prætoria fuit, aut tribunicia, à C. Seruilio Glaucia lata, qui cum L. Saturnino tribuno pl. in prætura occiſus eſt. patet enim, hanc legem

ante

ante Muciam Liciniam rogatam esse. quod Cicero in ea pro Balbo declarat his uerbis. Quòd si, acerbissima lege Seruilia, principes uiri, ac grauissimi & sapientissimi ciues hanc Latinis, id est fœderatis, uiam ad ciuitatem populi iussu parere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege; cum presertim, & quæ sequuntur. Huius legis hæc sententia fuit, ut Latini, ciuibus Romanis damnatis, ciues ipsi Romani fierent. Licinia & Mucia consularis fuit, L. Crassi & Q. Scæuolæ, ut socii Latini, qui ciues Romani antea facti essent, in suarum ciuitatum iura redigerentur. qua lege ita alienati sunt Italorum animi, ut Italici belli, quod post triennium exortũ est, ea uel maxima caussa fuerit. hoc spectauit Cicero cũ dixit in oratione pro Sextio: Nihil acerbius Latini socii ferre soliti sunt, quàm id, quod perraro accidit, ex urbe exire à consulibus iuberi. unam tamen hæc lex habuit exceptionẽ, ut non omnes plane in suas ciuitates redirent, sed omnes præter eos, qui ciuitatem Romanam lege Seruilia essent consecuti. id mihi demonstrarunt facile illa uerba, quæ pro Balbo scripsit Cicero: Cum, paucis annis post hanc ciuitatis donationem, acerrima de ciuitate quæstio Licinia & Mucia lege uenisset; nũ quis eorum, qui de fœderatis ciuitatibus esset ciuitate donatus, in iudiciũ est uocatus? et in eadem infra. Acerbissima lege Seruilia principes uiri, ac grauissimi & sapientissimi ciues hanc Latinis, id est fœderatis, uiam ad ciuitatem populi iussu patere passi sunt: neque in his est hoc reprehensum Licinia & Mucia lege. Iulia lata est à L. Cæsare consule, P. Rutilii collega. ea sanxit, ut iis, qui, bello Italico exorto, in fide manserant, (manserant autem omnes Latini) & iis, qui in fidem postea rediissent, ciuitas daretur. ita primum Latini, deinde etiam Itali omnes, cum ad amicitiam populi R. rediissent, ciuitate donati. Iulia autem dicta, quia, cum eius collega Rutilius in prœlio esset occisus, solus eã Cæsar ex S. C. tulit. Plautia Papiria, quod ego sciã, à nemine nominatur: mihi tamen ea, quam Cicero nominat in oratione pro Archia, cũ ait; Data ciuitas Siluani lege, & Carbonis; Plautia & Papiria uidetur fuisse, lata à duobus eiusdem anni tribunis pl. M. Plautio Siluano, C. Papirio Carbone, C. Carbonis, eloquentissimi uiri, filio, sexennio post quàm Crassus & Scæuola legem eam tulerant, de qua proxime meminimus. nam Siluanũ Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. tribunatum gessisse, Pedianus docet. Carbonem autem eodem anno tribunũ pl. fuisse, ex eo suspicari licet, quòd

cum post M. Liuii mortem, qui Philippo & Cæsare cos. est interfectus, tribunatum administrasse, Cicero in Oratore significat his uerbis. Me stante C. Carbo C. F. tribunus pl. in concione dixit: O M. Druse; patrem appello: tu dicere solebas sacram esse remp. quicunque eam uiolassent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas. patris dictum sapiens temeritas filii comprobauit. præterea cum à duobus eiusdem anni consulibus non esse latam hanc legem, satis liqueat; quia Silanus & Carbo collegæ in consulatu nunquam fuerunt: necesse est à duobus tribunis pl. latam existimare. quòd si à tribunis pl. sequitur, ut ab iis duobus potius, quos nominaui, quàm ab aliis: ut tamen de secundo Carbonis tribunatu intelligamus. nã primum cum Q. Vario, C. Curione, Q. Metello, Cn. Pompeio gessit, Cæsare & Lupo cos. ut ex Ciceronis Bruto patet. Eius legis hæc sententia fuit, ut ascriptis in fœderatas ciuitates ciuitas daretur, ita, si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium haberent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi. Post hanc legem Petronia, ut opinor, secuta est. latam enim ante Papiam, patrum ætate, ut peregrini urbe prohiberentur, Cicero de officiis ostendit. Petronius, inquit, apud patres nostros, Papius nuper. Sed Papiam post eam esse latam, quam à Siluano & Carbone rogatam dixi, idem Cicero & in oratione pro Archia significat his uerbis. Quid? cum ceteri non modo post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserint; hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse uoluit, reiicietur? ex quo primũ de tempore, deinde de sententia legis Papiæ docemur: de tempore, latam esse post eam, qua ciuitas data est; quam à Siluano & Carbone rogatam ostendimus: de sententia, pœnam esse irrogatam iis, qui dolo in tabulas municipiorum irrepsissent, ut ex eo, legis Plautiæ & Papiriæ beneficio, ciues Romani fierent. nam ascriptis, ut dixi iam, in fœderatas ciuitates aditus ea lege in ciuitatem Romanam dabatur. Sed me rursus de Papiæ legis tempore in dubium reuocat Valerius; qui M. Perpernæ patrem, lege Papia damnatum, pristinas in sedes rediisse tradit, amissa ciuitate Romana, in quam contra leges irrepserat. quod si ita est; uidetur Papia lex ante Siluani & Carbonis tribunatũ esse lata: cum Perperna, cuius pater damnatus est, annis XL consulatum ante eorum tribunatum gesserit. sed fortasse

Valerius parum, eo quidem in loco, in tradenda ueritate diligens. malo enim ab eo, quàm à Cicerone, diſſentire; preſertim cũ idem de Perpernæ triumpho falſa narret: qui Ariſtonicum quidem uicit, triumphare tamen morte præuentus non potuit: eumq; honorem ſucceſſor eius M.' Aquillius tulit. quod Velleius & Iuſtinus ſignificant. nam Strabo tantum Perpernæ mortem memorat, de triumpho uerbum non facit. Maniliæ legis mentio reperitur, de finibus per ſingulos arbitros regendis; & Mamiliæ, in eos quorum conſilio Iugurtha ſenatus decreta neglexiſſet; quiq; ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepiſſent, qui elephantos, quiq; perfugas tradidiſſent; item, qui de pace, aut bello cum hoſtibus pactiones feciſſent. quam legem tulit C. Mamilius Limetanus tribunus pl. eamq; Cicero in Bruto, & Saluſtius in Iugurthino memorant. ſed in Saluſtio, pro Mamillus, Mamilius, mendoſe legitur; et, pro Limetanus, Lemetanus. habet enim argenteum nummum uir clariſſimus, antiquitatis bene peritus, Andreas Lauretanus ita inſcriptum, C. MAMIL. LIMETAN. Lex Ateria pertinuit ad multas; & cum alia, tum hoc ſanxit, ut multarum dicendarum non, ut ante, conſulum duntaxat, ſed omnium eſſet magiſtratuum. hanc legem & à Gellio, ſi modo Gellius ita ſcripſit, & ab iis, qui Gellii teſtimoniũ ſecuti ſunt, falſo nominatam Aterinam exiſtimo. opinor enim Ateriam legem, non Aterinam, fuiſſe, quam Sp. Tarpeius Montanus Capitolinus, & A. Aterius cos. tulerint. quod uidetur confirmare Feſtus Pompeius: qui de Tarpeia lege meminit his uerbis. Poſteaquam ære ſignato populus R. uti cœpit, Tarpeia lege cautum eſt, ut bos centuſſis, ouis decuſſis æſtimaretur. quam Tarpeiam Feſtus, eandem Gellius Ateriam (ſic enim eſt legendum) appellat; quòd, cum à duobus eiuſdem anni conſulibus eſſet lata, utrius nomine uocaretur, nihil intereſſet. nec eſt ab re, ut id ita eſſe conſtet, ipſius Gellii uerba recitare. ſic enim lib. XI, cap. I ſcriptũ reliquit. Timæus in hiſtoriis, quas oratione Græca de rebus populi R. compoſuit, & M. Varro in antiquitatibus rerum Romanarum, terram Italiam de Græco uocabulo appellatam, ſcripſerunt, cum boues Græca ueteri lingua ἰταλοὶ uocitati ſint; quorum in Italia magna copia fuerit, bucetaq; in ea terra gigni, paſciq; ſolita ſint complurima. coniectare autem ob eandem cauſſam poſſumus, quòd Italia tunc eſſet armentoſiſſima, multam quoque, quæ appellatur

ſuprema,

ſuprema, inſtitutam, in ſingulos dies duarum ouium, triginta boum, pro copia ſcilicet boum, proq; ouium penuria. ſed quoniam, cum eiuſmodi multa pecoris, armentiq; à magiſtratibus dicta erat, abigebantur boues, ouesq; alias pretii parui, alias maioris; eaq; res faciebat inæqualem multæ punitionem: iccirco poſtea lege Ateria conſtituti ſunt in oues ſingulas æris deni, in boues æris centeni. Poſt hanc duas item de modo multarum leges eſſe latas, utranque conſularem, primo Meneniam Sextiam, deinde Papiriam Iuliam, ex Liuio, Feſtoq; cognoſcitur. multam autem uidentur ii tantum indixiſſe, apud quos legis erat actio. quod apud iuriſconſultos, l. tertia, c. de modo multarum, conſtat, & in eo tit. multarum coarctata eſt licentia.

Tres etiam de nummis leges, omnes, ut opinor, tribunicias, à Plinio uideo nominatas, Papiriam de aſſibus, ut, qui unciales erant, ſemunciales fierent; Liuiam, ut octaua æris pars argento miſceretur; Clodiam, ut Victoriati, quod antea nummi genus, ex Illyrico aduectum, mercis loco habebatur, percuſſi, &, quod indicat ipſum nomen, uictoriæ imagine ſignati, in uſu eſſent. Atque ex his legibus licet conii cere, nouum nummum niſi lege nullum Romæ eſſe percuſſum, aut in pondere, pretio ue mutatum, ut cum as ex librali factus eſt duarũ unciarum: quod ſignificat Plinius cum ait: Pondus æris imminutum primo Punico bello, cũ impenſis reſp. non ſufficeret: conſtitutumq;, ut axes ſextantario pondere ferirentur. eſt enim ſextans ſexta pars libræ. idemq; de aſſe poſtea, primum unciali, deinde ſemunciali facto, deq; denario à decem aſſibus ad ſexdecim, quinario à quinque ad octo, ſeſtertio à dupondio ac ſemiſſe ad quatuor deducto, uidetur exiſtimandũ. Sempronia C. Gracchi, tribunicia, de frumento pauperibus ſemiſsibus & trientibus diſtribuendo, iubebat ut frumentũ publice emeretur, ſingulisq; menſibus per ſingulas tribus uiliſſimo pretio plebi diuideretur. eratq; locus Romæ conſtitutus, in quo frumentum publicum aſſeruabatur una cum legibus frumentariis, qui dicebatur, Horrea Sempronia. Fabia de ſectatorum numero, Cincia de donis & muneribus nominantur, illa contra ambitionem, hæc aduerſus auaritiam. ac de Cincia Liuius lib. XXXIIII, Quid, inquit, legem Cinciam excitauit de donis & muneribus, niſi quia uectigalis iam, & ſtipendiaria plebs eſſe ſenatui cœperat? Tacitus autem libro XIII. Patres legem Cinciam flagitant: qua cauetur antiquitus, ne quis ob cauſſam orandam pecuniam, donum ue accipiat. et infra

eodem libro: Cincia lex aduersus eos, qui pretio caussas orauissent. libro autem XV. Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus Iulias leges, magistratuum auaritia Calpurnia scita pepererunt. Sed primus omnium ob defensum negocium, ut ait Amianus lib. XXX, pecuniam accepit Antipho Rhamnusius. postea Claudius imperator usque ad X HS capi permisit: quod & Nero confirmauit, qua de re testem habemus Suetonium: cui subscribit lib. XI Tacitus, & Plinius in VI epistolarum ad Rufum. iurisconsultis permissum uidetur capere usque ad C aureos. l. I. uersi. si cui cautum. de uariis, & extraordinariis cognitionibus. Priuati sumptus non sunt ab iis, qui reip. præsunt, negligendi. domus enim exhauriuntur: & ex domibus ciuitas constat. itaque ualere non potest, quasi corpus aliquod, membris male affectis. propterea leges sumptuariæ multæ ad coercendam luxuriam diuersis temporibus, omnes utilissimæ, latæ sunt, ut de modo supellectilis domesticæ, funerum, cenarum, alioq; de genere. Publium quidem Cornelium Rufinum, à quo L. Sylla dictator originem duxit, strenuum ducem, bis consulatu & dictatura functum, Plutarchus, Valerius, & Gellius motum senatu narrant à censoribus C. Fabricio Luscino, Q. Aemilio Papo, quòd eum comperissent argenti facti, hoc est uasorum argenteorum, (sic enim Q. Mucius, ut ait Vlpianus, definit) decem pondo habere. Et de sumptibus mulierum C. Oppius tribunus pl. tulit, ne qua mulier plus semuncia auri haberet, neu uestimento uersicolori uteretur, ne ue iuncto uehiculo in urbe, oppido ue, aut propius inde M passus, nisi sacrorum publicorum caussa, ueheretur. Fuit etiam lex Metilia, qua ratio poliendarum uestium fullonibus præscribebatur. hanc ego mẽdose opinor nominari Metellam apud Plinium, lib. XXXV. leges enim à nomine, non à cognomine, uocabantur. ea lata est anno ab V. C. DXXXIII: siquidem, ut ait Plinius, dedere ad populum ferendam C. Flaminius & L. Aemilius censores. De moderando autem funerum sumptu legem tulit Sylla dictator: qui tamen in funere Metellæ coniugis præscriptum sua lege modum transgressus est. De sumptibus in cenas tribunicia C. Orchii; consulares, C. Fannii, T. Didii, P. Licinii Crassi Diuitis, L. Cornelii Syllæ, M. Aemilii Lepidi; rursus tribunicia Q. Antii Restionis, consularis C. Iulii Augusti. quibus de legibus, uidentur ea subscribenda, quæ scripta sunt apud Macrobium: ut, quid singulæ

sanxerint,

ſanxerint, cognoſcatur. Prima, inquit, omnium de cenis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus pl. de ſenatus ſententia, tertio anno, quàm Cato cenſor fuerat. cuius uerba, quia prolixa ſunt, prætereo. ſumma autem eius præſcribebat numerum conuiuarum. et hæc eſt lex Orchia, de qua Cato mox orationibus ſuis uociferabatur, quòd plures, quàm præſcripto eius cauebatur, tum ad cenam uocarentur. cumq́; auctorem nouæ legis aucta neceſſitas imploraret; poſt annũ XXII Fannia lex lata eſt, anno poſt Romam conditam, ſecundum Gellii opinionem, DLXXXVIII. de hac lege Sammonicus Serenus ita refert. Lex Fannia, ſanctiſſimi Auguſti, ingenti omnium ordinum conſenſu peruenit ad populum. neque eam prætores, aut tribuni, ut pleraſque alias, ſed ex omni bonorum conſilio & ſententia ipſi conſules pertulere; cum reſp. ex luxuria conuiuiorum maiora, quàm credi poteſt, detrimenta pateretur. ſiquidem eò res redierat, ut gula illecti plerique ingenui pueri, pudicitiam, & libertatem ſuam uenditarent; plerique ex plebe Romana uino madidi in Comitium uenirent,& ebrii de reip. ſalute conſulerent. Hæc Sammonicus. Fanniæ legis ſeueritas in eo ſuperabat Orchiam legem, quòd in ſuperiore numerus tantummodo cenantium cohibebatur, licebatq́; ſecundum eam unicuique bona ſua inter paucos conſumere: Fannia autem & ſumptibus modum fecit aſſibus centum: unde à Lucilio poeta, feſtiuitatis ſuæ more, centuſſis uocatur. Fanniam legem poſt annos decem & octo lex Didia conſecuta eſt. eius ferundæ duplex fuit cauſſa, prima, & potiſſima, ut uniuerſa Italia,non ſola urbs,lege ſumptuaria teneretur, Italis exiſtimantibus Fanniam legem, non in ſe, ſed in ſolos urbanos ciues eſſe conſcriptam: deinde, ut non ſoli, qui prandia cenas ue maiore ſumptu feciſſent, ſed etiam qui ad eas uocati eſſent, atque omnino interfuiſſent, pœnis legis æque tenerentur. Poſt Didiam Licinia lata eſt à P. Licinio Craſſo Diuite. cuius ferundæ, probandæq́; tantum ſtudium ab optimatibus impenſum eſt, ut S. C. iuberetur, ut, ea tantummodo promulgata, prius quàm trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obſeruaretur, quaſi iam populi ſententia comprobata. lex uero hæc, paucis mutatis, in pleriſque cum Fannia congruit. in ea enim ferenda quæſita eſt nouæ legis auctoritas, exoleſcente metu legis antiquioris, ita Hercules, ut de ipſis XII tab. factum eſt. quarum ubi contemni antiquitas cœpit; eadem illa, quæ il

lis

lis legibus cauebantur, in alia latorum nomina transierunt. sed legis Liciniæ summa, ut calendis, nonis, nundinis Romanis cuique in dies singulos XXX duntaxat asses edundi caussa consumere liceret; ceteris uero diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quàm carnis aridæ pondo tria, & salsamentorum pondo. Secuta est, non ita multis post annis, lex Cornelia, & ipsa sumptuaria; quam tulit L. Cornelius Sylla dictator: in qua non conuiuiorũ magnificentia prohibita est, nec gulæ modus factus, uerum minora pretia rebus imposita, & quibus rebus dii boni, quamq; exquisitis, & pene incognitis generibus deliciarũ? quos illic pisces, quasq; offulas nominat? Sylla mortuo, Lepidus consul legem tulit & ipse cibariã. Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc, paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Restione: quam legem, quamuis esset optima, obstinatio tamen luxuriæ, & uitiorum firma concordia, nullo abrogante, irritam fecit. illud tamen memorabile de Restione, latorę ipsius legis, fertur, eum, quoad uixit, foris postea non cenasse; ne testis fieret contemptæ legis, quam ipse bono publico pertulisset. Subiiciam hic leges aliquot ex XII tab. quæ sunt de iure ciuili, sumptas à Cicerone, Liuio, Valerio, Plinio, Seneca, Festo, Quinctiliano, Gellio, Dionysio, atque illam primũ, ei legi admodum similem, quam Romulus tulit, ut parentibus liberos ter uendendi ius atque potestas esset, statuq; liberos etiam possent uenundare. id postea ab imperatoribus sublatũ est, cautumq; ut ob solam famis necessitatẽ à patre distrahi filius posset. l. I. & II. c. de patribus, qui filios distraxerunt. Alia fuit item XII tab. Si furiosus existet; agnatorum, gentiliumq; in eo, pecunia ue eius potestas esto. Nec ab hac lege aborret illa, & ipsa XII tab. qua prodigo bonis interdicebatur; utiq; in agnatorum curatione esset, cogebatur. Alia lex fuit XII tab. ut, si quis reus in agendo plus petiisset, caussa caderet. idem apud iurisconsultos legimus, in uersi. si quis agens, inst. de actionib. sed immutatum postea, in uersi. et hæc quidem, inst. de actionibus. Etiam illa nominatur: Si quis in ius uocatur; si morbus, æuitas ue uitiũ est; qui in ius uocabit, iumentũ dato: si nolet, arceram ne sternito. Ad iudicia pertinet ea, quæ sanxit, ut uindiciæ secundum libertatem darentur. Nec minus ea, in qua tuendæ fidei caussa scripta sunt hæc. Aeris confessi, rebusq; iure iudicatis, XXX dies iusti sunto: post deinde manus iniectio esto: in ius ducito: ni iudicatum faxit, aut quis pro eo in iure

uindex

uindex sit, (sic enim apud Gellium lib. XX, cap. I legitur) secum du cito, uincito, aut neruo, aut compedibus, XV pondo ne minore; aut, si uolet, maiore uincito: si uolet, suo uiuito: ni suo uiuit, qui eum uinctum habebit, libras farris in dies dato: si uolet, plus dato. erat autem ius interea paciscendi: ac, nisi pacti forent, habebantur in uinculis dies LX. inter eos dies, trinis nundinis continuis ad prætorem in Comitium producebantur: quantiq; iudicati essent, prædicabatur. quòd si plures essent, quibus reus esset iudicatus: lex ita loquebatur: Tertiis nundinis partes secanto: si plus minus ue secuerint, sine fraude esto. Ciuilis humanitatis atque clementiæ uidetur lex illa XII tab. quam X uiri tulerunt, ut uicinos ad societatem magis allicerent: quæ fuit huiusmodi. Sanatibus idem iuris esto, quod fortibus. Et ad ius commune spectauit illa item XII tab. ut, si quis sepem in confinio poneret, terminum non excederet; si murum, pedem relinqueret; si domum, pedes duos; si sepulcrum, foueam ue, quantum id prŏfundum esset; si puteum, passum; si oliuam, ficum ue, pedes nouem; si denique aliæ arbores plantarentur, quinque pedes ab alieno loco ponerentur; in controuersia de finibus, quinque pedum usucapio nulla esset.

NVNC, quando de iure ciuili leges dictæ sunt; eas, quæ ad crimina pertinent, explicabo. et, quia non omnium eadem est uis & natura criminum; sed alia publica, alia priuata; rursus, quia non eiusdem generis ipsa publica sunt, sed ita distinguuntur, ut alia capitalia sint, alia non capitalia; ordinem à conditione criminum petemus; & de publicis capitalia primum, deinde non capitalia, postremo loco priuata, eaq; ipsa duobus dispertita generibus, aut cum infamia, aut sine infamia, persequemur. quod antequam agamus; definiendum est, quale fuerit in rep. id, quod capitale crimen nominamus. quod ut aperiatur, præponendum illud est, lege Porcia cautum fuisse, ne quem ciuem Romanum ullam ob culpam, perduellione excepto, necare uerberare ue liceret. quòd si quis ita grauiter peccasset, ut supplicio dignus ultimo duceretur; is post M. Catonis censorii ætatem, qui eam legem tulit, non capite, aut ulla omnino corporis parte, sed aut bonorum publicatione, aut amissione ciuitatis, cum aqua & igni interdiceretur, (nam exilium nulla lex irrogabat: sed, interdicta aqua & igni, exilium necessario sequebatur) aut carcere etiam pœnas dabat. uinculorum

enim

enim uideo fieri mentionem in oratione pro Cecina, & in primo de oratore. Crimen igitur capitale non ita plane eſt intelligendum, quòd uita priuaretur is, qui crimine capitali damnatus erat; ſed ideo capitale, quòd eum, qui damnatus erat, capitis pœna ſequeretur. capitis autem pœna, uel libertatis, uel ciuitatis amiſsio dicebatur. quam utranque capitis diminutionem uocabant. at capitis diminutio cum triplex eſſet, maxima, media, minima; non omnis tamen pœna fuit, ſed tantum duæ priores, maxima, quæ libertatis ademptione fiebat; & media, quæ ciuitatis. minima, cum familia mutaretur, beneficium potius, quam pœna, fuit. quòd ſi cui magiſtratus adimeretur; capitis ea diminutio non fuit; ut Inſtit. lib. I legimus: ſicuti capitis diminutio fuit manente magiſtratu, ut in emancipatione filii: quod lib. XLVIII de capite minutis traditum eſt. quocunque autem in crimine uel maxima, uel media capitis diminutio ſequeretur, capitale illud eſſe crimen dicebatur. porro, qui libertatem, idem ciuitatem ſimul, & familiam amittebat. ſerui enim neque ciues, neque gentiles erant: qui ciuitatem, familiæ quidem iura, non tamen libertatem. nam etſi in oratione pro Cecina ſcriptum ita eſt: Si ſemel ciuitas adimi poteſt, retineri libertas non poteſt: qui enim poteſt iure Quiritum liber eſſe is, qui in numero Quiritum non eſt? quod uidetur Liuius lib. XLV confirmare, cum ait, Omnibus V & XXX tribubus mouere, id eſſe ciuitatem libertatemq; eripere: tamen eo non moueor: nec, quia dicat Calliſtratus iuriſconſultus, per deportationem adimi libertatem; & in Topicis Boetius, deportationem eſſe capitis maximam diminutionem. non enim uere proprieq; exules, aut deportati, aut omnibus tribubus moti, in ærariosq; relati, libertate carent; etſi neque teſtamentum facere, neque hereditatem capere, neque omnino earum rerum, de quibus iure ciuili ſtatutum eſt, habere ullam liceat. ius quidem in eo ſuum exul, ac deportatus amiſit, & quodam modo partem priſtinæ libertatis: (ſiquidem amittit ea, quæ iuris ciuilis ſunt: quæ uero ius gentium complectitur, ea retinet omnia) libertatem tamen ipſam, qui redactus in ſeruitutem non ſit, adhuc retinet. quare cauſſæ potius, quam agebat, rationem, oratorio more, Cicero habuit, quàm ueritatis. et apud Liuium Claudius cenſor, contra collegam diſputans, exaggerandi cauſſa eripi libertatem ordini libertino cum ciuitate

uitate

uitate dixit. Boetius autem cum deportationem eſſe diminutionem capitis maximam dixit, non ad ius gentium, neque ad libertatis uniuerſæ, ſed ad earum tantum rerum, quibus iure ciuili conſtitutis deportati priuabantur, amiſsionem ſpectauit. Illa ſunt de exilio notanda: etſi mentionem ciuium Romanorum exulantium ſæpe fieri uidemus, nulla tamen lege damnatis ciuibus exilium eſſe irrogatum. quod ne uocari poſſit in dubium, ponam uerba Ciceronis in oratione pro Cecina. Exilium, inquit, non ſupplicium eſt, ſed perfugium portusq; ſupplicii. nam, qui uolunt pœnam aliquam ſubterfugere, aut calamitatem, eo ſolum uertunt, hoc eſt, ſedem, ac locum mutant. itaque nulla in lege noſtra reperietur, ut apud ceteras ciuitates, maleficium ullum exilio eſſe multatum. ſed, cum homines uincula, neces, ignominiasq; uitant, quæ ſunt legibus conſtituta, confugiunt, quaſi ad aram, in exilium. qui ſi in ciuitate legis uim ſubire uellent, non prius ciuitatem, quàm uitam, amitterent. quia nolunt, non adimitur iis ciuitas, ſed ab iis relinquitur, atque deponitur. nam, cum ex noſtro iure duarum ciuitatum nemo eſſe poſsit; tum amittitur hæc ciuitas denique, cum is, qui profugit, receptus eſt in exilium, hoc eſt, in aliam ciuitatem. hæc Cicero: quæ tum, non eſſe exilium ulla in lege nominatum, aperte docent; tum uero ideo multos in exilium ante damnationem ſua uoluntate profugiſſe, quia legis pœnam, quam præſentes corpore ſubirent, ut uincula, neces, ignominiam aliquam, omnino uitare uellent. nam etſi, reo in exilium profecto, nihilo minus cauſſa peragebatur, & ſententiæ ferebantur: (id exemplo Fabricii, de ueneficio condemnati, ex oratione pro Cluentio conſtat: qui cum, abſolutione deſperata, à ſubſelliis ſua ſponte diſceſſiſſet, eum tamen, latis ſententiis, abſentem iudices condemnarunt: idemq; de Verre Pedianus ſignificat, & in commentario Milonianæ, cum ait: Multi præſentes, & cum citati non reſpondiſſent, damnati ſunt) tamen, quod ad corpus attinet, aut ad præſentem ignominiam, ipſe ſibi iam reus cauerat; leuiora ducebat reliqua, ſiue ſibi abſenti aqua & igni interdiceretur, ſiue bona publicarentur, ſiue aliqua infamiæ nota inureretur. At idem Cicero ipſe ſibi quaſi repugnare in paradoxis uidetur: ubi de exilio, tanquam pœna legum, ita loquitur. Omnes ſcelerati, atque impii, quorum tu te ducem eſſe profiteris, quos leges exilio affici uolunt,

exules sunt, etiam si solum non mutarunt. an, cum omnes leges te exulem esse iubeant, non eris tu exul? et ibidem alia his similia. in oratione autem pro Murena, noua ambitus lege, quam ipse tulit, senatores in exilium missos, his uerbis demonstrat: Legem ambitus flagitasti: quæ tibi non deerat: erat enim seuerissime scripta Calpurnia. gestus est mos & uoluntati, & dignitati tuæ. sed tota illa lex accusationem tuam, si haberes nocentem reum, fortasse armasset, petitioni uero refragata est. pœna grauior in plebem tua uoce efflagitata est: commoti animi tenuiorum. exilium in nostrum ordinem: concessit senatus postulationi tuæ, sed non libenter duriorem fortunæ communi conditionem te auctore cõstituit. Atque hac ipsa de lege, deq; exilio X annorum loquitur & Dio lib. XXXVII. nec desunt alia de ciuibus Romanis exulantibus exempla: quos tamen à lege, uel à iudicibus, qui ministri legum sunt, nominatim in exilium esse eiectos, non debemus opinari. quo modo igitur exules? Sciendum est, exilii duo genera fuisse, uoluntarium, & legitimum: & uoluntarii rursus duo genera, unum, cum reus ante latas à iudicibus sententias in exilium abibat, uel ut legis pœnam uitaret, quod iam diximus; uel quia, cum se damnatum iri perspicue uideret, sponte uellet eam pœnam subire, quam paulo post leges ei sine dubio illaturæ uiderentur: quod ii, quos paulo ante nominaui, Verres, Fabriciusq;, omni prorsus absolutionis abiecta spe, fecerunt. non enim ante damnationem ideo discesserunt, ut legis pœnam uitarent: quandoquidem Fabricius nihil exilio grauius timere à iudicibus poterat: cum Oppianicum, qui mox eodem crimine præsens damnatus est, nullam omnino, præterquam exilii, calamitatem tulisse constet. nec de repetundis, quo crimine damnatus est Verres, alia præter exilium, & litis æstimationem, nocentes reos pœna sequebatur. quam utranque pœnam, post profectionem damnatus, Verres tulit. Alterum exilii uoluntarii genus fuit, cum reus, post damnationem, quia multam, à iudicibus dictam, soluere non posset, ex urbe discedebat. quod ut putem ei legibus, ad effugiendam multæ solutionem, fuisse permissum, adducor iis uerbis, quæ sunt in oratione pro Cecina: In colonias Latinas sæpe nostri ciues aut sua uoluntate, aut legis multa profecti sunt: quam multam si sufferre uoluissent, tamen manere in ciuitate potuissent. Legitimum autem exilium erat, cum

reus, non ille quidem uerbo, re tamen ipſa in exilium mittebatur. uetus enim conſuetudo fuit, inducta legibus, more confirmata, quæ non modo in rep. ſed imperatorum quoque ætate, multisq; poſt ſæculis uiguit: ut, ſi quis exilii pœna dignus uideretur, ei, nulla exilii facta mentione, tecto, aqua, igni interdiceretur. ita earum rerum, quæ maxime ſunt ad uitam ſuſtentandam neceſſariæ, uſu priuatus, cum uno aeris alimento contentus eſſe non poſſet, abire cogebatur. ex quo exulare ciues Romani dicebantur. patet hoc in oratione pro domo: in qua ita ſcriptum eſt. Qui erant rerum capitalium condemnati, nō prius hanc ciuitatem amittebant, quàm erant in eam recepti, quò uertendi, hoc eſt mutandi, ſoli cauſſa uenerant. id autem ut eſſet faciundum, non ademptione ciuitatis, ſed tecti, & aquæ, & ignis interdictione faciebant. Ac ne ciues quidem omnium improbiſſimi, atque audaciſſimi, cum in ſuos inimicos, acerrimo incitati odio, non leges, ſed priuilegia ferrent, exilium nominabant, ſed iis aqua, & igni interdicebant. itaque & de ipſo Cicerone, quod in eadem oratione legimus, P. Clodius tribunus pl. cui nihil in tota uita modeſtiæ fuit, qui in tribunatu pro ſua libidine, neglecto more maiorum, abiectis legibus, cuncta geſſit, ita populum rogauit: Velitis, iubeatis, ut M. Tullio aqua, & ignis, interdicatur. neque ſolum Clodius, ſed antea quoque homines maxime ſeditioſi, C. Gracchus, & L. Appuleius Saturninus de ſuis inimicis eodem modo tulerunt. eſt enim eadem in oratione ita ſcriptum. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras eſſe me tua lege ſenatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. et minorem, ſiue mediam capitis diminutionem, cum ciuitas etſi non uerbo, re tamen adimebatur, ita fieri ſolitam, tradit Iuſtinianus inſtit. lib. I de capitis diminutione, his uerbis: Minor, ſiue media capitis diminutio eſt, cum ciuitas quidem amittitur, libertas uero retinetur: quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit, uel ei, qui in inſulam deportatus eſt. ergo, cum dixit Cicero aduerſus Clodium in paradoxis; Familiariſſimus tuus de te priuilegium tulit, ut, ſi in opertum Bonæ deæ acceſſiſſes, exulares; hoc ſignificauit; Vt tibi aqua, & igni interdiceretur. et, cum de ambitu damnatis X annorum exilio puniendis Dio locutus eſt, cuius uerba ſupra recitauimus, non aliud

N 2 intel-

intellexit, quàm, ut iis in X annos aqua, & ignis interdiceretur. Erat autem, ut neque flagitia ſunt paria, ſic hoc pœnæ genus neque loci ſpatio, neque temporis æquale. quibuſdam enim tantum intra urbem, hoc eſt intra pomœrii fines, aliis longius, aqua, & igni interdicebatur. crediderim tamen, actum ſatis leniter ac miſericorditer cum reis, neminemq́;, aut certe paucos admodum extra Italiæ terminos aquæ & ignis interdictione ſummotos; qui uideam Oppianicum, de ueneficio, quod capitale crimen erat, damnatum, impune tamen ad urbem habitare potuiſſe. notauimus enim hæc in oratione pro Cluentio: Cum uagus, & exul erraret Oppianicus, & huc ad urbem profectus eſſet, (ſolebat enim intra urbem aliquid habere conducti) cecidiſſe ex equo dicitur, & homo infirma ualetudine latus offendiſſe uehementer, &, poſtea quàm ad urbem cum febri uenerit, paucis diebus eſſe mortuus. Quid, quòd Q. Pompeium Rufum, & T. Plancum Burſam, utrunque de ui damnatum, quod ex Dionis hiſtoria conſtat, alterum Baulis fuiſſe, alterum Rauennæ, ſcribit M. Cœlius in epiſtola ad Ciceronem? nam Cicero ipſe CD millibus paſſuum, non ulla communi lege, neque iudicum ſententiis, ſed iniquiſſimo P. Clodii priuilegio, per operas Clodianas lato, abeſſe iuſſus eſt, aqua & igni citra illum terminum interdictis. Milonis autem Maſſiliæ exulantis exemplum uix cum altero licet exemplo coniungere. graue enim facinus, occiſo in Appia uia Clodio, à ſenatu iudicatum eſt: & fuit ſatisfaciendum populo, Clodii morte concitato. ideoq́; noua lex perlata, & extra ordinem quæſitum. nec tamen ſatis habeo compertum, Maſſiliam ne ſedem exilii Milo delegerit, quòd citra eſſet ei interdictum aqua & igni, an uero, quòd, cum propius urbem, concedente lege, poſſet habitare, Maſſiliam tamen probauerit, ac uoluerit. nec puto leges, aut iudices præſcripſiſſe cuiquam, ubi eſſe deberet, ſed ubi eſſe non poſſet. nec uero iis, de quibus & Cicero in oratione pro Balbo, & hiſtoriæ loquuntur, Q. Maximo, P. Popillio, Q. Philippo Nuceria, aut C. Catoni Tarraco, aut Q. Cæpioni, & P. Rutilio Smyrna locus exilii definitus eſt: ſed ipſi, cum Romæ eſſe non liceret, eas urbes, ut iucundas, aut quietas, aut commodas, aut ſibi fortaſſe beneuolas, ad habitandum legerunt. Memorabile illud fuit, quod legimus in Polybio: capite damnatis egredi palam ex urbe licuiſſe; quòd

ſi

ſi tribuum una, quæ ſcilicet ad damnationem deeſſet, ſuffragium de reo nondum tuliſſet, facultatem reo eſſe datam exilii ſuo ſibi ar bitratu deligendi. exulibus autem commorari tuto licebat in qua uellet urbe fœderata, ut Neapoli, Præneſte, Tybure. Hæc Polybius: cuius ætate populus de capitalibus criminibus iudicabat: quod idem ſcriptum reliquit. nam poſtea prætores quæſierunt, excepto crimine perduellionis, aut ſi quando tribunus pl. diem alicui diceret, ſuffragiumq; de reo mallet à populo, quàm ſententias à iudicibus, & prætore, ferri. Quòd autem exilii tempus diſparibus in culpis diuerſum fuiſſe dixi; id ita ueriſimile eſt, ut exẽplis probari multis non debeat. quare unum ponam, etſi minime neceſſarium. Damnatis de ambitu aqua & igni per X annos tantum interdicebatur: quod ante demonſtraui. at damnatis de corrupto iudicio, in uniuerſum uitæ tempus: quod ex oratione pro Cluentio licet coniicere: cuius in extremo, periturum extra patriam Cluentium, ſi damnatus erit, his uerbis ſignificat: Quid erit profectum, niſi ut huius ex mediis mortis inſidiis uita ad luctum reſeruata, mors ſepulcro patris priuata eſſe uideatur? Ac de duobus exiliis, uoluntario, ac legitimo, utrum fuerit grauius, uenit in mentem quæri poſſe. legitimum exiſtimo: primum, quòd eos, quibus aqua & igni interdictum eſt, recipi tecto intra ſpatium interdictum leges uetant: quod iis non contigit, qui ſua ſponte in exi lium profugerunt: deinde, quòd, ut ego arbitror, aliquanto turpius eſt, exulare legibus eiectum, quàm, exulare non eiectum. eiicitur enim ciuitate, cui aqua, & ignis interdicitur: qui uero ſua uoluntate diſcedit, non is ciuitate pellitur, ſed eam ipſe deſerit, ac relinquit. huc adde, quòd, quibus interdicitur, ii ſenatores poſtea non ſunt; & eos legi ſuo loco à cenſore in ſenatum leges prohi bent: quibus uero non interdicitur, ii, etiam ſi urbe carent, ſenatores tamen ſunt. hoc ex oratione pro domo didicimus: in qua hæc ſunt. Ne tum quidem, cum aberam, negare poteras eſſe me ſenatorem. ubi enim tuleras, ut mihi aqua, & ignis interdiceretur? quod Gracchus de P. Popillio, Saturninus de Metello tulit. homines ſeditioſiſſimi de optimis, ac fortiſſimis ciuibus, non ut eſſet interdictum, quod ferri non poterat, tulerunt, ſed ut interdiceretur. ubi cauiſti, ne meo me loco cenſor in ſenatum legeret? quod de omnibus, etiam quibus damnatis interdictum eſt, ſcriptum eſt

in

in legibus. Ergo, cum de pœnis capitalibus loquimur, aut exilium inter eas numerandum non est, quod lex nulla, nullum ob malefactum, irrogabat: aut eo de exilio dicendum, quod, etsi non nominaretur, necessario tamen, cum damnatis interdiceretur aqua & igni, consequebatur. Capitalia uero crimina publicis iudiciis omnia cognoscebantur: non item publica iudicia de capitalibus omnia criminibus fiebant. nam, ut instit. lib. IIII traditum est, si quam infamiam irrogabant publica iudicia cum damno pecuniario, publica quidem erant, non tamen capitalia. quod quidem si de caussis publicis, in quibus cum detrimento rei familiaris famæ iactura coniungeretur, uerum est: multo magis de priuatis. et hoc ipsum declarat Cicero satis aperte in epistola ad Pætum, his uerbis. Iudicia non solemus omnia tractare uno modo. priuatas caussas, & eas tenues, agimus subtilius; capitis, aut famæ, scilicet ornatius. seiunxit enim à caussis capitalibus caussas famæ, siue publicas, siue priuatas. Sed ipse me in dubitationem reuoco. Si caussæ famæ, capitales non sunt: cur Quinctii caussam, quæ famæ est, capitalem Cicero significat? ait enim in exordio. Quid hoc iniquius, aut indignius, quàm me, qui caput alterius, famam, fortunasq; defendam, priore loco caussam dicere? et infra. Clamabat Quinctius: sese iccirco nolle satisdare, ne uideretur iudicasse, bona sua ex edicto possessa esse: sponsionem porro si istiusmodi faceret, se, id quod nunc euenit, de capite suo priore loco caussam esse dicturum. et in extrema oratione. Horribile est, caussam capitis dicere: horribilius, priore loco dicere. sane non leuiter aliquandiu hæc me loca, & alia huiusmodi in ea oratione perturbarunt, eoq; magis, quòd caussa Quinctii ad recuperatorem agitur. ex quo sequitur, ut priuata sit. recuperatores enim, & C uiri, & arbitri, iudices sunt, (liceat hic arbitros inter iudices, uocabulo minime proprio, nominare) ciuilibus in controuersiis ab urbano prætore dati. caussam porro capitalem ad recuperatorem agi, ita mihi absurdum, ita non rationi consentaneum uidebatur, ut persuaderi nullo modo posset. sed fortasse, ut sæpe distinctione ueritas illucescit, idem hic quoque potest euenire. cogitaui, nunquid, caussam esse capitalem, &, agi de capite, siue, capitis esse caussam, idem sit. non enim dubito, quin, caussæ capitales quæ uocantur, eædem caussæ capitis uocari omnes possint: quæ uero

capitis,

capitis, fortasse non omnes item capitales. nam caussa capitis Quinctiana dicitur: quam tamen nullo modo capitalem fuisse concedo: cum in ea neque de libertate, neque de ciuitate adimenda, quæ capitalia fuisse iudicia notum est, agatur. et caussa Mancini, quem, ut Cicero, & alii prodiderunt, à patrepatrato ex S. C. Numantinis deditum, Numantini non receperunt, caussa quidem capitis est, (agitur enim in ea de ciuitate, de libertate, de capite) capitalis tamen non est. in capitalibus enim quæritur de crimine, & damnatos diminutio capitis ex iudicum sententia sequitur: in aliis autem capitis caussis agitur quidem de capite, non tamen quæritur de crimine, capitisq; diminutio uel nulla sequitur, ut in caussa Quinctii, uel, si sequitur, ut in caussa Mancini, non sequitur uti pœna à iudicibus irrogata, sed ideo sequitur, quia is, qui iam deditus erat ex S. C. Numantinis, capite fuisse diminutus ostenditur: ita ut iudex non iudicet, sit, nec ne, capite minuendus; quod fit in caussis capitalibus; sed, fuerit ne antea, an non fuerit, capite diminutus: & status hominis non tunc mutatur, sed, qualis sit, cognoscitur. itaque, cum de eo dixit Cicero lib. I de oratore, Quam possumus reperire ex omnibus rebus ciuilibus caussam, contentionemq; maiorem, quàm de ordine, de ciuitate, de libertate, de capite hominis consularis? crimen nullum significauit, cuius criminis caussa uocatus in iudicium Mancinus, periculum amittendæ ciuitatis, aut libertatis in eo iudicio subiret; sed facultatem iudicibus cognoscendi, ac statuendi datam intellexit, eas ne res æque Mancinus possideret, atque antea quàm à patrepatrato esset deditus, an uero, quia deditus esset, amisisset, etiam si receptus à Numantinis non esset. quare capitalis caussa non fuit: actum tamen esse de capite, ob eam, quam exposui, caussam recte Cicero dixit. At, quod ad Mancini caussam attinet, ferri potest. extat enim ratio, cur, in ea de capite agi, dicatur. in caussa uero Quinctii, in qua nullo modo neque de ciuitate, neque de libertate agebatur, mentio capitis unde ducta? an ex eo, quia caput pro existimatione usurpari posse uideatur? repugnat uetus loquendi consuetudo: nec huius generis exempla licet inuenire. potius igitur, ex oratoris licentia, crediderim: ut exaggeretur res, ad inuidiam aduersus Neuium ex eius crudelitate, & misericordiam erga Quinctium ex eius periculo quærendam. atque hoc eo magis constat,

quòd

quòd Cicero nec in eo uere ac proprie loquitur, cum eam uocat accuſationem, quæ ſponſi cauſſa eſt: nec, cum ait, Quem nunc interficere nefarie cupis: quandoquidem ciuibus Romanis eripi nullo crimine uita poſſet. cauſſam uero non eſſe capitalem, propriis uerbis ipſe clare demonſtrat in eo loco: Iudicium, C. Aquilli, non de re pecuniaria, ſed de fama, fortunisq; P. Quinctii uides. et cum dixit: Hortenſius partes accuſatoris obtinet: oratorie loquitur. nec enim re uera accuſabat Hortenſius, ſed accuſare uidebatur. nec eſt, niſi capitalibus in cauſſis, accuſator. Redeo unde diuerti. Publicorum criminum alia capitalia, alia non capitalia. quodq; notandum magis eſt, ne maieſtatis quidem iudicium capitale ſemper fuit, cum tamen publicum ſemper eſſet. nam Claudiæ Veſtalis, Appii Cæci filiæ, C. Fundanius, & Ti. Sempronius ædiles pl. quòd populo R. calamitatem eſſet imprecata, multam dixerunt æris grauis XXV millia. quæ capitalis pœna non fuit. iudicium autem illud & publicum fuiſſe, inde patet, quòd ad populum factum eſt; idq; etiam Ateius Capito propterea inter publica iudicia retulit; & maieſtatis nomine notatum, Suetonius in Tiberio ſignificat his uerbis: Claudia nouo more iudicium maieſtatis apud populum mulier ſubiit, quòd in conferta multitudine, ægre procedente carpento, palam optauerit, ut frater ſuus Pulcher reuiuiſceret, atque iterum claſſem amitteret, quo minor turba Romæ foret. Publica erant capitalia, inceſtus, maieſtas, repetundæ, uis publica duplex, ea, quæ in rempublicam, ac magiſtratus inferebatur, de qua lex Lutatia fuit, & ea, quæ in priuatos ciues, de qua Plotia, & aliæ leges: tum, peculatus, de reſiduis, inter ſicarios, paricidium, ueneficium, ambitus, pecuniæ ob iudicandum captæ, adulterium, de falſis, de plagiariis, de tutorum fraude, de famoſis libellis, de furto, clandeſtina coitio. quibus de criminibus aut ad prætorem, aut ad iudicem quæſtionis, aut ad populum notio pertinebat. de maieſtate, perduellione excepto, de ui, de repetundis, de crimine inter ſicarios, de ambitu prætor quærebat: de inceſtu, & perduellione populus, ſed tributis comitiis de inceſtu, tribuno pl. populum per tribus in forum cogente; centuriatis autem de perduellione, cum in campum conſul centuriatim populum aduocaſſet. de ueneficio autem & prætor, qui iudex quæſtionis idem dicebatur, & iudex quæſtionis, etiam ſi prætor non eſſet, cognoſcebat.

gnoſcebat. Prætores,quæ cuiuſque futura eſſet quæſtio,ante ſortiebantur: ut deinde ſingulis de criminibus ſinguli, prout ſors tuliſſet, cum conſilio quærerent. etſi de crimine inter ſicarios, cum in iudicium quandoque ita multi uocarentur,ut prætor unus minime ſufficeret, non unus, ſed duo prætores cognoſcebant. quod in oratione pro Cluentio animaduertimus. idemq; eandem ob cauſſam in aliis criminibus interdum eſſe factum,licet exiſtimare. non nunquã etiam, diem dicente aliquo tribuno pl. qui cogendi ad iudicium populi ius habebat, non prætor, ſed populus ipſe de maieſtate quæſtionem exercebat. itaque Cn.Domitius trib. pl. is, qui cum C.Caſſio poſtea conſul fuit, accuſauit M. Silanum, quòd iniuſſu populi bellum cum Cimbris conſul geſsiſſet; cum in eo bello graues ob eam cauſſam calamitates acceptas eſſe diceret. qua de re ſuffragium tribus tulerunt. Quod autem dixi, prætores de criminibus quæſiiſſe: unum excipio prætorem urb. qui nullo de crimine publico quærebat; itaque nec quæſitor dicebatur; tantum, ciuilibus controuerſiis ad eum delatis, ius dicebat, hoc eſt iudices, & iudicii formulam, quam ſequerentur, dabat: nec enim prætor ipſe iudicare ſolitus erat, ſed, cum iudices, ab ipſo dati, de controuerſia cognouiſſent, ac iudicaſſent, exequebatur. ideo in omnibus ferme edictis prætorum legitur, Iudicium dabo. in quo poſteriores lapſi ſunt. Eſt igitur aliud, ius dicere; aliud, iudicare: contra quàm, qui ueterum iuriſconſultorum libros ignorant, opinantur. et, quemadmodum ciuilibus in rebus prætor non cognoſcit, neque iudicat, ſed ius dicit: ſic, qui ab ipſo iudices dati ſunt, non ius dicunt, ſed cognoſcunt, ac iudicant. hinc recuperatores, hinc C uiri, hinc arbitri, quos prætor dabat, ut iudicarent. atque hoc & Cicero iudicauit in epiſtola ad Q. fratrem. Prætor, inquit, ſolet iudicare, deberi? Quædam tamen erant, in quibus non modo non iudicabat, uerum nec ius dicebat prætor urb. ſed, omiſſa iuriſdictione, imperio prætorio exequebatur; ut, cum bonorum poſſeſsionem ſecundum tabulas, aut contra tabulas dabat; item, cum reſtituebat in integrum; & huius generis non nulla. Porro, cuius prætoris erat iuriſdictio, eius non erat quæſtio publica: neque, cuius quæſtio publica, eius iuriſdictio. unus tamen de toto prætorum collegio, qui erant omnes octo, & iuris dicendi, & quærendi poteſtatem habebat, is, qui prætor inter peregrinos uocabatur. nam &, ius inter peregrinos ab eo dictum, ſatis

O conſtat:

constat: &, quæsitum, sociorum, hoc est peregrinorum caussa, de repetundis, Pedianus demonstrat in orationis commentario aduersus competitores. Nunc, quæ diuersis temporibus leges ad ea, quæ nominauimus, crimina uindicanda, peccandiq; licentiam reprimendam rogatæ sunt, eas ostendemus. et, quoniam inter publica primum locum obtinet religio; de incestu, quæ in sacram persona nam, sacro ue in loco commissa libido fuit, ante omnia est agendũ. Incestus ita graue crimen ducebatur, ut, cum P. Clodius Bonæ deæ cærimonias & sacra libidinis caussa polluisset, S. C. factum sit, ut populus de reo cognosceret. quo licet coniicere, quæstionem de incestu non esse legibus prætori demandatam. quod eo magis opinamur, quia legimus apud Pedianum, de M. Aemilio Scauro, qui princeps senatus fuit, diminutæ ac neglectæ religionis reo, comitiis tributis, accusante tribuno pl. Cn. Domitio, esse quæsitum. Lex illa fuit seuerissima, quæ uirginem Vestalem, si stuprum commisisset, ad portam Collinam defodi uiuam iubebat. quam legem Numa Pompilius, Romanorum II rex, qui Vestalium uirginum sacerdotium Romæ instituit, ab Albanis transtulit. illi enim Vestales uirgines, in stupro deprehensas, uirgis ad mortem cædebant: Numa uero mortem quidem & ipse pœnam esse uoluit, sed cruoris expertem; ut uiuæ sepultæ, diem suum miserrimis in tenebris obirent. Nec dubito, quin & is, qui stuprum cum Vestali commisisset, morte pœnas lueret: ut in pari scelere pari supplicio punirentur. Possem alia non pauca aduersus religionem crimina subiungere: sed locus hic non est. agitur enim de capitalibus: ea porro capitalia non sunt; ut, si quis auguri nõ paruerit, aut inaugurato quid fecerit: si quis deos patrios alieno ritu, aut nouos separatim coluerit: si quis loca sacra priuata fecerit: si quis in deos, aut de diis nefarie atque impie locutus erit: si quis sacrum, aut in loco sacro surripuerit: si quis sacram personam, aut profanam in loco sacro percusserit: & illa duo: quorum alterum apud Paulum iurisconsultum, alterum apud Vlpianum legimus; si quis alicuius numinis superstitione leues mentes terruerit; si quis illicitam diuinationem pollicitus erit. De maiestate, nisi si aut perduellionis caussa esset, aut tribunus ædilis ue pl. accusaret, quæstionem prætor, is, cui obuenisset ea quæstio, exercebat. quod ex Pediano, qui C. Cornelium apud P. Casium prætorem de maiestatę reum ait esse factum, satis

tis liquet. interdum tamen capitale non fuiſſe crimen de maieſtate, ſupra demonſtratum eſt. Quot autem modis maieſtas læderetur, nõ omnino fortaſſe, ſed magna tamen ex parte, ut opinor, exponemus. Læſa maieſtas iudicatur, ubi quid in populum ſuum, ſuam ue remp. aut in magiſtratus, perſonam ue principis commiſſum eſt: in populum, ut ſi quis exercitum hoſtibus tradidit; ſi exercitum ſolicitauit, delectum ue iniuſſu populi aut ſenatus habuit; ſi quis exercitũ extra ſuam prouinciam iniuſſu populi duxit, aut ipſe, relicto exercitu, prouinciæ finibus exceſſit; ſi quis remp. ſua culpa male geſſit; ſi ſtationem deſeruit; ſi contra libertatem conſilia iniit; ſi ſeditionem aut bellum excitauit; ſi publicum hoſtem domi priuatus habuit; ſi ius ciuitatis aut magiſtratus imminuit; ſi præter dignitatem populi R. regio in comitatu fuit; ſi contra bonum publicũ locutus eſt; quod maieſtatis quidem crimen, non tamen capitale fuit; ut exemplo docuimus: præterea, ſi quis ad hoſtem tranſiit, aliud ue quid cum iis aduerſus remp. pactus eſt. Hæc in populum læſæ maieſtatis crimina. in magiſtratum autem, uel in principis perſonam, ſi quis uim omnino ullam attulit; ſi tribuno pl. intercedenti non paruit, aut ab eo concionem auocauit, eum ue priuati loco habuit, ut puta, ſi occurrenti in uia non ceſſit, ſi conſilium plebis diſturbauit: & huius generis alia; quæ facile poſſumus intelligere ex ea definitione, quæ prodita literis eſt: Maieſtatem is minuit, qui ea tollit, ex quibus ciuitatis amplitudo conſtat. Leges nominantur hæ, primum illa XII tab. de qua Polybius lib. V: ut, qui hoſtem concitaſſet, uel ciuem hoſti tradidiſſet, capite pœnas daret: deinde, tribuniciæ, Appuleia, Varia; conſulares, Cornelia, Iulia, Antonia. Appuleiam tulit, opinor, L. Appuleius Saturninus tribunus pl. quem poſtea cum C. Seruilio Glaucia prætore C. Marius VI conſul S. C. interfecit. hac lege damnatum legimus C. Iunium Norbanum; quia, ſeditione populi concitata, quod ad maieſtatem pertiuuit, Q. Seruilium Cæpionem innocentem damnaſſet. Variam tulit Q. Varius Sucronenſis tribunus pl. qui Philippo & Cæſare cos. in locum M. Liuii Druſi interfecti tribunus pl. creatus eſt. huius legis hæc ſententia fuit, ut quæreretur de iis, quorum ope, aut conſilio bellum Italicum eſſet concitatum. quo crimine cum eſſent multi condemnati; & ad plures præterea, quos damnari neceſſe eſſet, ea culpa pertinere uideretur: fecit ſapienter ſenatus, qui decreuerit, ne, dum tu-

multus Italicus esset, iudicium ullum lege Varia fieret. Secuta est Cornelia, L. Syllæ dictatoris; inde Iulia, C. Cæsaris, in primo, ut opinor, lata consulatu, aut post uictum in Pharsalia Pompeium. nam consul iterum, bello Pompeii, aut Alexandrino impeditus, abfuit. hæc lex damnatis aqua & igni interdicebat. Postremo Antonia, M. Antonii consulis, qui III uir postea fuit: quæ damnatis de maiestate prouocationem ad populum dabat. quod antea in uno perduellione, omnium de maiestate criminum grauissimo, licebat. In caussa maiestatis, & proditionis, & si quid esset huiusmodi, impunitatem indici datam Pedianus ait; in caussa repetundarum negat. nulla uero prorsus in caussa senatoribus licuisse indicium profiteri, ne uidelicet summi dignitas ordinis minueretur, affirmat. Præmium autẽ, si quis accusasset & damnasset aliquem magistratum, ei datum crediderim eius ipsius, qui damnatus esset, magistratum; si modo accusator competitor fuisset, aut ei alioqui per leges petere liceret: aut, si reus magistratus designatus non esset, & magistratum antea gessisset, ius eodem loco dicendæ sententiæ; si modo senator esset accusator. nam, cum ait Cicero in oratione pro Balbo: Legum præmiis prætoriam sententiam, & prætextam togam consecuti sunt: aperte significat, quæ summa darentur accusatoribus præmia, hæc duo fuisse, potestatem dicendæ prætorio loco sententiæ, & magistratum: cum scilicet damnatus esset is, qui, ob gestam antea præturã, sententiam prætorio loco diceret; aut is, qui designatus esset in aliquo magistratu. quòd si hæc summa erant accusatoribus præmia: certe non nisi summis de criminibus dabantur. et si hoc; sequitur illud, ut ob maiestatem, quod summum erat crimen, præcipue darentur. Perduellio, quod omnium de maiestate criminum fuit atrocissimum, (nam tunc est perduellio, cum in ipsam remp. uel in personam magistratus, aut principis infertur iniuria) non à prætore, sed à II uiris cognoscebatur. deinde ad populum erat prouocatio. itaque & Horatium illum, qui sororem occidit, & Sp. Cassium Viscellinum, qui de regno cogitauit, perduellionis accusatos, alterum à populo esse absolutum, alterum condemnatum, &, bonis publicatis, necatum, Liuius monimentis historiarum prodidit. quanquam Horatii factum paricidium, non perduellio, uidetur fuisse: & lege paricidii, quam Numa Pompilius fecerat, iudicatum esse, Hostilii regis iussu, Festus Pompeius docet. cur igitur perduellionem

Liuius

Liuius nominat? ait enim. Rex, concilio populi aduocato, II uiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent ſecundum legem, facio. Cauſſam hanc, fortaſſe ueram, licet opinari: uel quia Numa, uir ſanctiſſimus, paricidium omne perduellionem uoluit eſſe; uel quia, ſi non omne paricidium, ſaltem illud, quod in cognatos, affines ue committeretur. Lege perduellionis, primum II uiri iudicabant, deinde ad populum erat prouocatio. declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo: ex qua, primum à II uiris, deinde à populo de Rabirio iudicatum eſſe, cognoſcitur. quod etiam Suetonius tradidit. quanquam, multo ante, iudicem hoc de crimine populum fuiſſe; non modo Horatii proximo demonſtratur exemplo, uerum etiam ex eo, quod à Plutarcho in Poplicola de Vitelliis, & Aquilliis, qui patriciæ gentis utrique fuerunt, proditum eſt. nam, cum de Tarquinio rege reſtituendo cogitaſſent, damnati à populo pœnas morte debitas luerunt. Atque hoc uno crimine damnatos necare ciues Romanos licuiſſe, cum eo tamen, ſi populus ita iudicaſſet, (nam, alioqui ne liceret, Sempronia C. Gracchi tribunicia lege ſancitum eſt) ſatis plane conſtat: quippe, cum & crucem Rabirio à Labieno accuſatore in campo conſtitutam Cicero dicat; &, mortem lege Iulia irrogatam, poſteriores etiam iuriſconſulti tradiderint, rei quoque memoria poſt mortẽ condemnata. Notat Vlpianus, quod à nobis omittendum non fuit; purgandum fuiſſe crimen perduellionis etiam ſucceſſoribus; ſi forte reus obiiſſet ante quàm de eo iudicatum eſſet. ait enim ſic. Is, qui in reatu decedit, integri ſtatus decedit. extinguitur enim crimen mortalitate. niſi quis forte maieſtatis crimine reus fuerit. nam, niſi hoc crimen à ſucceſſoribus purgetur, hereditas fiſco uendicatur. plane non, quiſquis legis Iuliæ maieſtatis reus eſt, eadem conditione eſt, ſed qui perduellionis reus eſt, hoſtili animi aduerſus remp. uel principem animatus. ceterum, ſi quis ex alia cauſſa legis Iuliæ maieſtatis reus ſit, morte crimine liberatur. hæc Vlpianus: quæ alii quoque confirmant, ut paulo poſt in crimine repetundarum oſtendemus. Quemadmodum autem omnium de maieſtate criminum perduellio grauiſſimum fuit: ſic à populo iis comitiis, quæ maxima omnium erant, centuriatis, inquam, iudicabatur. quod in ea, quam proxime nominaui, oratione pro Rabirio declaratur. idemq; Liuius, Valeriusq; ſignificãt; qui cẽturias nominant in eo perduellionis iudicio, quod de Ti. Graccho,

&

& C. Claudio censoribus, accusante tribuno pl. fiebat. nec dubito, quin Atilius ille Calatinus, Q. Fabii Maximi socer, quem scribit Valerius oppidi Soranorum proditione reum ad populum esse factum, centuriatis & ipse comitiis caussam dixerit: cum oppidi proditio, quæ in remp. grauis iniuria est, uideatur esse perduellio. itaque miror (ut aliud ex alio) cur proditionem & maiestatem Pedianus quodam in loco separatim nominauerit: cum proditio certe in maiestatem includatur, atque etiam, ut ego existimo, perduellio sit: quod inter maiestatis crimina summum fuit. nisi si ut speciem, quo modo philosophi loquuntur, à genere seiunxit, perduellionem scilicet à maiestate. nam & uocabulũ ipsum, prodere, uidetur proprie ac directe perduellionem spectare. est enim, ubi quis cum hostibus aduersus remp. conspirat. Videtur etiam considerandum: cum tribuni pl. aliquem perduellionis accusarent, ut duos, quos nominaui, censores Rutilius, Rabirium Labienus, qua ratione populum, ut de reo iudicaret, per centurias conuocarent. siquidem tribunus pl. minor erat magistratus: centuriata uero comitia non nisi à maiore magistratu, ut consule, prætore, esse habita, traditũ est. Dicendum, quod ueterum in libris patet; accusasse quidem tribunum pl. comitia uero maiorem magistratum, tribuno poscente, habuisse. et hoc significat Liuius lib. XXVI, cum ait: C. Sempronius Blæsus perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit, diemq; comitiis ab C. Calpurnio prætore urb. petit. eodemq; modo locutus est lib. XLIII. Vtrique censori, inquit, tribunus pl. Rutilius perduellionem se iudicare pronunciauit, diemq; comitiis à C. Sulpicio prætore urb. petiit. est igitur, petere diem comitiis, petere ut sibi certo die comitia dentur. fuitq; hoc genus antiquũ loquendi; quo & ante Liuium Valerius Antias usus est. notaui enim apud Gellium hæc, hoc ipso de crimine, lib. VII, cap. IX. Peposci, non poposci, Valerius Antias lib. annalium XLV scriptum reliquit. Denique, ait, Licinius tribunus pl. perduellionem ei diem dixit, & comitiis diem à Q. Marcio prætore peposcit. Quæro etiam illud, cur censores illos, perduellionis accusatos, in exilium ituros fuisse, si damnati essent, non morte multatum iri, Liuius demonstret. ait enim sic. Gracchus conceptis uerbis iurauit, si collega damnatus esset, non expectato de se iudicio comitem exilii eius futurum. Hoc ego mihi uideor hac tueri ratione posse: quia censor magistratus esset; nec

nec interfici, aut omnino uiolari magiſtratum, leges ſinerent. Addi fortaſſe & illud poteſt: non fuiſſe uere, quæ cenſoribus illis obiiciebantur, crimina perduellionis; quòd eorum alter concionem à tribuno pl. auocaſſet, alter eum, interceſsioni non parendo, in ordinem coegiſſet: maieſtatem quidem illam fuiſſe, perduellionem autem non fuiſſe: cum ſit omnis perduellio maieſtas, non omnis maieſtas perduellio. quòd ſi quis tribunum pl. alium ue magiſtratum necaſſet, aut aduerſus remp. tyrannidis cauſſa conſilia iniiſſet: uere tunc perduellio fuit. ideo & Caſsium Viſcellinum, de regno cogitantem, eſſe necatum, & Rabirio, ob interfectum Saturninum tribunum pl. accuſato, crucem in campo Martio ſupplicii cauſſa fuiſſe conſtitutam, animaduertimus. Poſtea totum hoc ad populum prouocandi ius lex Iulia, non C. Cæſaris, ſed Octauiani, ſuſtulit. Repetundarum crimen capitale, nec ne, fuerit, dubitatur à doctis. uerum omnem dubitationem tollit una diſtinctio. prioribus enim temporibus capitale non fuit: poſtea, cum auaritia magiſtratuum haud paulo latius manare iam in prouinciis cœpiſſet, uiſum eſt ut acrioribus remediis obuiam iretur. itaque, lege lata, capitale crimen factum eſt. utrunque probatur exemplis. L. Lentulum, de repetundis damnatum, poſtea cum L. Marcio Cenſorino cenſorem eſſe factum, tradit Valerius lib. VI. quo patet, damnatione ius Romæ manendi ademptum illi non eſſe; ſiquidem cenſuram deinde ſit aſſecutus: quam geſsit anno ab urbe condita DCVI. Idem illa confirmant, quæ ſcripta ſunt lib. I rhetoricorum ad Herennium: Lex uetat eum, qui de repetundis damnatus ſit, in concione orationem habere. augur quidam, damnatus de repetundis, in demortui locum qui petat, nominauit. ueteris enim legis, non eius, quæ poſtremis reip. temporibus lata eſſet, exemplum uidetur attuliſſe: cum libro de officiis II ita loquatur Cicero: Proximæ quæque leges de repetundis duriores. Hæc, manſiſſe Romæ primis illis temporibus, qui iam de repetundis damnati eſſent, facile demonſtrant. Rurſus, capitale crimen fuiſſe, eoq; damnatos exulaſſe, interdictis aqua & igni, A. Gabinii, & C. Verris exemplo cognoſcitur. quòd ſi quis obiecerit, non eos lege exulaſſe, ſed quia, cum ſoluendo non eſſent, aut omnino cum nollent ſoluere, uoluntarium in exilium profecti ſint: adiungemus de C. Catone: quem & eſſe damnatum de repetundis, Cicero in Verrem,

rem, Velleiusq; tradunt; & exulasse Tarracone, ex oratione pro Balbo, perspicuum fit: cum tamen æstimata ei lis esset tantummodo HS XVIII millibus. ut exulasse uideatur, non, quod fortasse posset aliquis de Gabinio & Verre suspicari, ne solueret quod æstimatum erat; quod minimum sane pecuniæ fuit; sed quia legi, quæ repetundarum damnatis aqua & igni interdiceret, parere cogeretur. Est etiam apud Velleium P. Rutilii exemplum, repetundarum lege damnati: quem exulasse, & Cicero in oratione pro Balbo, & epitome Liuiana lib. LXX declarat. Verum, ut hæc sint dubia, quæ tamen satis aperta mihi quidem uidentur; Pediani testimonio nihil certius, nihil illustrius. is, ubi exponit illud Ciceronis in Verrem lib. I. Auaritiæ supplicio communi; subiungit, Aestimatione litis, & exilio: satis manifeste exilium cum pecuniaria pœna in repetundarum crimine coniungens. Actionem fuisse in hoc crimine aduersus heredes, nisi si rei in reatu, ut iurisconsulti loquebantur, periissent, cum ex ipsis cognoscitur iurisconsultis, tum Valerius indicat his uerbis: C. Licinius Macer, uir prætorius, Calui pater, repetundarum reus, dum sententiæ dicerentur, in Mænianum conscendit: deinde M. Ciceronem, qui id iudicium cogebat, prætextam ponentem cum uidisset, misit ad eum, qui diceret, se non damnatum, sed reum periisse, nec sua bona hastæ posse subiici: ac protinus sudario, quod forte in manu habebat, ore & faucibus coarctatis, incluso spiritu pœnam morte præcurrit. qua cognita re, Cicero de eo nihil pronunciauit. igitur illustris ingenii orator ab inopia rei familiaris, inusitato paterni fati genere uindicatus est. Pœna uero damnatis de repetundis, quod ex Pediano satis liquet, dupli fuit. Lex per annos DC hoc de crimine lata Romæ nulla est: consulibusq; Censorino & Manilio L. Piso Frugi tribunus pl. primum de repetundis rogationem tulit, ut Cicero lib. de officiis II, & in Bruto docet. eodemq; anno, aut certe proximo, alia lex à Cæcilio tribuno pl. lata est: qua damnatum L. Lentulum, eum, de quo proxime meminimus, qui postea censor fuit, prodidit Valerius lib. VI. necesse est enim, ut, si ante censuram lege Cæcilia damnatus est, lata lex sit uel L. Marcio M. Manilio cos. quo anno & Calpurnia lata est; uel certe Sp. Postumio L. Calpurnio. nam Africano & Druso cos. qui anno proximo consules fuere, censuram Lentulus & Censorinus gesserunt.

aliæ deinde leges de repetundis, Seruilia, Acilia, Cornelia, Iulia: quibus ſingulis aliquandiu iudicia ſunt adminiſtrata. nam poſterior quæque proximam ſuperiorem abrogauit, ſic tamen, ut quædam retineret, atque adeo interdum multa. non enim dubito, quin, quot in rebus crimen repetundarum Seruilius conſtituit, iiſdem in rebus, aut omnibus, aut pleriſque, idem crimen Acilius, cum ſuam legem ferret, eſſe uoluerit. quod igitur ad criminis rationem, & peccandi genera pertinet, legem à lege non admodum diſſenſiſſe crediderim. pœnam uero ſemper fere auxit poſterior lex, & iudicii rationem aliqua re multæ mutarunt. itaque C. Seruilius Glaucia, (redeo enim ad quatuor leges, quas proxime nominaui) is, qui cum Saturnino tribuno pl. prætor eſt occiſus, cum de repetundis rogationem ferret, nouum de comperendinatione caput primus intulit, intraq; ſpatium hoc iudicii tempus concluſit, ut accuſatori dies XX ad agendum, totidem defenſori ad defendendum darentur. ante hanc legem ampliari quidem licebat, comperendinari uero in iudicio repetundarum non licebat. quorum alterum lege Seruilia confirmatum, alterum, nulla in ueteri lege ſcriptum, ſed nouum inductum, Acilia ſuſtulit. qua de re Pedianus ſic. Ante legem Glauciæ de comperendinatione, aut ſtatim ſententia dicebatur, ſi abſoluendus eſſet reus: aut, Amplius, pronunciabatur, ſi uideretur eſſe damnandus, cum dixiſſent iudices, Non liquet, hoc eſt, obſcura eſt. itaque ea pars, interpoſita dilatione, dicebat, in cuius peroratione uidebatur obſcuritas. comperendinatio uero utriuſque partis recitatio eſt. et infra ſubiungit hæc. Alii ſic. Inter comperendinationem & ampliationem hoc intereſt, quòd comperendinatio ex una tantum re dabatur, cum cauſſam iudex non intelligeret. et omnino, ſi uidebatur iudicibus bona cauſſa, abſoluebant reum; ſi mala, non ſtatim damnabant, ſed hac excuſatione parcebant. nam, cum condemnandi nota eſſet C litera, abſoluendi A; ampliandi ſignum NL dabant; quo ſignificabant non liquere: unde ampliatio naſcebatur. quibus ex uerbis primum illud intelligitur, in ampliatione aut accuſatorem ſolum, aut defenſorem iterum cauſſam egiſſe: deinde, etiam hoc conſtat, eſſe, Amplius, pronunciatum, non cum ambigeretur, abſoluendus, an condemnandus eſſet reus, ſed cum ita dilucide pateret culpa, ut condemnandus omnino uideretur. in quo ta-

men, ut, quaſi ad excuſandam dilationem, ſpeciem aliquam dubitationis præſeferrent, ampliandi ſignum in tabellis dabant N. L. tumq́; iterum dicebat is, uel pro reo, uel contra reum, qui, quod propoſuerat, argumentis non ſatis probaſſe uideretur. Quod ad primum attinet; etſi Pediano, ſicuti debeo, plurimum tribuo; quæro tamen, uere ne ſenſerit, an ſecus. uenit enim in mentem ſuſpicari, ne, quemadmodum in comperendinatione, ſic in ampliatione ab utraque parte iterum acta cauſſa ſit. Liuius enim libro XLIII cauſſam de repetundis ex ampliatione utrinque ait eſſe actam. idem ex iis uerbis poſſum coniicere, quæ ſunt apud Ciceronem actionis ſecundæ lib. I in Verrem: Quid ego nunc in altera actione Cn. Dolabellæ ſpiritus, quid huius lacrymas, & concurſationes proferam? uocat alteram actionem poſt ampliationem. quod uerbum ſpectare potius utranque partem, quàm alterutram, uidetur. et Aſconius ipſe, non dubito, quin idem ſenſerit. ſubiungit enim hæc in ſuo commentario: Hic apparet, etiam in ampliatione ſic alteram dici, quemadmodum in comperendinatione. De illo altero, cum dixit, ampliationem fuiſſe, non in cauſſa dubia, ſed in manifeſta rei culpa, non ad cauſſam melius cognoſcendam, ſed ad damnationem differendam: plane non aſſentior: nec tamen audeo diſſentire. libenter enim exiſtimauerim, Amplius, eſſe pronunciatum, cum obſcura cauſſa eſſet, nec de abſolutione, aut condemnatione ſatis liqueret, proptereaq́; amplius requiri ad cauſſam demonſtrandam uideretur. nam ſi ampliatio futuræ damnationis eſſet ſignum: quorſum, cum de Philodamo eſſet, Amplius, pronunciatum, tantopere Dolabella & Verres contendiſſent, ut condemnaretur? non opera ſuperuacanea fuiſſet? contenderunt autem, quia uidebant poſſe fieri, ut abſolueretur. quid? Pedianus ipſe non ne contra ſuam ſententiam loquitur? quaſi enim oblitus ea, quæ ante de ampliatione dixerat, hoc in loco ait: Mos ueterum hic fuerat, ut, ſi abſoluendus quis eſſet, ſtatim abſolueretur; ſi damnandus, ſtatim damnaretur; ſi cauſſa non eſſet idonea ad damnationem, abſolui tamen non poſſet, amplius pronunciaretur. Sed fortaſſe Pedianus excuſari poterit, ſi tempora diſtinguantur, hoc modo; ut ante legem Glauciæ ampliatio fuerit dilatæ condemnationis indicium; poſt legem uero Glauciæ, obſcuritatis, nec ſatis exploratæ ſententiæ. utrunque ſane duo Ciceronis

ceronis loca, ſi quis attenderit, uidentur oſtendere: primum, in iudicio Philodami, de quo proxime dictum eſt. ibi enim, dubium fuiſſe poſt damnationem euentum iudicii, plane conſtat. deinde, cum ea dixit in eodem libro: Verum, ut opinor, Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. antea uel iudicari primo poterat, uel, Amplius, pronunciari. utram igitur putas legem molliorem? opinor, illam ueterem: qua uel cito abſolui, uel tarde condemnari licebat. nam hoc, Tarde condemnari, ad illud, quod proxime dixerat, refertur; Amplius, pronunciari. ut ampliatione nihil aliud, quàm tardam condemnationem, ſignificare uideatur. Differt etiam in hoc à comperendinatione ampliatio, quòd ampliatio tantum à iudicum arbitrio ac uoluntate pendet, comperendinatio uero eſt illa quidem in iudicibus poſita, ſed petente uel accuſatore, uel defenſore. nam, niſi alteruter, aut uterque petiiſſet, nihil iudices de comperendinando reo cogitaſſent. non potuiſſe autem comperendinationem inuitis iudicibus omitti, Pedianus docet, cum ait, ideo teſtibus uſum eſſe Ciceronem, ut, ſi poſſet, comperendinationem tolleret. ſperabat enim Cicero, cauſſa per teſtes patefacta, iudicibusq; probata, futurum ut de tollenda comperendinatione à iudicibus impetraret. ergo, tum in iudicibus, tum in accuſatore ac defenſore ſitum fuiſſe comperendinandi ius, uere dixi. Differebant etiam origine ampliatio, & comperendinatio. nam uetuſtiorem fuiſſe ampliationem, uerba Ciceronis de lege Glauciæ demonſtrant. et, P. Licinio, C. Caſſio cos. hoc eſt multis ante primam de repetundis legem annis, quam à L. Piſone latam diximus, ampliatos eſſe reos in iudicio repetundarum, apud Liuium lib. XLIII animaduertimus. Redeo ad rem: nec tamen à re longius diſceſſum eſt: quando in lege Seruilia caput fuit de comperendinatione: & Acilia, de qua proxime agemus, comperendinationem ſimul cum ampliatione, quæ utraque rei potius cauſſa, quàm accuſatoris, uidetur eſſe conſtituta, omnino ſublatam eſſe iuſſit. Tulit eam legem M'. Acilius Glabrio, pater eius, qui Verris in cauſſa prætor fuit, & cum C. Calpurnio Piſone poſt biennium conſulatum geſſit. tulerit autem in tribunatu pl. an in prætura, minus conſtat. latam tamen in tribunatu potius, quàm in prætura, ut exiſtimem, hoc adducor argumento, quòd reliquas de repetundis leges à tribunis pl. omnes uideo rogatas eſſe, exceptis

P 2 iis,

iis, quas patricii, qui tribuni pl. eſſe non poterant, rogarunt, ut Cornelia, Iulia. Seueriſſimam fuiſſe hanc Glabrionis legem, in qua ne comperendinari quidem, aut ampliari liceret reum, Cicero lib. 1 in Verrem, & Pedianus tradunt. itaque multi, nulla omnino, neque comperendinationis, neque ampliationis, dilatione interpoſita, ſemel accuſati, ſemel dicta cauſſa, ſemel auditis teſtibus, ea lege damnati ſunt. Quod autem in eo loco Cicero dixit; Ego tibi illam Aciliam legem reſtituo; non dixit, reſtituo, quaſi de lege ante Seruiliam lata; ſed habuit rationem præſentis temporis, cum ex lege Cornelia, non iam ex Acilia, de repetundis quærebatur. Acilia enim tollebat omnino & comperendinationem, & ampliationem: quæ utraque, comperendinatio quidem certe, lege Cornelia permittebatur. id Cicero ſignificauit ſatis aperte, cum dixit: Adimo enim comperendinatum: quod habet lex in ſe moleſtiſſimum; bis ut cauſſa dicatur. et in eo: Glaucia primus tulit, ut comperendinaretur reus. nam, ſi primus Glaucia, ergo aliquis poſt eum item de comperendinatione tulit. eum autem Acilium conſtat non fuiſſe: id quod oſtendimus. fuit igitur L. Sylla: cuius ex lege hoc tempore iudicia de repetundis adminiſtrabantur. idemq; declarat Pedianus, cum ait, ideo teſtibus uſum eſſe Ciceronem, ut, ſi poſſet, comperendinationem tolleret. fruſtra enim Cicero conatus eſſet tollere, ac ne conatus quidem eſſet, ſi neceſſaria fuiſſet. Cum autem in eo loco ſubiunxit, Ita mittam in conſilium, ut, etiam ſi lex ampliandi faciat poteſtatem, tamen iſti turpe ſibi exiſtiment, non primo iudicare: hoc dicit: Ita teſtes interrogabo, ita ſcelera Verris patefaciam, ut, etiam ſi lex Acilia, quam, quod ad me attinet, tibi reſtituo, (adimo enim comperendinatum) permittat id, quod maxime permittit, dilationem uidelicet, iudices tamen, haudquaquam ampliantes, (comperendinationem non nominat; quia comperendinatio, non iudicum, ſed accuſatoris, & defenſoris erat, cum, eorum alterutro petente, fieret, ampliatio uero iudicum) magnitudine criminum, & ui probationum inſpecta, ſibi turpe arbitrentur non primo iudicare. Et, quòd Aciliam Cicero mitiſſimam uocat, quam Aſconius ſeueriſſimam; uterque recte: ſeueriſſimam, ſi cum ueteribus, mitiſſimam, ſi cum Cornelia conferatur. Hæc pluribus uerbis, tum quia pertinent ad leges, tum quia locus Ciceronis in Verrem ſatis habet
obſcuritatis:

obſcuritatis: & in eo interpretes omnes implicati, tanquam in ſalebra hæſerunt. Quincta fuit Cornelia, L. Syllæ dictatoris, quæ comperendinationem, lege Acilia ſublatam, reſtituit. fuit autem, ut poſterior quæque lex, durior, quàm Acilia: etſi comperendinationem concedebat, quam Acilia tollebat. ſicuti lex Glauciæ durior, quàm uetus: cum tamen Glauciæ lege comperendinari poſſet reus, uetere lege non poſſet. id Cicero ſignificat his uerbis: Vtram putas legem molliorem? opinor, illam ueterem. eodemq; modo ſeuerior, quæ conſecuta eſt, Iulia, quàm Cornelia. quod idem Cicero in oratione pro Poſtumo tradit. Sunt autem lege Cornelia iudicia de repetundis omnia uſque ad C. Cæſaris, qui poſtea dictator fuit, primum conſulatum adminiſtrata. conſul enim Cæſar nouam de repetundis legem rogauit. cuius quidem capita, quæ ex ueterum ſcriptis liceat colligere, hæc maxime fuerunt: ut repeterentur pecuniæ, quas quis in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, uel quo alio officio, munere, miniſterio ue publico cepiſſet, uel aliquis ex cohorte ipſius: ut urbani magiſtratus ab omni ſorde ſe abſtinerent, ne ue plus doni muneris ue in anno acciperent, quàm quod eſſet aureorum centum: ne ue quis ob iudicem arbitrum ue dandum, mutandum, iubendum ue, ut iudicaret; ne ue ob hominem in uincula publica coniiciendum, uinciendum, uinciri ue iubendum, uel ex uinculis dimittendum; ne ue quis ob hominem condemnandum, abſoluendum ue, ne ue ob litem æſtimandam, iudicium ue capitis pecuniæ ue faciendum, uel non faciendum aliquid acciperet. quæ uerba non minus pertinebant ad prouinciales, quàm ad urbanos magiſtratus. item, ne quis omnino ob negocium faciendum, uel non faciendum, per calumniam pecuniam acciperet. Cautum præterea, ne prouinciæ præſidum auaritia premerentur, aut exhaurirentur; ne illi, qui prouincias regebant, qui ue circa eos erant, negociarentur, nec mutuam pecuniam darent, fœnus ue exercerent: neque hoc tantum; ſed ne uxorem quidem quiſquam duceret poſſe ex ea prouincia oriundam, uel domicilium ibi habentem; ne ue filio uxorẽ ducenti conſentiret: ne iis in liberos populos ius de pecuniis creditis dicere liceret: item, ne quis de prouincia exiret, aut exercitum inde ſua auctoritate educeret, bellum ſua ſponte gereret, in regnum alienum iniuſſu ſenatus ac populi accederet: ut libertas

ſociis,

ſociis, ac præmia, ob merita in remp. data integra eſſent: ne cuiquam aurum coronarium aut imperare, aut accipere liceret, niſi cui decretus eſſet à ſenatu triumphus. cautum etiam hac lege, ne dona acciperent quæſtores, aut xenia: ut rectores prouinciarum rationes, prius quàm decederent, apud duas in prouincia ciuitates deponerent: ne quis pro conſule, aut pro prætore legatum ſuum ante ſe de prouincia dimitteret. quod ab Vlpiano, in l. meminiſſe, traditum eſt. ſpectauit hæc lex non modo ad eos, qui cum aliqua poteſtate erant, uerum etiam ad eos, qui curabant aliquod opus publice faciendum, frumentum comparandum, uel uiam reficiendam: item ad legatos, qui prouinciarum rectoribus à ſenatu dabantur, præfectosq;, & tribunos, quæſtores etiam, totamq; cohortem prætoriam, ſi quid accepiſſe à prouincialibus conuicti eſſent. eadem lege illud etiam ſancitum erat, quid rectoribus prouinciarum, dum in prouinciam irent, à ſociis populi R. liceret accipere. qua de lege Cicero, dum in prouinciam proficiſcitur, ita ſcribit ad Atticum lib. V. Adhuc ſumptus nec in me, aut publice, aut priuatim, nec in quenquam comitum. nihil accipitur lege Iulia, nihil ab hoſpite. poſtea uero quàm in prouinciam peruenit, eodem libro ſic: Scito non modo nos fœnum, aut quod lege Iulia dari ſolet, ſed ne ligna quidem, nec, præter quatuor lectos, & tectum, quenquam accipere quidquam. Ad hanc legem poſtea Cæſar, rerum potitus, fortaſſe caput hoc addidit, ut repetundarum conuicti etiam ordine ſenatorio mouerentur. id quidem ab eo factum, Suetonius narrat. quod uel aucta, ut dixi, ſua uetere lege potuit, uel noua lege lata, uel etiam, ſine lege, pro ea, quam omnium rerum unus habebat, poteſtate. Scriptum etiam apud Martianum iuriſconſultum inuenio, lege Iulia repetundarum cautum eſſe, ne iudicare, ne ue teſtimonium dicere liceret ei, qui ob turpitudinem ſenatu motus, nec reſtitutus eſſet. De ui ſequitur. ea duplex fuit, publica, & priuata. publica definitur, ea, quæ armis, priuata, quæ ſine armis infertur. priuatis enim hominibus armorum uſu tum in urbe, tum in agro lege Iulia interdictum, niſi ſi haberent ea uenationis, itineris, nauigationis ue cauſſa, legimus in Martiano, tit. ad l. Iuliam de ui publica. idq; renouatum à Iuſtiniano, ſcribit ipſe in libro nouellarum conſt. tit. de armis. ſed hoc ante legem Iuliam, & ante Magni Pompeii edictum, de quo legimus in Plinii naturalis hiſtoriæ lib.

lib. XXXIIII. qui uetuit in tumultu necis Clodianæ ullum in urbe telum eſſe, primis temporibus inſtitutum, obſeruatumq; non dubito. uideo enim, Seruio regnante, populum R. ad centuriata comitia in campum extra urbem propterea conueniſſe, quia in urbe uſus armorum interdiceretur. ſerpit deinde licentia: quam nouis legibus & edictis reprimi neceſſe eſt. Publica uis uel contra remp. & magiſtratus, uel contra priuatos fiebat. contra remp. & magiſtratus capitalis erat ſemper; contra priuatos, non item, ſed tantummodo, cum erepta uita eſſet. Priuatam uim non fuiſſe capitalem, etiam ſi non probetur exemplis, facile tamen ex ipſa definitione licet exiſtimare. Neque uero, ut de publica, item de priuata prætor cognoſcebat, ſed iudices dabat. ac ne de publica quidem ſemper. nam exiſtunt controuerſiæ quædam de ui, quæ conſiſtunt in iure ciuili, ut ea pro Cecina: in qua non prætor, ſed recuperatores, quos à prætore urb. datos iudices eſſe iam diximus, iudicarunt. ergo de publica ui modo prætor, cui ea quæſtio obtigiſſet, (is autem nec urbanus, nec peregrinus erat, ſed unus de reliquis ſex) modo iudices à prætore dati cognoſcebant. dabat autem eos prætor uel urbanus, ſi cauſſa eſſet in iure ciuili, & ageretur inter ciues, ut ea pro Cecina; uel peregrinus, ſi ageretur inter peregrinos; uel unus de reliquis ſex, ſi cognitio non à iure ciuili penderet. de priuata uero nunquam prætor, ſemper iudices à prætore dati cognoſcebant, prætore autem uel peregrino, ſi res eſſet inter peregrinos; uel urbano, ſi ciuis ciuem in iudicium uocaret, & in iure ciuili poſita cauſſa eſſet; uel uno de reliquis, ſi de iure ciuili nulla eſſet conſideratio. Nunc, quando de capitalibus agitur criminibus, leges de ui publica narrabimus. Plotia fuit tribunicia, de ui publica priuatis ciuilibus illata; (nam de publica contra remp. lex Lutatia fuit) qua Catilinam ab L. Paullo, M. Lepidi, qui III uir poſtea fuit, fratre, accuſatum, in Saluſtio legimus; Clodium à Milone, in oratione pro Milone; M. Tutium à C. Sempronio Rufo, in epiſtola M. Cœlii. quæ omnes cauſſæ, non dubito, quin capitales fuerint: cum, Catilinam & Clodium minime leuibus flagitiis affines fuiſſe, conſtet; cauſſam autem, qua in iudicium Tutius eſt uocatus, extraordinariam Cœlius appellet. hanc legem tulit, opinor, M. Plautius Siluanus tribunus pl. Cn. Pompeio Strabone, L. Porcio Catone cos. is, qui, ut iam diximus, legem

iudiciariam tulit. Sequuntur consulares, primum Lutatia de ui reip. illata; quam Q. Lutatius Catulus consul, M. Aemilii Lepidi collega, in tumultu reip. tulit: quæ festis etiam diebus iudicium de ui iubebat exerceri, ut ex proœmio patet orationis pro M. Cœlio. eaq; damnati sunt, qui de Catilinæ sociis in urbe reman serant. unde illud in ea pro Sylla: Seueritatem iudiciorum, quæ per hos menses in homines audacissimos facta est, lenitate, ac misericordia mitigate. quod exponitur in ea pro Cœlio his uerbis. De ui quæritis. quæ lex ad imperium, ad maiestatem, ad statum patriæ, ad salutem omnium pertinet: quam legem Q. Catulus, armata dissensione ciuium, reip. extremis pene temporibus tulit: quæq; lex, sedata illa flamma consulatus mei, fumantes reliquias coniurationis extinxit. Ex quo mihi oritur opinio, in oratione, quæ Salustii nomine in Ciceronem inscribitur, ubi legis Plautiæ legitur, rectius fore, si legatur, legis Lutatiæ: cum eo loco de coniuratorum damnatione uerba fiant: qui uim non in priuatos ciues, quæ lege Plotia iudicabatur, sed in uniuersam remp. comparauerant; cuius criminis quæstio Lutatiam ad legem pertinebat. et ob eam caussam ipse Cicero pro Cœlio dixit: Quæ lex fumantes reliquias coniurationis extinxit: cum de Lutatia lege loqueretur. Sed quæri potest: cum Plautia lex de ui Ciceronis ætate seruaretur; cur M. Cœlius, pro quo extat Ciceronis oratio, Lutatia lege potius, quàm Plautia, sit ab Atratino in iudicium uocatus. quid enim aduersus remp. Cœlius commiserat? Facile respondetur: non quòd Romæ aut senatum obsedisset, aut magistratibus uim attulisset; sed quòd, seditione Neapoli concitata, (id enim obiiciebat accusator) intulisse uim reip. uideretur. nam in oratione quodam in loco ita scriptum est. Illam partem caussæ facile patior grauiter & ornate à M. Crasso peroratam, de seditionibus Neapolitanis, de Alexandrinorum pulsatione Puteolana. quod attinebat ad Alexandrinorum pulsationem, aut ad uenenum, quod Clodiæ necandæ caussa paratum esse arguebat accusator; quibus in criminibus non publica, sed priuata res agebatur; postulatus esset Cœlius lege Plotia, non Lutatia. sed, cum simul crimen de seditione Neapolitana coniungeretur; quæ ad imperium statumq; reip. pertinebat; propterea lege Lutatia est accusatus. atque hanc quidem partem caussæ M. Crassus egit: illam de

ueneno Clodiæ dato libenter Cicero suscepit, inimicitiarum caussa. sed principem locum dedit accusator, quo grauius reum oppri meret, seditionibus Neapolitanis. ideoq; lege Lutatia accusauit, cum tamen, præter seditiones Neapolitanas, alia crimina obiiceret, lege Plotia, non Lutatia, uindicanda. nam, damnatos esse reos aliis criminibus, ac legibus, quàm quo potissimum crimine, quaq; potissimum lege essent accusati, colligitur ex oratione pro Cluentio. erat igitur utrique legi locus eodem tempore in ciuitate: quia, cum diuersa essent de publica ui crimina, diuersis etiam quæri legibus oportebat. Post Lutatiam consularis Pompeia fuit, à Cn. Pompeio Magno III consule post occisum Clodium lata: quæ & pœnam grauiorem, quàm reliquæ de ui superiores leges, & formam iudiciorum breuiorem continebat. iubebat enim, ut prius, quàm caussa ageretur, citati testes per triduum audirentur: dicta eorum iudices consignarent: quarta die adesse omnes in diem posterum iuberentur, & coram accusatore ac reo pilæ, in qui bus nomina iudicum inscripta essent, æquarentur: dein rursus po stera die à quæsitore sortitio iudicum fieret unius & LXXX: qui numerus cum sorte obtigisset, ipsi protinus sessum irent: tum ad dicendum duas accusator horas, tres reus haberet, reusq; eodem die illo iudicaretur: prius autem quàm sententiæ ferrentur, quinos ex singulis ordinibus accusator, totidem reus reiiceret, ita ut numerus iudicum relinqueretur, qui sententias ferrent, LI. hac lege qui damnati sunt, omnes exularunt, Milo, quia Clodium occidisset; Q. Pompeius, Syllæ dictatoris ex filia nepos, T. Munatius Plancus Bursa, Sex. Clodius, quòd, iis auctoribus P. Clodii corpore in curiam illato, curia flagrasset. cum cæde enim Clodii, in Appia uia facta, incendium simul curiæ, & oppugnationem domus M. Lepidi Pompeius ea lege nominatim comprehenderat. sed hos postea, & omnes lege Pompeia de ui damnatos, uno Milone excepto, uictor C. Cæsar restituit. Pompeia consularis Iulia secuta est, à C. Cæsare post uictum Pompeium lata; ut damnatis de ui aqua & igni interdiceretur. sic enim oratione I in Antonium scriptum inuenimus. aqua uero, & igni interdicere, nihil aliud est, quàm exilium, non nominatim, sed re ipsa inferre. damnato enim necessitas imponitur exilii, ope ea denegata, atque interdicta, sine qua uiui non potest. quod etiam Pompe-

ia, & ante Pompeiam Plautia, & aliæ quoque ſuperiores leges, ut puto, ſanxerant. itaque non dubito, quin Cæſar noua lege nouam ſententiam, ad uim remouendam, attulerit. Quod autem iuriſcon ſultorum in libris ita ſcriptum eſt; deportationem de ui publica da mnatis, de priuata uero publicationem bonorum in tertiam partem Iulia lege irrogatam: poſſit aliquis ſuſpicari, cum uideat men tionem fieri deportationis, non eſſe legem Iuliam, de qua Cicero meminit, ſed duas fuiſſe leges Iulias, unam à C. Cæſare latam, alteram ab Auguſto. ego autem ſic exiſtimo; unam omnino fuiſſe. nam, ſi duæ; aliquid crederem iuriſconſultorum in libris, diſtinctionis cauſſa, additum: ſicuti, ad legem Iuliam de adulteriis, addit Vlpianus: Hæc lex ab Auguſto lata eſt: ne qua ſcilicet ex Iuliæ nomine dubitatio poſſet exiſtere. unam igitur de ui puto Iuliam le gem, eamq; latam à C. Cæſare. nam, quod deportatio nominatur, quæ ante Auguſtum nulla fuit: ſciendum eſt, ſublata aquæ & ignis interdictione, eam ſucceſſiſſe; cum tamen ueteres eædem leges ua lerent. itaque & in lege Cornelia de ſicariis & ueneficis, quam tulit L. Sylla reip. temporibus, deportationem tamen Martianus no minat. ſed redeo ad ſententiam legis. Si commiſſa uis armis non eſſet, uerum aut uirgo, aut uidua rapta eſſet; raptor, & qui opem tuliſſet, capite plectebatur. Hac lege tenebantur, ut Martianns ait, qui turbæ ſeditionis ue faciendæ conſilium iniiſſent, ſeruos ue, aut liberos homines in armis habuiſſent; omnesq; puberes cum telo in publico deprehenſi. Subiungit idem: de ui priuata damna tos, neque ſenatores, neque decuriones, neque iudices eſſe, neque honorem ullum capere, Iulia lege, potuiſſe. Conſularis & Antonia, à M. Antonio poſt obitum C. Cæſaris lata; ut damnatis de ui ad populum prouocatio eſſet. quod ad conciliandos ſibi multitudinis animos, qui tyrannidem ſpectaret, excogitauit. Harum autem legum teſtimonia non recito; ne perdat narratio dignitatem, ne ue non modo aliis, uerum etiam ipſe mihi moleſtiam pariam, dum illa crebro repetantur, ut ait, ut inquit, & eiuſdem generis alia. Peculatus à principio capitalis non fuit, & pecuniaria pœna, non capitis diminutione, notabatur. id ſignificat Liuius lib. XXVII, cum ait: M. Liuius erat, multis annis ante ex conſulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat, ut & rus mi graret, & per multos annos & urbe & omni cœtu careret hominum.

num. ex his uerbis, non esse M. Liuio, qui postea Salinator est appellatus, aqua & igni interdictum, sed, affectum animo grauiter ex eo iudicio, iratum populo, sua sponte urbe cessisse, animaduerto. eum autem peculatus nomine à populo esse damnatum, ex eo libello didici, quem nescio quis de uiris illustribus composuit. est enim in eo ita scriptum: Liuius Salinator primo consul de Illyriis triumphauit; deinde ex inuidia peculatus reus ab omnibus tribubus, excepta Mæcia, condemnatus. et apud Liuium lib. XXXVIII. damnato de peculatu L. Scipione Asiatico, Africani maioris fratre, litis æstimatæ, & carceris, nisi solueret, mentio fit; aquæ uero & ignis interdictio nulla nominatur. Habemus etiam exemplum M. Camilli, qui urbem Romam obsidione Gallorum liberauit. hic ob Veientanam prædam, ut ait Liuius, à L. Appuleio accusatus, XV millibus grauis æris damnatus est. abiit autem in exilium ante iudicii diem: quia, cum, se damnatum iri, de suis tribulibus & clientibus cognouisset, de patria maluit decedere, quàm iniquissimam multam, populi suffragiis irrogatam, exoluere. nam damnatis de peculatu uel soluendum erat quanti lis esset æstimata, uel in uinculis, quoad soluerent, miserrime uiuendum. quod in Scipionis Asiatici iudicio, quo de proxime dictum est, Liuius significat. quòd si reus, iudicio non expectato, in exilium uoluntarium abiisset; tunc accusationem quidem is, qui cœperat, persequebatur; reum tamen absentem non alia, quàm pecuniaria pœna populus condemnabat: eamq; pecuniam soluere, si rediret, damnatus cogebatur, aut, si soluendo non esset, in carcerem ire. et, cum ait Liuius de Camillo lib. V, Non prius ab Ardea profectum Camillum, quàm comperit legem latam: quòd iniussu populi mutari finibus non posset: non significat, quod fortasse uideri possit, non licuisse Camillo aliam in ciuitatem, extra populi R. ditionem, migrare; sed, non potuisse Romam redire, nisi, quam ab eo solui pecuniam populus iusserat, aut solueret, aut, lege lata, rescissoq; populi iudicio, liberaretur. non enim in exilium ire coactus esset, si multæ satisfecisset. idq; satis aperte Liuius declarat, cum ait: Accitis domum tribulibus & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum responsum tulit, se collaturos quanti damnatus esset; absoluere eum non posse. quare non fuit capitalis peculatus, cum pecunia puniretur: sed, uel quia soluere multam

rei non possent, uel quia nollent, ut Camillus, tanquam in exilium proficiscebantur. Quòd si quis de Marcio Coriolano id, quod Dionysius & Plutarchus tradiderunt, mihi obiiciat; perpetuo exilio à tribus esse multatum, quòd prædam in Antiati agro factam occultasset, nec in publicum retulisset: fatebor fortasse, peculatum fuisse, quo Marcius est condemnatus; iudicium tamen illud non uocabo, sed uim quandam & impetum multitudinis concitatæ. ulcisci plebs cum alias iniurias à Marcio acceptas, tum illam maxime uoluit, quòd, cum frumentum à senatu peteret, unus ex omnibus patriciis acerrime restiterat. quare in illo iudicio nihil minus, quàm quid leges uellent, à plebe spectatum est. Quod autem Dionysius & Plutarchus, non absentem, sed præsentem, Liuius autem contra damnatum absentem tradit: Liuio magis assenserim. est enim uerisimilius, Coriolanum, irritatæ plebis uim timentem, iudicio se non commisisse, & ante iudicii diem urbe exiisse. Accedit illud, quòd, etsi de Coriolani exilio inter omnes conuenit: de crimine tamen, quo damnatus est, non idem omnes tradunt. Plutarchus peculatum memorat. Liuius delicti nomen non ponit. Dionysius nominatum quidem à Sicinio tribuno pl. prædam Antiatem in Coriolani accusatione significat, sed ut perduellionis crimen, quod illi obiectum erat, probaretur; quòd eam prædam Coriolanus amicis & clientibus diuisisset, eo consilio, ut socios & satellites ad parandam tyrannidem quamplurimos haberet. quare, si uerum est, quod Græci homines scriptum reliquere, multatum exilio Coriolanum; cum Liuius, non damnatum exilio, sed damnatum in Volscos exulatum abiisse tradat; ut significare quiddam de uoluntario exilio uideri possit: tamen, uel quia iudicium illud non fuit, sed furentis plebis impetus; uel quia cum peculatu coniunctum una fuit perduellionis crimen; nihil obstat, quin peculatum ex eo genere criminum fuisse credamus, quo in genere non capitis erat, sed pecuniæ pœna constituta. Hoc de crimine lex nulla nominatur. sed ante M. Aemilium Lepidum, C. Flaminium cos. quo anno superior Africanus à duobus Petiliis tribunis pl. est accusatus, iudicem senatum fuisse, Liuius libro XXXVIII significat his uerbis. Huic rogationi Q. & L. Nummii intercedebant. senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. tum Q. Terentium

Culeonem

Culeonem prætorem de pecunia, quæ capta, ablata, coacta ab rege Antiocho diceretur, quærere patres iusserunt. eoq; cognoscente L. Scipio Asiaticus damnatus est. me tamen idem Liuius in dubitationem adducit, senatus ne, an populus ante eos consules, quos nominaui, de peculatu quæsierit. scribit enim duobus libris, XXVII, & XXIX, M. Liuium Salinatorem post priorem consulatum à populo esse condemnatum; ideoq; eum, cum censuram gereret, tribus omnes, excepta Mæcia, in ærarios retulisse, quòd & innocentem se condemnassent, & consulem postea censoremq; fecissent. eam porro damnationem peculatus nomine fuisse, docet is, ut iam ostendi, qui de uiris illustribus librum conscripsit. parum igitur ipse sibi constare Liuius uidetur, qui ante consules M. Aemilium & C. Flaminium semper de peculatu senatum quæsisse affirmet, cum idem eo de crimine M. Liuium, populo iudicante, damnatum ante dixerit. sed uidelicet existimo, quouis de crimine, si tribunus pl. aliquis esset accusator, populum iudicare potuisse. id quod ante dictum est, exemplisq; comprobatum. quare, ne grauis auctor, T. Liuius, damnetur inconstantiæ, locum hæc habeat exceptio. Post Africani, eiusq; fratris Asiatici accusationem, prætor cum iudicum consilio de iis, qui peculatus arguerentur, quæstionem exercuit. id opinor lege ab aliquo magistratu lata institutum. alioqui, quod senatus uniuersi munus erat, ad prætorem, certumq; iudicum numerum, senatu negligente, translatum, uix putarim. Lege postea Iulia capitalis peculatus factus est: quod iurisconsulti declarant. nec iniuria: cum & repetundarum crimen, huic admodum simile, capitale iam antea fuisset. cur enim, quod sociis tribuebatur, id ærarii, hoc est ciuium, caussa minus fieret? tametsi Cæsar, cum tam acriter de peculatu cauit, suam potius rem, quàm publicam spectauit. sibi enim, qui omnia teneret, furtum fieri statuit, non reip. Peculatus pœna, inquit Vlpianus ad legem Iuliam peculatus, aquæ & ignis interdictionem continet: in quam hodie successit deportatio. porro, qui in eum statum deducitur, sicut omnia pristina iura, ita & bona amittit. Lege autem peculatus tenebatur, si quis pecuniam publicam surripuisset, uel, ut surriperetur, curasset: si quis in aurum, argentum ue, aut æs publicum quid indidisset, uel immiscuisset, fecissetq; dolo malo, quo id peius fieret. hæc apud Venuleium scripta sunt. Quod autem additur, eadem Iulia

lege obſtrictos fuiſſe qui æs, in quo leges inciſæ erant, refixiſſet, uel quid immutaſſet, aut in publicis tabulis deleuiſſet, induxiſſet ue: hæc ego non ad peculatum, ſed ad maieſtatem retulerim. quòd ſi pretio commiſſum id fuiſſet: ne ſic quidem peculatus mihi uidetur, ſed damnandi potius maieſtatis & corruptus, & corruptor. quædam enim incerta crimina in maieſtatem conferebantur: neque aliud crimen patebat latius. atque etiam, quod in lege Iulia peculatus ait Vlpianus ſcriptum fuiſſe, ne quis ex pecunia ſacra, religioſaq; auferret, interciperet, in rem ſuam uerteret, non peculatum magis, quàm ſacrilegium, fuiſſe exiſtimauerim. Hæc præterea ſunt in crimine peculatus: ſi quis imperator pecuniam ex præda captam penes ſe priuatim retinuiſſet, eamq; nec in triumpho tuliſſet, nec in ærarium retuliſſet. Pœna peculatus uel pecuniaria fuit, uel capitalis. nam qui prædam ab hoſtibus captam ſurripuerat, in quadruplum damnabatur: ceteris autem aqua & igni interdicebatur. poſtea irrogata eſt alia lege deportatio, abrogata interdictionis pœna. deportati uero, quod in Vlpiano legimus, ſicut omnia priſtina iura, ita & bona amittunt omnia. Et quoniam, ut repetundæ, ita peculatus publicum furtum fuit; propterea, ut in repetundis, ſic in peculatu æſtimationes fiebant litium, contraq; heredes, ut ſcripſit Papinianus ad legem Iuliam peculatus, actio dabatur. peculatum tamen, quod ante quinquennium eſſet admiſſum, obiici non oportuit, ſi Venuleio credimus. Cum peculatu reſiduæ pecuniæ coniunguntur. damnum enim utroque modo infertur ærario. reſiduæ autem pecuniæ ſunt, ut ait Paulus, quæ priuatim retinentur, cum uel in uſum publicum erogari, uel in ærarium inferri debeant. nec minus in hoc crimine, quàm in peculatu, actio aduerſus heredes dabatur. quæq; de peculatu, eadem reſiduis de pecuniis lex cauebat. ut non dubitem, quin eadem pœna ſit damnatis irrogata. amplius quidem tertia parte, quàm deberent, ſoluiſſe eos, qui de reſiduis pecuniis damnarentur, Martianus ait. capitis autem lege Iulia eſſe damnatos, uerisimillimum eſt. Inter ſicarios graue crimen fuit, & ad uim pertinuit; proprie tamen lege Cornelia uindicatum eſt. ſicuti nec de perduellionis crimine, quod ad maieſtatem pertinuit, eadem lege, qua de reliquis maieſtatis criminibus, quæſitum eſt: cum de perduellione populus, de reliqua uero maieſtate prætor cognoſceret. Lege de ſicariis Cornelia,

nelia, quam dictator Sylla tulit, tenebatur qui hominem occidisset, aut occidendi caussa cum telo ambulasset, uel uenenum parasset, habuisset, uendidisset: siue quis priuatus testimonium dolo malo dixisset, quo quis iudicio publico condemnaretur: aut si magistratus ob capitalem caussam pecuniã accepisset, eorum ue quid fecisset, quod legibus permissum non esset. adiectum est ex S. C. eadem lege teneri eos, qui homines libidinis, uel, ut iurisconsulti loquuntur, promercii caussa castrauissent, aut filios, exceptis Iudæis, circumcidissent, sacrificia ue mala fecissent, habuissent. excipiuntur tamen hac lege, qui occidissent perfugam, uel uim inferentem, uel pudicitiam uiolenter attentantem. exceperat etiam eos Sylla, qui ob relata proscriptorum ciuium capita pecuniam ex ærario accepissent: quos tamen postea C. Cæsar, cum de sicariis quæreret, in sicariorum numero habuit. hac lege tenebantur etiam ii, quorum fraude, aut consilio naufragi per uim suppressi fuissent; qui ue data opera in eorum, quos odissent, res atque bona incendium immisissent. Hic, quæ pœna esset lege Cornelia iis, qui hominem occidissent, fortasse quæretur. mors, ut iam significauimus, non fuit, sed aquæ & ignis interdictio. nam Cato censorius ciues Romanos necari, aut uerberari, perduellibus exceptis, lege lata uetuit. quòd si quis obiiciat, à Nasica Ti. Gracchum, ab Opimio Caium, à Mario Saturninum, & Glauciam, à Cicerone ipso ciues Romanos uita priuatos, neque tamen quenquam eorum lege Porcia condemnatum: huic facile satisfieri poterit, si ita respondebitur: cum S. C. illud fieret, quò deuentum nisi difficillimis ac periculosissimis reip. temporibus non esse traditum est, Darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet; iacuisse prorsus legem Porciam, & impune licuisse ciues seditiosos, nec salutariter de patria cogitantes interficere. quibus S. C. excitati, atque armati Nasica, Opimius, Marius, Cicero, fecerunt id contra legem Porciam, quod nisi fecissent, timendum magnopere fuit, ne leges reliquæ omnes, perniciosis malorum ciuium consiliis, ac scelere, conciderent. leges enim ad salutem publicam referuntur. ea cum in dubium uenit; si legibus subuenire non licet, ad uim confugitur. eaq; iusta uis, ea pietas in patriam est, nullo neque præsenti, neque posteritatis iudicio damnata, sed omnium sæculorum perpetuis sermonibus, ac laudibus excepta. Atque hanc in ciues ultimo supplicio animaduertendi potestatem non nisi S. C. ut diximus, consulibus esse datam (nam legibus multare ciues morte

non

non licebat) illa in Catilinam indicant: Ad mortem te Catilina duci iussu consulis iampridem oportebat. habemus enim S. C. in te Catilina uehemens,& graue. non deest reip. consilium, neque auctoritas huius ordinis. nos, nos, dico aperte, consules desumus. decreuit quondam senatus, ut L. Opimius consul uideret, ne quid resp. detrimẽti caperet. nox nulla intercessit: mox interfectus est propter quasdam seditionũ suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre natus, auis, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis. simili S. C. C. Mario L. Valerio cos. permissa est resp. num unum diem postea L. Saturninum tribunum pl. & C. Seruilium prætorẽ pœna remorata est? at nos uigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. habemus enim eiusmodi S. C. ueruntamen in tabulis, tanquam in uagina, reconditum. quo ex S. C. cõfestim interfectum te Catilina conuenit. et Salustius in Catilinario: Senatus decreuit, quod plerunque in atroci negocio solet, ut darent operam consules, ne quid resp. detrimenti caperet. ea potestas per senatum more Romano magistratui maxima permittitur, exercitum parare, bellum gerere, coercere omnibus modis socios, atque ciues, domi militiæq; imperium atque iudicium summum habere. aliter sine populi iussu nulli earum rerum consuli ius est. Verum, quia S. C. huiusmodi non nisi aduersus eos ciues fieri solitum est, qui uel perniciosis legibus, uel armis, uel alia quauis ratione remp. oppugnarent; perduelles fuisse Ti. & C. Gracchos, Saturninum, Glauciam, Catilinam, eiusq; socios, ideoq; non modo S. C. sed lege quoque Porcia cõcedente, iure cæsos, licet existimare. Opponitur etiam illud, quod à Pediano traditum est: L. Tubulus, homo prætorius, ætate patrum Ciceronis, propter multa flagitia, cum de exilio esset accersitus, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. qui si necem timuit; non uidetur, satis sibi constitutum fuisse præsidii in lege Porcia, iudicasse. Ego contra sic. Potuit Tubulus commissi perduellionis, quo crimine damnatos affici extremo supplicio neque Porcia, neque ulla omnino lex uetabat, sibi esse conscius: ideoq; mortem iure pertimescens, ne in carcere necaretur, uenenum bibit. potuit etiam, perduellione non cõmisso, deterritus conscientia potius, quàm legibus, mortem timere, ut ii, quos aliquo scelere contaminatos furiæ uexant: horrent omnia: quocunque aspexerint, aut uenerint, ibi carcer, ibi carnifex, ibi laqueus, & securis, ibi factis eorũ digna sibi uidentur intueri. timuit igitur Tubulus, ne, quemadmodum multi ob recte facta legibus soluti

sunt,

ſunt, ut ſummos honores ante legitimam ætatem, aut aliquid, quod nemini præterea concedi ſoleret, conſequerentur; ſic ipſe, quandoquidem ſe ab exilio reuocari uideret, exilio grauius aliquid, mortem nimirum, uel contra leges ob flagitia plurima ſubire cogeretur. certe, quo minus de Porciæ legis perpetua ui, perpetua inquam ad uſque poſtrema reip. tempora, in dubium ueniam, facit illa uox Ciceronis in Verrem lib. V. O nomen dulce libertatis: o lex Porcia, legesq́; Semproniæ: huccine tandem omnia reciderunt, ut ciuis Romanus, in prouincia populi R. in oppido fœderato, ab eo, qui beneficio populi R. faſces & ſecures haberet, deligatus in foro uirgis cæderetur? et pro C. Rabirio perduellionis reo, Porcia lex, inquit, uirgas ab omnium ciuium Romanorum corpore amouit: hic miſericors flagella retulit. Porcia lex libertatem ciuium lictori eripuit: Labienus, homo popularis, carnifici tradidit. iam illa C. Cæſaris apud Saluſtium, ſi pro perduellibus, Lentulo, Cethego, Gabinio, & reliquis, reip. ſtatum non leuiter labefactare, ſed omnino conuellere conantibus, dicuntur; quanto plus habere loci uideantur, ſi pro ciuibus, qui priuatis hominibus uim attulerint, nihil aduerſus maieſtatem publicam deliquerint, pronuncientur? Per deos, inquit, immortales, quamobrem in ſententiam non addidiſti, uti prius uerberibus in eos animaduerteretur? an, quia lex Porcia uetat? atqui & aliæ item leges condemnatis ciuibus non animam eripi, ſed exilium permitti, iubent. et infra. Maiores noſtri, Græciæ morem imitâti, uerberibus animaduertebant in ciues, de condemnatis ſummum ſupplicium ſumebant. poſtquam reſp. adoleuit, & multitudine ciuium factiones ualuere: circumueniri innocentes, aliaq́; huiuſcemodi fieri cœpere. tunc lex Porcia, aliæq́; leges paratæ ſunt; quibus legibus exilium damnatis permiſſum eſt. Extat etiam Milonis exemplum. qui ſi, occiſo P. Clodio, de qua nece & quærendum extra ordinem, ut in atrociſſima re, ſenatus cenſuit, & à Pompeio Magno conſule lata noua lex eſt, Porciæ legis beneficio uitam retinuit, ciuili tantum morte, hoc eſt exilio, affectus eſt: multo magis reliquos ciues, qui leuiora delicta commiſiſſent, eiuſdem legis perfugio eſſe uſos, naturalemq́; mortem effugiſſe, credibile eſt. At in oratione pro Cecina, & in primô de oratore mors, quaſi pœna legibus irrogata, nominatur. nam pro Cecina, Nulla, inquit, in lege

noſtra reperietur, ut apud ceteras ciuitates, maleficium ullum exilio eſſe multatum: ſed, cum homines uincula, neces, ignominiasq; uitant, quæ ſunt legibus conſtituta, confugiunt, quaſi ad aram, in exilium. de oratore autem: Vitia hominum, atque fraudes damnis, ignominiis, uinculis, uerberibus, exiliis, morte multantur. Hæc loca legem Prociam non infirmant, ſed ad perduellionis crimen ſpectant. quo uno in crimine ciues Romanos occidi uetuſtis legibus licuiſſe, iam diximus: quas, tanquam ciuitati ſalutares, neque Porcia, neque lex ulla unquam abrogauit. Sed uenit in mentem quærere, magiſtratus ne ſoli, quorum in uindicandis reis poteſtas eſſet, an etiam priuati lege Porcia tenerentur. Primum, ubicunque huius legis mentionem fieri uideo, uerbum nullum animaduerto, quod ad priuatos referri poſsit: ad magiſtratus omnia manifeſte ſpectant: idq; ea maxime, quæ proxime recitata ſunt, Saluſtii uerba declarant. deinde, quorſum de priuatis? an uerisimile eſt, nullam antea in ciuitate legem de ui fuiſſe? an poteſt ulla ciuitas ſine legibus, preſertim iis, quæ uim, quæ iniurias arceant, non dico diu uigere, ſed omnino ſtare, atque incolumis eſſe? ante igitur de priuatorum ui leges multæ. magiſtratus autem à corporibus ciuium Romanorum abſtinere prima iuſsit Porcia lex: quam deinde aliis legibus idem iubentibus confirmatam, Saluſtii teſtimonio cognoſcitur. ſed, ut de priuatis Porcia non loqueretur; intelligi tamen, quis non uidet? nam quæ poteſtas & magiſtratibus, & contra ſontes, omniq; ſupplicio dignos adimitur, an ea priuatis relinquetur? Reſtat, ut ſoli peregrini, ſi modo ita meriti eſſent, necarentur. id quo minus fieri liceret, nulla lex unquam uetuit. et faſces illi, ac ſecures, quæ magiſtratibus præferebantur, poteſtatis quidem, uetuſto more, erant inſignia, eius tamen poteſtatis, quam in peregrinos tantum liceret exercere. exilium, publicatio bonorum, carcer nocentibus ciuibus propoſita fuerunt; mors, niſi ſi quis & in ipſam remp. & quamacerbiſſime peccaſſet (omnium enim de maieſtate criminum perduellio ſummum erat) timenda non fuit. Illud miror; cum prætor de crimine inter ſicarios quærere ſoleret, Suetonium tradere, C. Cæſarem in ædilitate quæſtionem de ſicariis exercuiſſe. quod fortaſſe illi à ſenatu extra ordinem mandatum. Quod autem à Martiano ſcriptum eſt, ut digeſtorum lib. XLVIII conſtat, legis Corneliæ

de

de ſicariis & ueneficis pœnam fuiſſe deportationem in inſulam: nolo aliquem ideo perturbari, quia, Sylla dictatore, id eſt reip. temporibus, deportatio nominetur: quod à me iam negatum eſt. nam Sylla pœnam irrogauit aquæ & ignis interdictionem: cuius in locum deinde ſucceſſit deportatio; ut Vlpianus non ſemel Iuſtinianusq; declarant. ſpectauit igitur Martianus ſui temporis conſuetudinem, pœnamq; nominauit, non eam, quam in ſua lege ſcripſerat Sylla, ſed eam, qua tunc, ſublata aquæ & ignis interdictione, lege Cornelia damnati plectebantur. manebat enim, & obſeruabatur eadem lex, pœna mutata. De paricidio prima fuit Romuli, primi regis, lex: quæ permittebat, ut monſtruoſi partus impune poſſent necari, uel exponi. hanc legem ſi, ut alias, à familia nominare uolumus, Siluiam licebit appellare. eſt enim Romulus Siluiæ gentis prænomen. reliquiq; ſex, qui Romæ regnarunt, ſuum omnes nomen, & prænomen habuerunt. Tulit idem de paricidio, id eſt de cæde hominis liberi. nam aduerſus eos, qui patrem, aut matrem occidiſſet, pœnam nullam ſtatuit; qui neminem unquam tam ab humanitate auerſum, tam naturæ inimicum fore exiſtimaret, ut parentibus, unde uitam ipſam, ac lucis uſuram accepiſſent, manus afferret. neque per annos DC Romæ quiſquam tale facinus perpetrauit. poſt Annibalis bellum L. Oſtius patrem fertur primus occidiſſe. Romulus autem, quicunque hominem occidiſſet, paricidam appellari uoluit. Etiam Numa Pompilius legem his uerbis compoſuit, ac edidit: Si quis hominem liberum ſciens morti duit, paricida eſto. qua lege Tullus Hoſtilius rex Horatium illum, qui ſororem occiderat, uoluit iudicari. poſtremis reip. temporibus pœnas aduerſus paricidas, lege lata, C. Cæſar auxit. tulit enim, ut paricidæ non exilio ſolum, ut antea, ſed bonis etiam omnibus multarentur; reliqui uero, capitalium rerum condemnati, dimidia bonorum parte; cum antea integris patrimoniis exularent. Hic, propter nominis potius, quàm rei, ſimilitudinem, leges de patricidio ſubiungemus. aliud enim eſt, eſſe paricidam: aliud, eſſe patricidam. paricida parem occidit, hoc eſt ciuis ciuem: patricida patrem, ut matricida matrem. Sanxit igitur lege Pompeius Magnus, ut, qui hoc tam impio crimine damnatus eſſet, inſutus culeo cum cane, gallo gallinaceo, uipera, & ſimia, in mare, uel in amnem proiectus, uitam, omnium elementorum uſu

 priuatus,

priuatus, amitteret. hoc & ante L. Sylla Felix lege sanxerat: sed Pompeius noua lege correxit, addiditq; multa, & inter ea, ut, non qui patrem, matrem ue tantum, uerum etiam qui cognatos, aut patronos occidissent, patricidii lege tenerentur. tametsi non omnes eadem pœna afficiebantur. nam qui cognatos, aut patronos occiderant, iis pœna erat ea, quam lex Cornelia de sicariis irrogabat. summo autem illo, quod memorauimus, supplicio, quod à rege Superbo excogitatum historiæ narrant, ut puniret grauius M. Tullium II uirum, qui librum de sacris mysteriis describendum Petronio Sabino tradidisset, mactabantur ii, qui patrem, aut matrem, auum, aut auiam necassent. de quibus tamen, nisi confessi prius essent, supplicium sumi leges uetabant. Nunc de ueneficio dicendum. locus autem uidetur postulare, ut, ante quàm ad leges ueniamus, quæ nobis est proposita tractatio, noua quædam afferamus, quæ fore non inutilia credimus non modo literarum humanarum studiosis, uerum etiam ipsis iurisconsultis, iis quidem, qui paulo splendidiorem doctrinam colunt; quales maxime nouimus, excellenti non minus humanitate, quàm doctrina, præditos uiros, Romæ Siluestrum Aldobrandinum, Antonium Augustinum, Antonium Galæsium, Florentiæ Lælium Taurellum, Mediolani M. Antonium Caymum, Brixiæ Iacobum Chiziolam, Vincentium Portulacam, qui latine scribendi elegantia, meo iudicio, ad antiquorum laudem accedit proxime; Patauii uero Guidonem Pancirolum, familiarem meum, qui noctes uigilat serenas, ut ait Lucretius, assiduoq; studio antiquitatem ex tenebris educit. Primum igitur illud ponatur, ueneficii crimen fuisse capitale: alterum, de eo quæsiisse non prætorem modo, qui & iudex quæstionis dicebatur, uerum etiam iudicem quæstionis, qui prætor interdum non erat: tertium, uideri mihi satis manifesto errore Budæum, uirum alioqui bene doctum, in suis adnotationibus esse lapsum, qui criminalibus, ut appellant, in caussis, præter prætorem urbanum, neminem quæsiisse, eumq; tum, nomine commutato, iudicem quæstionis esse dictum, tradiderit. Capitale fuisse ueneficium, indicat exilium Oppianici, de ueneficio condemnati: cuius mentio fit in ea pro Cluentio: & illud in eadem, cum futurum ait Cicero, si Cluentius ueneficii reus damnetur, ut patris sepulcro priuetur. clarissime autem hoc significatur

catur Institutionum iuris ciuilis libro IIII. Probemus alterum, quod paulo difficilius uidetur. Iudicum quæstionis duo uideo fuisse genera; unum eorum, qui cum prætores essent, quæstionis etiam iudices appellabantur; alterum eorum, qui cum prætores non essent, capitali tamen de crimine quærebant. de iudice quæstionis prætore, patet ex ea, quam proxime nominaui, pro Cluentio; in qua ita scriptum est: Iubet lex iudicem quæstionis, hoc est, Q. Voconium, eosq́;, qui illi iudices obuenerint, quærere de ueneno. Voconium autem prætorem fuisse, duobus argumentis coniició: primum, quòd in eo loco paulo ante Cicero dixit; Quid sibi illi scribæ? quid lictores? quid ceteri, quos apparere huic quæstioni uideo, uolunt? lictores enim, qui magistratum non gereret, non habebat. iudicem autem quæstionis magistratus nomen fuisse, certe nemo dixerit. Alterum argumentum est, quòd ibidem Cicero subiungit de aliis prætoribus, suam unoquoque quæstionem exercente. Hæc, inquit, quæstio sola ita gubernatur? quid M. Pletorii, & C. Flaminini inter sicarios? quid C. Orchinii peculatus? quid mea de pecuniis repetundis? quid C. Aquillii de ambitu? quid reliquæ quæstiones? quibus ex uerbis, prætorem fuisse Voconium, qui iudex quæstionis appellatur, quis non intelligit? nam, etsi prætores non nominat; satis tamen constat, de prætoribus intelligi. à quibus enim & tot quæstiones, nisi à prætoribus, & tam graues exercerentur, inter sicarios, de repetundis, de ambitu, peculatus? præterea, se quæsiisse de repetundis, in eo loco Cicero dicit. quod ab eo factum in prætura, Valerius, & Plutarchus confirmant. ut omittam, quòd quæsitorem Aquillium nominat: cuius annum fuisse legitimum, eundem qui Ciceroni, ad petendum consulatum, prima docet ad Atticum epistola. ex quo, fuisse collegas in prætura, licet existimare. quod etiam lib. II de officiis manifestum est. collegam enim suum Cicero appellat. Rursus iudicem quæstionis Iunium, qui prætor non erat, quæsiisse de ueneno in Oppianici caussa, docet Pedianus his uerbis: Iunius quæsitor fuit in Cluentii caussa, Verre prætore: in qua Oppianicus damnatus est. et alio loco: Damnato Oppianico, res in inuidia fuit; quòd pecunia reus uideretur oppressus: & princeps illorum iudicum damnatus est C. Iunius, quòd diceretur alios supposuisse, qui reum damnarent, non eos, quos prætor Verres fuerat subsortitus.

tus. neque hic eum Pedianus, neque ſupra prætorem nominauit. Cicero autem in ea pro Cluentio, Condemnatus eſt, inquit, C. Iunius, qui ei quæſtioni præfuerat. adde etiam illud, ſi placet: tum eſt condemnatus, cum eſſet iudex quæſtionis. et alio loco: Quinctius tribunus pl. conuicium C. Iunio iudici quæſtionis maximum fecit. non fuiſſe autem prætorem, aperte, ſic inquam aperte, ut clarius eſſe nihil poſsit, idem demonſtrat in eadem, his uerbis: In hanc flammam recentem C. Iunium, qui illi quæſtioni præfuerat, iniectum eſſe memini, & illum, hominem ædilicium, iam prætorem opinionibus hominum conſtitutum, de ciuitate eſſe ſublatum. Ecce, non prætorium, ſed prætorem opinionibus hominum conſtitutum dicit: quòd, eum prætorem ſine dubio futurum, homines opinarentur. prætor autem ſi fuiſſet, non eum ædilicium, ſed prætorium uocaſſet. laudabant enim ueteres, ubi ornare aliquem uellent, ab eo magiſtratu, quem poſtremum geſſiſſet; itaq́;, homo ædilicius, prætorius, conſularis, dicebant. Præterea, cum prætores in leges non iurauerint, neque ſententias tulerint, quod & Cicero, & Pedianus docent; à Iunio autem iudice quæſtionis ideo multa petita ſit, ut in oratione pro Cluentio legimus, quia in legem non iuraſſet: (erat enim illi iurandum, idem quod iudicibus, leges omnino ſe eſſe in ferenda ſententia ſeruaturum) ſatis conſtat, Iunium, cum de Oppianico quæſiuit, prætorem non fuiſſe. Quòd ſi quis dixerit, non tam Iunium iudicem quæſtionis, quàm Verrem prætorem, in illa Oppianici cauſſa quæſiiſſe; quia Pedianus ita dicat; Iunius quæſitor fuit in Cluentii cauſſa, Verre prætore; & quia idem alio loco ſortitionem, & ſubſortitionem à Verre prætore factam tradiderit: huic ita reſponderi poterit: ſortitionem, & ſubſortitionem non illius modo iudicii, uerum etiam aliorum ideo pertinuiſſe ad C. Verrem, quia prætor urb. erat. quod ipſe declarat Cicero in ea pro Cluentio. prætor autem urbanus de criminibus non quærebat; quare nec unquam quæſitor dicebatur; ſed ius tantum dicebat, hoc eſt iudices, & formam iudicii dabat. idemq́; iudices, quibus alii prætores ad cognoſcendas capitales cauſſas uterentur, ſortiebatur, & ſubſortiebatur. quod ex Pediano, & ex ipſo etiam Cicerone ſatis liquet. Accedit locus ex libro I accuſationis in Verrem: quo in loco Q. Curtium iudicem quæſtionis appellat Cicero, in cauſſa Verris repetundarum: de qua

prætor

prætor M' Acilius Glabrio cognoſcebat. eumq; Curtium ait Pedianus à Cicerone eſſe reiectum. Illud addo; cum iam docuerim, iudicem quæſtionis, & prætorem, & non prætorem, de crimine capitali cognouiſſe, tertium genus iudicium quæſtionis interdum fuiſſe, quorum ius cognoſcendi non eſſet, ſed tantummodo ſubſortiendi. quod locus de Q. Curtio proximus iam oſtendit: quem cognouiſſe de repetundis, abſurdum eſt credere: cum, in ea cauſſa prætorem quæſiiſſe Glabrionem, ex Cicerone, & Pediano ſatis conſtet. itaque tertium hoc genus quæſitores dici non poterant: duo illa ſuperiora genera, quoniam quidem quærerent, quæſitores & erant, & proprie dicebantur. Quod autem à Budæo ſcriptum eſt, prætorem urb. ubi de criminibus quæreretur, ſolum cognouiſſe: aperte falſum eſſe dico. non modo enim ſolus non quæſiuit prætor urb. ſed nec omnino quæſiuit. ipſe ius dicebat: quod, quærere, non eſt. quærebant ceteri collegæ, cum iis iudicibus, quos prætor urb. & ſortitus, & ſubſortitus eſſet. exemplorum plena ſunt omnia: unam, quæ multorum exemplorum loco ſit, rationem afferam. Accuſat Verrem Cicero in ſuis libris acerbiſſime: præturam urb. totam exagitat. obiicit ne unquam, quòd in cauſſa capitali contra leges aliquid commiſerit? nunquam certe. neque dubium, quin Verres, ſi poteſtatem illam prætor habuiſſet, multa fuerit inique facturus. Addit idem: prætorem urb. cum quæreret, iudicem quæſtionis eſſe dictum. hoc certe nemo (de ueteribus loquor: hos enim ſequor) unquam tradidit: mirorq;, cur hoc illi, qui ſuæ ſententiæ teſtem non haberet, placuerit affirmare. ſed, ut opinor, error ex errore fluxit, nam cum, prætorem urb. quærere de criminibus, iam ſibi perſuaſiſſet: quod omnino falſum eſt: ſequi uidebatur, ut idem quæſtionis iudex appellari poſſet. ego autem oſtendi iam, quæſtionis iudicem interdum quæſiiſſe, & prætorem fuiſſe, non tamen urbanum; ut quæſiuit Q. Voconius de ueneficio: prætorem autem urbanum reip. temporibus quæſiiſſe, aut iudicem quæſtionis uocatum, neque de ueteribus uideo quenquam fuiſſe qui dixerit, neque coniecturis omnino ullis adduci poſſum ad ſuſpicandum. Quæſitoris porro erat, accuſatorem, defenſorem, teſtem, in officio quenque ſuo continere.

Leges, quibus ueneficium uindicaretur, Romæ per annos multos nullæ fuerunt. non enim proprie ad ueneficium pertinet XII tab.

lex

lex illa: Qui fruges excantassit, &, Qui malum carmen incantassit, coercetor. etsi coniunctionem habere quandam uidetur cum ueneficii crimine. proprie uero, ac nominatim eo primum anno, quo C. Valerius Flaccus M. Claudius Marcellus consulatum gesserũt, qui post urbem conditam, si fastos sequimur, annus CDXXII fuit, de ueneficiis esse quæsitum, legemq; constitutam, Liuius libro VIII scriptum reliquit. ex quo, quæ tum probitas fuerit, apparet; cum in tanta ciuitate, per tot annos, ueneficii nomine in iudicium uocatus nemo sit. Cornelia postea fuit, L. Syllæ; quam, bello ciuili confecto, dictator tulit, cum unus omnia teneret: quod ex his uerbis, quæ scripsit Cicero pro Cluentio, manifestum est. Postea, inquit, L. Sylla, homo à populi caussa remotissimus, tamen, cum eius rei quæstionem hac ipsa lege constitueret, qua uos hoc tempore iudicatis, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæstionis genere ausus non est. quod si fieri posse existimasset; pro illo odio, quod habuit in equestrem ordinem, nihil fecisset libentius, quàm omnem illam acerbitatem proscriptionis suæ, questus in ueteres iudices, in hanc unam quæstionem contulisset. Huius autem legis pœna capitalis non ad ueneficos tantum, sed ad eos etiam pertinuit, qui magicis incantationibus homines occidissent, aut qui mala medicamenta publice uendidissent. omnesq; prorsus, nemine excepto, uiri, mulieres, liberi, serui, hac lege in iudicium uocabantur. Permissum autem esse reo, ut ex illius uoluntate, clam, aut palam, à iudicibus sententiæ ferrentur, ex ea, qua de proxime meminimus, oratione cognoscitur. eademq; lege de corruptis iudiciis quæsitum, eadem declarat oratio. Secuta est consularis Iulia, C. Cæsaris, qui & ipse dictator fuit. nec tamen deinde ex lege Iulia, sed ex Cornelia, quanquam uetustior fuerit, iudicia sunt administrata: puto, quia non semper posterior lex priorem comprehendebat, sed interdum aliquid tantum addebat: ut uniuersa pene iudicii ratio à priore lege penderet. propterea Corneliam potius, quàm Iuliam, posteriores iurisconsulti nominarunt. De ambitu quæ prima lata est, tribunicia Pœtelia fuit, C. Fabio Ambusto, C. Plautio Proculo cos. deinde aliæ, consularis Cornelia Bæbia, à duobus eiusdem anni consulibus lata: tum alia, Cn. Cornelio Dolabella M. Fuluio Nobiliore cos. lata; ut ex epitome Liuiana colligitur: quæ utrum tri-

bunicia

bunicia fuerit, an consularis, coniicere non licet. Multis deinde post annis consularis Calpurnia: quam C. Calpurnius Piso consul, anno ab urbe condita DCLXXXVI, grauiorem, quàm antea, tulit: in qua, præter alias pœnas, pecuniaria quoque erat adiecta. huic legi ob nimiam eius seueritatem puto aliquid postea derogatum. nam in oratione pro C. Cornelio, de quatuor generibus, in quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus, tertium Cicero memorat his uerbis. Tertium est de legum derogationibus. quo de genere persæpe S. C. fiunt, ut nuper de ipsa lege Calpurnia, quæ derogaretur. nunquam enim Calpurnia lex est abrogata: quam seruari Cicerone consule, ex oratione pro Murena cognouimus: sed ei derogatum aliquid, quòd ita senatus censuisset, ea, quæ recitaui, uerba significant. Hac lege accusatoribus præmium uidetur fuisse, ut, si ipsi ambitus damnati essent, aliorumq; eodem in genere culpam demonstrassent, in integrum restituerentur. id apparet (ut alia omittamus exempla) ex oratione pro Cluentio: quam post Calpurniam legem habitam esse, ex eo constat, quia prætor Cicero eam caussam egit. quòd si accusator magistratum designatum in iudicium uocasset, eiusq; culpam iudicibus probasset: reus magistratum amittebat; accusator eius locum assequebatur: si modo ei per ætatem, & per leges magistratum illum capere liceret. suspicari licet hoc è Syllæ Autroniiq; notissimo exemplo: quibus de ambitu, cum designati consules essent, damnatis, accusatores eorum Torquatus & Cotta consules facti sunt. nisi si, quod ego uerius existimo, consules non legis præmio factos intelligas Torquatum & Cottam, sed quia, comitiis post Syllæ Autroniiq; damnationem iterum habitis, populus eos creauerit. Tertium præmium lege datum accusatori, hoc quidem in crimine, tribus permutationem inuenio: si modo ea tribus, in qua reus censeretur, nobilior esset, quàm tribus accusatoris. hoc in oratione pro L. Balbo Ciceronis illa uerba declarant. Obiectum est etiam, quòd in tribum Crustuminam peruenerit: quod hic assecutus est legis de ambitu præmio. Quòd si nullum ex eo præmium accusator consequi posset, hoc est, neque suam ipsius absolutionem, quia damnatus non esset; neque ullum, deiecto reo, magistratum; neque tribum, quia rei tribus non esset accusatoris tribu nobilior: pecuniam illi de publico esse datam, licet opinarii.

id autem ex eo ſuſpicor, quòd Aſconius in orationis pro Milone commentario, Milo, inquit, poſtero die factus reus ambitus apud Manlium Torquatum, abſens damnatus eſt. illa quoque lege accuſator eius fuit Ap. Claudius: & cum ei præmium lege daretur, negauit. non enim eſt ut intelligi poſsit, præmium illi lege datum aut ipſius abſolutionem; nec enim recuſaſſet: aut Milonis magiſtratum, qui deſignatus non erat; aut permutationem tribus, cum ipſe in tribu ruſtica nobiliſsima cenſeretur. Claudios enim Pulchros in tribu Claudia fuiſſe, ex Liuio cognoſcitur. reliquum igitur fortaſſe pecunia fuit: quam accipere, dignitatis non erat: itaque Appius, patricia familia natus, Apii, uiri conſularis, & auguris, filius, negauit. Poſt Calpurniam Tullia fuit, conſularis & ipſa, lata à M. Tullio Cicerone conſule: quæ & pœnam grauiorem, quàm Calpurnia, & præterea aquæ & ignis per annos X interdictionem, hoc eſt X annorum exilium irrogauit ordini ſenatorio. itaque ſine cauſſa mirantur non nulli, parum uidelicet attente in legenda hiſtoria uerſati, cur Cicero in oratione pro Sylla dicat: Abfuit ab oculis ueſtris; &, cum lege retineretur, ipſe ſe exilio pene multauit. quibus uerbis, de ambitu damnatis ciuitatem non eſſe lege Calpurnia ereptam, ſignificat: cum idem in oratione pro Plancio ſcriptum reliquerit: Nunc poſtulatur à uobis, ut eius exilio, qui creatus ſit, iudicium populi R. reprehendatis. quo declarat, Plancio exilium, ſi de ambitu damnatus ſit, pœnam futuram. pugnare omnino hæc inter ſe uidentur: ſed conciliantur diſtinctione temporum. nam Sylla damnatus eſt ante Ciceronem conſulem, Lepido & Tullo cos. ea lege, quam C. Calpurnius Piſo tulerat: quæ cum eſſet ſeueriſsima, damnatis tamen exilium non inferebat. oratio autem pro Plancio poſt Ciceronis conſulatum habita eſt. quo tempore iudicia de ambitu ex ea lege, quam ipſe conſul Cicero tulerat, exercebantur: qua lege exilium ſenatoribus irrogatum eſſe, non obſcure pro Murena oratio demonſtrat. exilium autem non per omnem uitam, ut in aliis criminibus capitalibus, ſed per decennium fuiſſe, tradidit Dio lib. XXXVII. Polybius tamen in eo libro, quem ſcripſit de rerump. generibus, aperte ſignificat, multo ante legem Tulliam, atque etiam Calpurniam, capitalem ambitum fuiſſe. ait enim ſic. Pecuniis palam apud Carthaginienſes magiſtratus emuntur. quod Romæ capitali

pœna

pœna uindicatur. illa porro temporibus Africani minoris Polybius tradidit. ut nouam poſtea legem, uetere abrogata, de ambitu latam, credere ſit neceſſe, quæ capitis pœnam ademerit. Aut, dicamus Polybii ætate capitalem fuiſſe ambitum non lege, ſed more: cũ eo de crimine, deq; aliis item capitalibus nondum prætores quærerent, ſed populus ipſe tributis comitiis iudicaret. quod idem Polybius in eodem libro docet his uerbis : Capite damnandi ſolus poteſtatem habet populus. In Tullia illud quoque ſcriptum eſt, ne quis biennio, quo magiſtratum petiiſſet, petiturus ue eſſet, gladiatores daret, niſi ex teſtamento præſtituta die; ne quis prandia uulgo daret. quam legem cum P. Vatinius contempſiſſet, obiicit ei Cicero tantam licentiam atque arrogantiam in aſperrima illa interrogatione, & in oratione pro Sextio. In Aufidia tribunicia, quam tulit M. Aufidius Lurco, eadẽ fuere, quæ in ſuperioribus legibus, noui hoc, ut, qui nummos in tribu pronunciaſſet, ſi non dediſſet, impune eſſet; ſin dediſſet, ut is, quoad uiueret, ſingulis tribubus HS CIↃ CIↃ CIↃ deberet. Conſulares præterea duas inuenio, Pompeiam, & Iuliam, Cn. Pompeii Magni, & C. Iulii Cæſaris, qui poſtea dictator fuit: quæ quid aut diuerſum, aut amplius, quàm quæ antea latæ fuerant leges, habuerint, exploratum non eſt. id quidem facile crediderim, cum lege Tullia de ambitu damnatis aquæ & ignis interdictio, hoc eſt exilium, per X annos irrogaretur, lege Pompeia diuturnius exilium, aut fortaſſe perpetuum, eſſe irrogatum. nam in Pompeia pœnam grauiorem, quàm antea, & formam iudiciorũ breuiorem Pedianus nominat. hoc etiam hac lege ſancitum eſſe uideo, ne rei laudarentur. quod idem Pompeius cum in Planci iudicio nõ ſeruaſſet, M. Cato iudex Pompeii laudationem legi uetuit. quo autem tempore legem hanc Pompeius tulit, iudicum numerum uidetur conſtituiſſe CCCLX. quod & Velleius lib. II, & Plutarchus in Pompeio declarat. itidemq; pro CCC, legendum puto CCCLX, in epiſtola Cœlii, fam. lib. VIII. niſi ſi aut Velleium, & Plutarchum malis eſſe mendoſum, quàm epiſtolam Cœlii; ut ubique legatur, CCC: aut, mendum æque apud omnes eſſe, aliquis exiſtimet, nec CCC, aut CCCLX, ſed CCCL iudices fuiſſe; ut eorum numerus cum numero tribuum, quæ XXXV erant, congruat; quòd ex ſingulis tribubus deni crearentur. Lege item Iulia capitalem ambitum fuiſſe, apud Iuſtinianum ſcriptum eſt. Crimen de corruptis iu

diciis ipſum quoque capitale crediderim. id ex eo coniicio, quòd C. Gracchus tribunus pl. eam legem in ordinem ſenatorium tulit, ceteros ordines excepit: ut in oratione pro Cluentio legimus. Cũ igitur & crimen ipſum per ſe grauiſſimum fuerit; (quid enim grauius, quàm innocentem, accepta pecunia, condemnare?) et Gracchus eam legem, ut in eadem oratione ait Cicero, pro plebe tulerit, ad licentiam ſenatorii ordinis retundendam: leuiore pœna eum contentum fuiſſe, ueriſimile non eſt. quod eo magis exiſtimo, quia poſtea crimen hoc L. Sylla comprehendit ea lege, quam de ueneno tulit; ut capitale crimen cum capitali, uenenum ſcilicet cum iudiciis corruptis, coniunxiſſe uideatur. hoc orationis pro Cluentio (ne pluribus utar exemplis) partes multæ declarant. et Sylla equeſtri ordini admodum fuit infenſus, ſenatorii uero ſtudioſiſſimus; Gracchi tamen legem in hoc ſecutus, equeſtrem ordinem, & plebem periculo liberauit. Quod autem coniectura adductus exiſtimabam, id legis XII tab. teſtimonio Gellius confirmat: in qua ſcriptum eſſe ait, ut, qui ob rem iudicandam pecuniam accepiſſe conuictus eſſet, capite puniretur. ut Gracchus non hoc ipſe nouum ſanxerit, ſed à XII tab. petitum in ſuam legem tranſtulerit. Romæ autem quis iudicium primus corruperit, ignoratur. quod & à Plutarcho traditum eſt in uita Coriolani. Athenis uero, idem ſcribit, Anytũ, Anchemeonis filium, hanc peſtem induxiſſe primum. Vnum addam ad ingenia excitanda; quod, quæſtionibus poſitis, maxime fit; mirari me uehementer, cur in ea, quam proxime nominaui, oratione pecunias ob iudicandum captas Cicero repetundas uocet; quas diuerſas fuiſſe nemo neſcit: de quibus etiam propria lege quærebatur: cum de iis, quæ ob rem iudicandam eſſent acceptæ, lege Cornelia de ueneno cognoſceretur. niſi ſi pecuniæ repetundæ dicebantur non eæ ſolum, quas prouinciarum rectores contra leges accepiſſent, uerum & illæ, quarum cauſſa, qui ob iudicandum eas cepiſſent, in iudicium uocarentur. quodam enim modo, cum aduerſus eos ageretur, iudicio repeti pecunia uidebatur. id eo facilius crediderim, quia lege Iulia de repetundis non rectores modo prouinciarum, ſed eos etiam, qui pecunia corrupti aliquid in iudicio uel commiſiſſent, uel omiſiſſent, eſſe comprehenſos, iuriſconſultorum libri demonſtrant. nec ſane, ſi ad rationem animus referatur, uideo quid interſit, utrum à ſociis, publico fungens munere, pecunias contra le-

ges,

ges, an à ciuibus aliquis accipiat. Adulterium lege Romilia capitale fuisse, literis proditum est, sic inquam capitale, ut pœna mors esset. tulit enim Romulus legem his uerbis: Adulterii conuictã uir, & cognati, uti uolent, necanto. quod item lege Iulia confirmatũ est: qua lege supplicio afficiebantur eodem, qui cum maribus nefandam libidinem exercuissent. stupratoribus autem, si essent honesti, pœnam irrogabat, publicationem partis dimidiæ bonorum: & capitale tunc stuprum non erat: sin humiles, corporis coertionem cum relegatione quinquennali, nisi per uim stuprum commissum esset; si per uim, tempore non præfinito. Et inter liberas tantum personas, ut scripsit Papinianus, adulterium stuprum ue passas, lex Iulia locum habuit. Quod autem, inquit, ad seruas pertinet, & legis Aquilliæ actio facile tenebit, & iniuriarum quoque competit. Hanc legem ab Augusto, non à C. Cæsare, qui eum adoptauit, esse latam Vlpianus tradit. Fuit etiam Scatinia, quam C. Scatinius Aricinus tribunus pl. tulit in eos, qui alienam pudicitiam solicitassent, aut suam ipsi prostituissent; quibus pœnam irrogauit X millia nummum. est autem hæc lex multis ante Iuliam annis lata, satis leui pœna, quam Iulia capitalem fecit, non tamen, ut opinor, in eos, qui alienam pudicitiam tentassent, sed in eos, qui præposteram uel aduersi, uel auersi uenerem exercuissent. De falsis, quod in Polybio, Cicerone, Gellio scriptum inuenerim, lex fuit XII tab. ut qui falsum testimonium dixissent, è saxo Tarpeio deiicerentur. Postea, huius legis exemplum secutus, L. Sylla dictator legem tulit, quæ seruis ultimum supplicium, liberis aquæ & ignis interdictionem irrogabat, si quis in testamento, alio ue scripto, aut nũmo fraudem aliquo modo fecisset. qua de lege meminit Cicero in Verrem. Partus etiam suppositicios, asseuerationem falsi nominis, uel cognominis, signa adulterina, & si quis se pro alio gereret, uel illicitis insignibus uteretur, ad legẽ Corneliam L. Syllæ, quam proxime nominauimus, pertinuisse constat; præterea, qui duobus diuersa testimonia præberent, quiq; duobus eandem rem diuersis (ut hoc utar uerbo) contractibus in solidum uenderent; item qui, ad litem falsam instituendam, pecuniam acciperent, eam ue in rem coirent, consentirent, cœlarent, non obsisterent. De iis, quos plagiarios uocarunt, legem Flauiam inuenio; quæ capitis pœnam interdum grauiorem, interdum leuiorem, personarum, & rerum habita ratione, irrogabat. nam, si

quis

quis liberum hominem ſciens emiſſet, aduerſus eum, ait Vlpianus, capitale crimen ex lege Flauia de plagio naſcebatur. Tutelarum quàm diligenter apud ueteres habita ratio ſit, inde conſtat, quòd ſuſpecti tutoris iudicium, ut ex Cicerone cognoſcitur, lege XII tab. capitale fuit. Et, ad arcendam infamiam, alia ſancitum eſt lege XII tab. ut, ſi quis actitauiſſet, carmen ue condidiſſet, quod infamiam flagitium ue alteri inferret, capite puniretur. atque hoc poſtea L. Sylla, lege lata, maieſtatis crimen fecit, ut Cicero in epiſtola ad Appium ſignificat his uerbis: Eſt maieſtas, ut Sylla uoluit, ne in quẽuis impune declamare liceret. Furta quoque ueteres Romani capitali pœna uindicarunt. uideo enim, in XII tab. ita ſcriptum eſſe: Si quis nocte furtum faxit, & im aliquis occiſit, iure cæſus eſto: et, Fur manifeſto furto prehenſus interdiu, ſi ſe telo defenderit, & im aliquis occiſit, iure cæſus eſto: et, Frugem, aratro quæſitam, furtim noctu ſi pauerit ſecuerit ue pubes, ſuſpenſus Cereri necator; impubes uerberator, noxiamq; duplionem præſtato. Et clandeſtinæ coitiones capitale crimen fuit. nam, ut Porcii Latronis declamatio demonſtrat, lege XII tab. cautum eſt, ne quis cœtus nocturnos in urbe agitaret: idq; ſi quis feciſſet, capite multaretur. poſtea lex Gabinia idem ſanxit. Hæc de legibus, quibus capitalia crimina punirentur. Fuerunt aliæ de minoribus culpis, parem flagitio pœnam inferentes, hoc eſt minime capitalem, ut illa XII tab. Si quis iniuriam alteri faxit, XXV æris pœna ſunto: et illa, huic admodum ſimilis: Qui iniuria ceciderit alienas arbores, luito in ſingulas æris XXV. Atque has leges magna ex parte lex Aquillia de iniuria, ab Aquillio tribuno pl. rogata, correxit: de qua mentionẽ facit Vlpianus his uerbis. Lex Aquillia omnibus legibus, quæ ante de damno iniuria ue locutæ ſunt, derogauit; ſiue lex XII tab. ſiue alia quæcunque fuerit. fuit autem ea lex priuilegium; cum eam Aquillius trib. pl. à plebe rogauerit. Fuit etiam Atinia de furtis, ne quid ſurreptum uſu capi poſſet, ſed ius rei ſuæ uindicandæ penes eum, cui ſurrepta eſſet, perpetuo maneret. Furti uero iudicium inter famoſa turpiaq; iudicia numerabatur: quibus damnati, omni honore ac dignitate in perpetuum excludebantur; ut neque magiſtratum ullum capere, neque in ſenatum peruenire unquam poſſent. quod in oratione pro Cluentio demonſtratur. Iniuriæ nomine & uis, nõ modo publica, uerum etiam priuata, continetur. nam L. Sylla, ad arcendam

dam uim,legem tulit de iniuriis: de qua ſic digeſtorum lib. XLVII: Lex Cornelia de iniuriis competit ei, qui iniuriarum agere uolet, ob eam rem, quòd ſe pulſatum, uerberatum ue, domum ue ſuam ui introitam eſſe dicat. qua lege cauetur, ut non iudicet ei, qui agit, gener, ſocer, uitricus, priuignus, ſobrinus ue, propior ue eorum. quibus uerbis, omnem iniuriam, quæ manu fiat, conſtat lege Cornelia contineri. Huc referri poteſt, quod in agraria lege la tum à C. Cæſare Calliſtratus ait: ut, qui terminos ſtatutos extra ſuum agrum fines ue dolo malo mouiſſent, pecunia multarentur. De ſodalitiis, lex XII tab. ſanxit, ut ſodalibus, qui eiuſdem collegii eſſent, & ius coeundi haberent, poteſtas eſſet pactionis, quam uellent, inter ſe ineundæ, dum ne quid ex publica lege corrumpe rent; de qua tum Cicero in Catone, tum Gellius lib. XX meminit his uerbis: In uniuerſum & cordi, & curæ Romanis ueteribus ſemper fuit, ne qua aut turpia, aut illicita, aut reip. pernicioſa ſodalitia coirent. Licinia poſtea lata eſt, ut ſodalitia (ſic enim ex ora tione pro Plancio colligi uidetur poſſe) uel coercerentur, uel omnino tollerentur. Poſt eam Lectoria, de pœna in eos, qui adoleſcen tes circumſcriberent: quibus etiam, ut iis caueretur magis, iubebat curatores dari. Remmia contra eos, qui ſine cauſſa, & temere accuſarent. Clodia, quam tulit P. Clodius tribunus pl. is, qui Ciceronem iniqua rogatione in exilium eiecit, de publicis iniuriis: quam Anagnini neſcio cuius Menulæ cauſſa, hominis impuri, latam, reprehendit Cicero in oratione pro domo. De alea fuerunt Titia, & Cornelia, illa, ut opinor, tribunicia, hæc conſularis. Tum Iulia de annona, & illæ, quæ ignominia ſontes reos notarent, ne capere magiſtratum, ne inter iudices legi, ne alterum liceret accuſare. quibus omnibus pœnam quidem eſſe irrogatam, non tamen capitalem, legitur. quo mirari minus licet, ſi de iis nec ita mul ta ueterum in libris reperiuntur. nos autem nihil de noſtro: antiqua narramus, ab antiquis tradita: & ex eorum ſcriptis oratio noſtra, ſiue paulo ſit uberior, ſiue reſtrictior, tota pendet. Hactenus de numero, nominibusq; legum, quæ ad ius & publicum, & priuatum pertinent. nunc, ut in eo, quem inſtituimus, doctrinæ ordine pergamus; à quibus leges latæ ſint, quo modo latæ, quo in loco, quo tempore, quibus de cauſsis, quæ poſtremo uis legis eſ ſet, quàm licebit diligenter exponemus.

LEGES nec nisi à magistratibus, nec nisi comitiis ferebantur. idq; probandum exemplis non existimo; ne, quæ ipsa per se satis aperta res est, in ea demonstranda superuacaneam operam suscipiam. sed, quia nec unus magistratus, nec una comitia erant; utrum ab uno, an ab omnibus magistratibus, & utrum unis, an omnibus comitiis ferrentur, aperiendum uidetur. Ferebantur leges à magistratibus maioribus quatuor, uno minore: à maioribus, prætore, & consule, qui ordinarii magistratus erant; item à dictatore, & interrege; qui maiores quidem, ordinarii tamen magistratus non erant, neque populi comitiis creabantur. censor autem, etsi erat inter maiores magistratus, ius tamen ferendæ legis, aut habendorum comitiorum non habebat. minor magistratus, qui leges ferret, tribunus pl. erat. nam ædiles cur. quæstores, ædiles pl. III uiri capitales, III uiri monetæ cudendæ, tribuni mil. tam Rufuli, quàm Comitiati, etsi magistratus erant, leges tamen non ferebant. Neque uero hæc, quæ doctrinæ caussa à me traduntur, ueterum testimonio singula confirmare, & exemplorum multitudine librum infercire, necessarium existimo, non solum, quòd historiæ, libriq;, unde ipsi hæc hausimus, omnibus patent; sed etiam. quòd exemplis referta narratio dignitatem non habet, putidæ potius cuiusdam diligentiæ, ineptæq; ambitionis speciem quandam præsefert. Legislatores aut tributis comitiis, aut centuriatis, aut etiam, ut in imperio mandando, & in adoptionibus, curiatis legem ferebant. si tributis, aut cum S. C. aut sine: si centuriatis, è S. C. semper. plus omnino dignitatis, atque auctoritatis in centuriatis, sed potestatis non minus erat in tributis. æque enim populus uniuersus tenebatur iis legibus, quæ tributis comitiis ferebantur, atque iis, quæ centuriatis. idq; sancitum esse lege à Q. Hortensio dictatore lata, Lælius Felix memoriæ prodidit: cum ante iure eo, quod statuisset plebs, patricii non tenerentur. non enim aduocare patricios tribuni pl. neque ad eos referre ulla de re poterant. ita ne leges quidem proprie, sed plebiscita dicebantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta erant. Hortensius, quæ rogata plebs sanxisset, ea pertinere ad omnes Quirites uoluit: siue, ut iura plebis augeret; cum plebeius ipse esset: siue utili reip. consilio, quòd in libera ciuitate dissimilem ciuium conditionem discordiæ semina existimaret. in quo dissidentes ueterum opiniones licet agnoscere.

nam,

nam, quod Hortensio dictatori à Lælio tribui scribit Gellius, id ad Q. Publilium Philonem dictatorem Liuius refert, qui multis annis ante Hortensium dictator fuit. rursus neque ab Hortensio, neque à Philone, sed multo ante à L. Valerio Potito, & M. Horatio Barbato cos. eam legem esse latam, Dionysius tradit. qua in uarietate uerum internoscere difficile sit. nisi si, quod res est, non tanquam nouam legem esse latam, sed quasi ueterem à duobus dictatoribus, Philone, & Hortensio, renouatam intelligas. Scripsit etiam idem Lælius, cum tribunus pl. populum adesse iuberet, non comitia, sed consilium edicere debuisse: cum non uniuersum populum, sed plebem tantum, quæ pars populi est, aduocare tribunus posset. uerum hoc, quod à Lælio scriptum in Gellio legimus, obseruatum sit, necne, haud sane mihi certum est. quin, quò me inclinat coniectura, eò me dare si uelim; comitia, quæ tribunus pl. haberet, dicta crediderim, non solum post legem Hortensiam, quæ, discrimine sublato, tribuniciis rogationibus ciues omnes pari iure subiecit; sed antea quoque, cum plebiscitis patricii non parerent. quid enim? non ne tributa comitia dicebantur, quæ designandis minoribus magistratibus haberentur? at tributa comitia non & à tribuno pl. habebantur? an igitur est, qui, cum tribuni pl. essent designandi, eius rei caussa consilium à tribuno edictum legerit? quòd si quis, ut omnino Lælii distinctio confirmetur, non de eo populo, qui ad designandos magistratus, sed de eo, qui ad sciscendam legem aduocaretur, accipi uelit: ne hoc quidem assenserim: cum, aliter esse, ipso Cicerone magistro didicerim. uocat enim hic noster lib. II de diuinatione comitia & in legum iure, & in iudiciis, & in creandis magistratibus. præterea in oratione pro Sextio, Venio, inquit, ad comitia, siue magistratuum, siue legum. et Liuius libro XXXI, Rogatio, inquit, de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis antiquata est. et ibidem: Pro se quoque consulem hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret. et lib. XLV. Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter affuturus comitiis ferendæ legis. Iam uero & de reo iudicando comitia dicta, quæ tribunus pl. haberet, exempla testantur, ut in III de legibus, & apud Liuium quatuor libris, III, XXVI, XL, XLIII. quanquam, si quis ipsa Lælii uerba paulo attentius consideret; intelliget, nec ab ipso traditum id, quod nos, quasi traditum, exemplis redarguimus. ait enim, qui non uniuersum populum, sed partem aliquam populi

adesse iuberet, eum non comitia, sed consilium edicere debere. quibus uerbis, non quid fieret, sed quid fieri deberet, significat. notat igitur, & quodam modo reprehendit deprauatam consuetudinem; sicuti eodem loco, cum infert: Ita ne leges quidem proprie, sed plebiscita appellantur, quæ tribunis pl. ferentibus accepta sunt. quo in loco, Appellantur, accepit, pro, appellari debent. quod enim tradidit, obseruatum nō esse; quæq; tribunis rogantibus plebs iussit, ea tum plebiscita, tum leges & à Liuio, & ab aliis dici, sæpe licet animaduertere: sicuti & consilium plebis, & comitia de reo Postumio apud eundem Liuium libro XXV. Legem laturus magistratus scribebat eam domi, & cum peritis consultabat; ne quid contra populi rem, aut uoluntatem sanciret; ne forte pugnantia capita simul ferret; ne ue quid, quod uetus aliqua lex, si ferretur, inane infirmumq; iuberet esse; (etsi, quæ postea ferretur lex, superiores omnes, præter Sacratas, abrogabat) ne curationem, potestatem, commodum ue aliquod ipse sibi sua lege, aut collegis, cognatis, affinibus mandaret: quod leges duæ, Licinia, & Aebutia, fieri uetuerunt: contra quas leges fecit P. Clodius: tulit enim, quod in oratione pro domo traditum est, ut sibi Ciceronis ædes liceret possidere. etiam illud in scribenda lege cauebatur, ne pluribus de rebus, quæ non eiusdem generis uiderentur, una rogatione ferretur: quod fieri cum lex Cæcilia & Didia uetabat; itaque à Clodio factum accusat Cicero pro domo sua; tum, faciendum non esse, indicat idem in suarum legum librò III his uerbis: Qui agent, non plus quàm de singulis rebus consulunto. nam, Consulunto, est, populum roganto. consulitur enim populus, cum lex rogatur: itaque in oratione pro Milone, Nihil, inquit, de eius morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. et pro domo sua: Si populus de ista re consultus esset. et Festus: Rogatio est, cum populus consulitur. etiam in senatu, consulere, est rogare sententias. ad Atticum lib. XII. Hic me laudat, inquit, quòd retulerim, non quòd patefecerim, quòd cohortatus sim, quòd denique ante, quàm consulerem, ipse iudicauerim. Addebatur illa exceptio; ut, si quid ius non esset rogari, ne esset rogatum. quod in oratione pro domo notauimus. item: si quid contra alias leges eius legis ergo latum esset, ut ei, qui eam legem rogasset, impune esset. quod fuisse tralaticium, hoc est, scribi solitum in omnibus legibus, tradit Cicero lib. III epist. ad Att. Hæc igitur, quæ proposui, quasi legitima à bonis uiris in ferenda lege

omnia

omnia cauebantur. ſed ubi rationem uicit libido; ſpreta bonorum conſuetudine, nihil præter ſuam potentiam & utilitatem in legem ſpectarunt. ideo ſæpe leges Clodii, aut Vatinii, alienas à more maiorum, acerbe reprehenſas à Tullio uidemus. Scripta lege, legiſlator bene de rep. ſentiens, ante quàm eam promulgaret, referebat ad ſenatum; ut, quo plus ponderis maioremq; uim lex haberet, de ſenatus eam ſententia ferret. popularis uero, ac ſeditioſus magiſtratus ſæpe, prætermiſſa ſenatus auctoritate, aut etiam contra ſenatus auctoritatem, legem rogabat. Promulgabatur deinde lex, id eſt, in publico ponebatur. eſt enim promulgare, ut ait Feſtus, quaſi promulgare. id autem eo fiebat, ut inſpiceret qui uellet, inſpectam conſideraret; non ſolum, ut intercedi poſſet ante, quàm ferretur; uerum etiam, ut aliquanto ante ſtatuere cuiuis liceret, utrum, cum ferretur, antiquanda, an accipienda lex eſſet. addo etiam illud, ut quiuis monere legislatorem poſſet uel de corrigenda, uel omnino de non ferenda lege. ſpatium autem promulgationis, ut ex Dionyſio, & aliis patet, quacunque de re ferretur lex, erat trinundinum, id eſt per trinas nundinas. cum enim nundinarum cauſſa ex agris in urbem ciues conuenirent; per trinundinum leges patere, ut à ruſtica plebe ter legi cognoſciq; poſſent, uoluerunt. quod cum M. Antonius non ſeruaſſet, inuehitur in eum Cicero Philippica V his uerbis: Vbi lex Cæcilia, & Didia? ubi promulgatio trinundinum? et idem pro domo ſua: Hora fortaſſe ſexta diei queſtus ſum in iudicio, cum C. Antonium collegam meum defenderem, quædam de rep. quæ mihi uiſa ſunt ad illius miſeri cauſſam pertinere. hæc homines improbi ad quoſdam uiros fortes longe aliter, atque à me dicta erant, detulerunt. hora nona, illo ipſo die tu es adoptatus. ſi, quod in ceteris legibus trinum nundinum eſſe oportet, id in adoptione ſatis eſt trium eſſe horarum: nihil reprehendo. ſin eadem obſeruanda ſunt; ut decreuit ſanatus M. Druſi legibus, quæ contra legem Cæciliam, & Didiam latæ eſſent, populum non teneri: iam intelligis, omni genere iuris, quod in ſacris, quod in auſpiciis, quod in legibus ſit, te tribunum pl. non fuiſſe. Et, ut aliud ex alio, trinundinum non ſolum in lege ferenda, ſed & in magiſtratu deſignando uideo eſſe ſeruatum, ob eam ſcilicet cauſſam, ut conſuleretur candidatis pariter, & populo; illis, ad magis conciliandos ſibi plebis animos; huic, ne imprudenter aliquem repente crearet, quem creatum poſtea nollet. locum autem & in lege, & in magiſtratu fuiſ-

ſe trinundino, minime miror; qui uideam à Cicerone, oratione II in Rullum, appellari legem ea comitia, quibus maiores magiſtratus crearentur. nam ſi comitia lex ſunt: ſequitur, ut, quod in lege, idem in comitiis obſeruetur. et, quod rationi conſentaneum uidetur, id exempla clarius oſtendunt. X uiris creandis, inquit Liuius lib. III, in trinundinum comitia indicta ſunt. et in epiſtola ad Tironem Cicero: Ad conſulatus petitionem ſe uenturum: neque iam uelle abſentis rationem haberi ſui: ſe præſentem trinundinũ petiturum. quod tamen non niſi tranquilla rep. ſeruatum exiſtimo. nam Punico bello ſecundo Q. Fabius Maximus conſul tertium, Romam comitiorum cauſſa proficiſcens, in eum, quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit. idemq; fecit anno proximo C. Claudius Cento, dictator comitiorum conſularium cauſſa creatus. Sed nimirum, quod dici ſolet, ſilent leges inter arma: & ad remp. cuius cauſſa latæ leges ipſæ ſunt, omnia referenda. Seruabatur præterea & in iudicio populi trinundinum, cum ſcilicet à populo reus iudicaretur. unde illud pro domo ſua: Cum tam moderata iudicia populi ſint à maioribus conſtituta; primum, ut ne pœna capitis cum pecunia coniungatur; deinde, ne, niſi prodicta die, quis accuſetur; tertio, ut ante magiſtratus accuſet intermiſſa die, quàm multam irroget, aut iudicet; quarto, ſit accuſatio trinundinum. ſic enim, quàm quo modo eſt in impreſſis libris, malim legere. Conſtat igitur, in omnibus plane comitiis, de legibus, de magiſtratibus, de reis, trinundini rationem eſſe ductam: idq; propterea, quod iam dixi, quia legis nomen in omnia comitia, quibuſcunque de cauſſis haberentur, conueniret. Neque uero trinundinum ita interpretor, ut, ipſo tertiarum nundinarum die uel latas eſſe leges, uel deſignatum magiſtratum, uel reum à populo iudicatum, exiſtimem: cum & Macrobius lib. I, comitia nundinis haberi non potuiſſe, neque concionem aduocare, id eſt cum populo agere, licuiſſe, ueterum teſtimonio probet: & Feſtus, nundinas non ſolum inter ferias, ſed etiam inter nefaſtos dies apud antiquos fuiſſe dicat; inter ferias, ne cum populo agi liceret; inter nefaſtos dies, ne lege. Nundinas, inquit, feriarum diem eſſe uoluerunt antiqui, quo ruſtici mercandi uendendiq; cauſſa in urbem conuenirent; eumq; nefaſtũ, ne, ſi liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores. aliud autem erat, cum populo agere; aliud, lege agere. cum populo agere, populum, eſt, ad conſilium, aut comitia uocare, ut ait Feſtus: lege agere, ius experiri, in iudicio contendere. libro etiam IIII epiſt. ad

Atticum,

Atticum, per duos nundinarum dies neque comitia esse habita, neque concionem ullam, his uerbis Cicero declarat. Ante X cal. nundinæ, concio biduo nulla. Trinundinum igitur in eam sententiam dictum accipio, ut inter eum diem, quo promulgata lex erat, & eũ, quo deinde ferretur, trinæ nundinæ intercederent; quo & sæpius & à pluribus, urbem mercandi uendendiq; caussa uisitantibus, promulgata lex cognosci posset. Post tertias nundinas, magistratus in eum locum, ubi legem laturus erat, siue in forum, siue in campum Martium, populum conuocabat. ibi cum legem præco, subiiciente scriba, recitasset; tum, (forte etiam in toto trinundino, quotiescunque populus coiisset, uel suadebant legem, uel dissuadebant: sed maxime, ac uehementer fieri solitum quo die ferenda lex erat, consentaneum est) primum quidem is, qui legem promulgarat, populo suadebat, ut rogationem acciperet; sed post eum alii, non priuati modo, quibus ab aliquo magistratu concio daretur, (nam alioqui concionandi potestas priuatis non erat) uerum etiam quandoque magistratus, pro suo quisque sensu, uel suadebant, uel dissuadebant. Suasorem rogationis eum, qui rogabat, fuisse, ita uerisimile est, ut, exemplis, quæ multa suppetunt, mihi esse utendum in re minime dubia, non existimem. quod autem minus uerisimile est; ut aliquis eius rogationis, quam ferret, ipse dissuasor fuerit; id nisi testimoniis probem, credibile non erit. atque hoc tum fiebat, cum magistratus non è sua, sed è senatus sententia rogationem ferebat. neque enim prohibebatur dissuadere ad populum, quod non probauerat in senatu. Pisonis consulis exemplum habemus in epistola, Vereor, ad Atticum lib. I. Piso, inquit, consul, lator rogationis, idem erat dissuasor. quod Attico, ut nouum & iniquum, scripsit Cicero; cum suadere suas rogationes reliqui solerent. unde illud Attici ad Ciceronem lib. II de legibus. Suade igitur, si placet, istam ipsam legem; ut ego, Vti rogas, possim edicere. loquitur enim Atticus cum Cicerone, uti cum magistratu legem rogante. et quemadmodum in eo libro personam Cicero sustinet magistratus legem rogantis; quod proxima superiora uerba declarant; Si quæ forte leges à me hodie rogabuntur, quæ non sint in nostra rep. nec fuerint, tamen erant fere in more maiorum; qui tum ut lex ualebat: sic Atticus ciuem agit de ipsa lege suffragium ferentẽ. quod indicat illud: Vt ego, uti rogas, possim edicere. refert enim morem illum tabellarum, quibus sciscebatur lex: quæ his duabus erant literis signatæ, V. R. id est, uti rogas:

cum

cum eæ, quibus lex reiiciebatur, una litera A, eſſent inſcriptæ: quæ ualebat, antiquo, hoc eſt nihil nouari uolo, antiqua probo. Vereor autem, (ut à re propoſita paululum digrediar) ne mendum lateat in uerbo, Ediçere. cui, quantum ex antiqua latine loquendi con ſuetudine coniicere, ac meminiſſe poſſum, in hac ſententia locus non eſt. ſed ad rem. Priuatus legem Cinciam de donis & muneribus Q. Fabius Maximus ſuaſit; Ogulniam de ſacerdotiis P. Decius Mus; Voconiam de hereditatibus M. Cato ille cenſorius; Corneliam de reditu Ciceronis Cn. Pompeius. Nec uero, qui priuati item lege diſ ſuaſerint, inuenire non facile eſt. exemplum habemus, in oratione pro lege Manilia, Q. Hortenſii; in libro de amicitia, C. Lælii, & mi noris Africani. Maniliam legem, de bello Mithridatico Cn. Pompe io extra ordinem mandando, diſſuaſit Hortenſius; Papiriam, de tri bunis pl. reficiendis, Lælius, & Africanus. atque hanc ipſam conſue tudinem, ut priuati legem ſuaderent, aut diſſuaderent, indicat Liuius lib. XLV his uerbis: Ita traditum erat, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis ſuadendi diſſuadendiq; poteſtas facta eſſet: quo melius aut commoda legis aperirentur, aut uitia. quo perſæpe euenit, ut aut ii, qui ad intercedendum uenerant, deſiſterent; aut intercederent, qui non profeſsi eſſent ſe interceſſuros. et eodem libro infra: Cum in Capitolio rogationem eam Ti. Sempronius ferre uellet; & priuatis lege dicendi locus eſſet; neque ad ſuadendum, ut in re minime dubia, quiſquam procederet: Ser. Galba repente proceſsit. item Cicero in oratione pro C. Cornelio; cuius extant reliquiæ quædam, cum Aſconii commentariis editæ. Eſt, inquit, ius ue tandi, dum priuati dicunt, dum ſitella defertur, dum æquantur ſor tes, dum ſortitio fit. quibus in locis cum & Liuius & Cicero de ſolis priuatis meminerint; non tamen eam poteſtatem ſolis priuatis fuiſ ſe debemus, exiſtimare. partem enim pro toto poſuerunt; quia priuati & ſæpius, & plures, quàm magiſtratus, aut pro lege, aut contra legem dicere ſolerent. Magiſtratuum porro uel ſuadentium, uel diſſuadentium legem exempla habemus hæc. M. Porcius Cato, ille maior, conſul rogationem de abroganda lege Oppia, C. Lælius, ille ſapiens, prætor Liciniam de cooptatione ſacerdotum ad populum transferenda diſſuaſerunt. legem Maniliam prætor Cicero luculenta, quæ extat, oratione ſuaſit: agrariam Rulli iis, quæ extant, orationibus conſul idem diſſuaſit. Verum hæc, quæ paulo longius, ut illuſtriora fierent, produximus, paucis admodum uerbis libro
de

de legibus III Cicero comprehendit. Populum, inquit, docento, doceri à magiſtratibus priuatisq; patiuntor. in quo ſignificatur, ut & ipſi magiſtratus, qui legem ferent, doceant, hoc eſt de ipſa lege dicant; & dicere alios quoque tum magiſtratus, tum priuatos patiantur. Infra uero, eodem libro, cum dixit, De promulgatione, de ſingulis rebus, de priuatis, magiſtratibus audiendis; priuatos poſuit ante magiſtratus, cum ſupra primum magiſtratus, deinde priuatos nominaſſet. quòd ſi ad ueritatem ordo referatur; prius nominari priuatos, deinde magiſtratus oportuit. prior enim priuatis locus in ſuadenda diſſuadenda ue lege ideo datus eſt, ne, ſi eos, qui magiſtratum gerebant, ante audiſſent, ab iis diſſentire non auderent. idq; Dio hiſtoriæ ſuæ libro XXXIX ſcriptum reliquit. quos autem ſuadere aut diſſuadere leges ſolitos fuiſſe diximus, eos in ea pro Flacco legis auctores Cicero appellat: cum auctores intelligat uel accipiendæ legis, uel antiquandæ. Hæc de ſuadentibus diſſuadentibusq; legem. nunc de loco, unde ſuaderent, aut diſſuaderent, addendum quiddam eſt. Nemo ad populum, niſi de loco ſuperiore, concionabatur, ſiue ius priuatus eſſet, ſiue magiſtratum adminiſtraret. id autem ob eam cauſſam, quo longius à ſtantibus in concione tũ exaudiri uox, tum intelligi uerba poſſent. concionabantur igitur, ſi in foro, de Roſtris, quæ ad Comitium fuiſſe, prope iuncta curiæ, Pedianus ait: ſi in campo Martio, uel alibi, de ſuggeſtu, aut editiore aliquo loco. concionari autem magiſtratibus pro ea, quam habebant, poteſtate omnibus licebat: priuatis, quod iam diximus, niſi concionem, id eſt concionandi poteſtatem, à magiſtratu aliquo acciperent, non licebat. et quia ſæpius in foro, ubi Roſtra fuiſſe diximus, quàm in campo, leges ferebantur: ideo ſæpius de Roſtris, quàm in campo, cõciones habebantur. multo enim plures tributis comitiis, quæ, legum quidem cauſſa, in foro, interdum & in Capitolio habebantur, quàm centuriatis, quæ in campo, latas eſſe conſtat; cum tribuni pl. qui comitia tributa, non centuriata, habebant, facillime ad leges rogandas adducerentur, quippe qui leges non ferrent ex ſenatus auctoritate: quod neceſſe erat de legibus centuriatis. Dixi, priuatos non niſi poteſtate à magiſtratu accepta concionari potuiſſe; magiſtratus autem cunctos ſuo iure potuiſſe. quod cum ita eſſe nũc etiam confirmem; tamen illud addo, ſummum in eo ius, ſummamq; poteſtatem tribunorum pl. fuiſſe: qui, ſi uellent, non priuatos modo, uerum & magiſtratus ipſos, atque etiam conſulem, qui ſummus

erat

erat magiſtratus, prohibere concione poterant. itaque Ciceronem conſulem extremo magiſtratus die Q. Metellus Nepos tribunus pl. concionis habendæ poteſtate priuauit: et Q. Metellum Celerem conſulem à L. Flauio tribuno pl. in carcerē deductum; annoq; proxime conſecuto M. Bibulum, item conſulem, à P. Vatinio tribuno pl. hiſtoriæ narrant. non enim de Roſtris modo concionantem, atque etiam de curru triumphantem detrahere tribuno pl. licebat, uerum &, quoquò uellet, deducere, uel ad ſupplicium, ſi liberet: propterea quòd, cui uellet, manus iniicere, uetuſto Sacratarum legum iure, poterat; ipſi, cum ſacroſanctus eſſet, nemo poterat. Verū tribuni pl. poteſtatem ſuo loco, id eſt libro de magiſtratibus, reſeruemus: interim, quod in manibus eſt, ipſum agamus. Cum ſuaſerant, diſſuaſerant ue legem primo loco magiſtratus, qui legem ferebat, ſecundo priuati, tertio reliqui magiſtratus; tum, præſentibus ſacerdotibus, ut Dionyſius ſcribit, & diuina exponentibus, ſitella, uel urna (ſitellam Cicero, urnam Lucanus uocat) deferebatur: in quam ſiue tribuum, ſi tributis comitiis lex ferretur, ſiue centuriarum, ſi centuriatis, nomina coniiciebantur, deinde, ſortibus æquatis, hoc eſt, ita agitata ſitella, ne qua ſors ſubſultaret, atque exiſteret, ſed pariter omnes æquatæ iacerent, ſortitio fiebat; quæq; prima uel tribus, uel centuria, quæ ſecunda, quæ tertia de ſitella exiiſſet, eundem, quem ſors dederat, in ſuffragio ferendo locum atque ordinem tenebat. hæc dum agerentur; ſi quis tribunus pl. legi uellet intercedere, locus erat. nunquam autem ante ſuaſionem diſſuaſionemq; legis interceſſionem fuiſſe, declarant illa proxime recitata, quæ Liuius libro XLV, Cicero in oratione pro C. Cornelio tradiderunt. Et quoniam de interceſſione, quæ legem impediebat, mentionem facimus: (neque enim legi tantum, uerum & ſenatus conſultis, & prætorum decretis, aut iudiciis interceſſum eſſe, animaduertimus) omnibus de cauſſis, quæ, quo minus promulgata lex perferri poſſet, impedimento fuerunt, dicendum nobis eſt. Hæ quatuor traduntur: prima, interceſsio; cum tribuni pl. quorum proprie intercedendi ius erat, edita uoce illa, Veto, de qua meminit Liuius, intercedebant: cuius generis exempla non deſunt: altera, cum is, qui promulgarat, uel amicorum precibus adductus, uel ſenatus auctoritate commotus, uel ipſe ſua ſponte conſilium mutabat: quod C. Manilius, & L. Cæcilius, uterque tribunus pl. diuerſis temporibus fecerunt, ille in lege de libertinorum ſuffragiis, hic in ea, quam

de

de minuenda ambitus pœna promulgauit. Tertia ratio fuit, cum, neque intercedente tribuno, neque eo, qui promulgauerat, consilium mutante, comitiales dies, id est eos, quibus agi cum populo licebat, consul eximebat, uel supplicationibus decernendis, uel feriis indicendis, non solum iis, quæ Latinæ dicebantur, quas indicere soli consules poterant, sed etiam iis, quæ imperatiuæ, quas non modo consulibus, uerum etiam prætoribus ipsorum arbitratu licebat imperare. quo genere usum esse Cn. Cornelium Lentulum Marcellinum consulem, ut C. Catonis tribuni pl. legibus obsisteret, uidemus in epistola, Placiturum, libro II ad Q. fratrem. Quartam caussam, quæ & ipsa comitiis, quacunque de re haberentur, impedimento esset, obnunciationem inuenimus: quam omnes plane magistratus habebant, ut in oratione in Antonium II Cicero significat his uerbis: Nos nunciationem solum habemus, consules & reliqui magistratus etiam spectionem. quo loco duas dictiones, nunciationem, & spectionem, alteram alterius sedem occupasse, facile crediderim: ut augures spectionem duntaxat habuerint, magistratus, si modo augures essent, ut erat Antonius, idem consul, & augur, simul cum spectione etiam nunciationem, hoc est obnunciationem. idq; cum ad ipsam Ciceronis sententiam magis quadrare, qui diligenter animum intenderit, intelliget: tum Festus Pompeius ita esse, deprauatis ille quidem uerbis, satis tamen aperte significat in dictione spectio. legamus igitur in ea oratione sic: Nos enim spectionem solum habemus, consules & reliqui magistratus etiam nunciationem: ut augures intelligat, cum, Nos, dicit: erat enim ipse augur: cum ueró, Consules, subiicit, in eo notet Antonii consulis inscitiam; qui se id auguratus iure posse diceret, quod, quia consulatum gerebat, multo facilius poterat. præterea, ut de magistratibus obnunciantibus haud parũ sæpe legimus, ita de auguribus de cœlo seruantibus. seruare autem de cœlo, spectio est: quæ tolleretur, si uerum illud esset, Nos nunciationem solum habemus. Quòd si quis dixerit; ideo uerum esse, nunciationem solum habuisse augures, quia spectionem, nisi iussi à magistratibus, non haberent: facile refelletur. nam si augurum spectio non est; quia pendet à magistratuum uoluntate: ne nunciatio quidem erit; quia pendet à spectione. qui enim esse potest nunciatio, nisi spectio antecedat? præterea, si spectionem augur non habet, nisi iubente magistratu: ne nunciationem quidem habet, nisi eodem uolente. neutram igitur habebit: quandoquidem nõ ipsius, sed

magiſtratus in utraque poteſtas eſt. quo modo igitur conſiſtit illud, Nos nunciationem ſolum habemus: ſiue nunciationem pro renunciatione, ſiue pro obnunciatione acccipias? Obnunciatio autem duarum rerum obſeruatione fiebat, uel cum de cœlo fulſiſſet, aut tonaſſet; (erat enim in augurum diſciplina, ut, Ioue fulgente, tonante, comitia dimitterentur) quo genere impedimenti Pompeius Magnus in ſecundo conſulatu, cum prætorem creari, uirum omnium integerrimum, M. Catonem uideret, ipſe autem, hominem flagitioſiſſimum, P. Vatinium, Cæſaris gratia, uellet, comitia diſſoluit: uel cum aues aduerſa portenderent. auium porro uel cantus, uel uolatus obſeruabatur. nec omnium erat eadem ſignificatio; cum quædã à dextra uolantes, quædam à ſiniſtra proſperos euentus oſtenderent. itaque ſiniſtra Romanis læta, ut Græcis dextra: iiſdem tamen & ſiniſtrum fulmen triſte omen fuit ad comitia, cum ad ceteras res eſſet optimum; et, ſi bubo uolaret à ſiniſtra. præclare Lucanus hoc de genere lib. III, cum neglectam ueterem comitiorum rationem ſignificaret, illa pronunciat: – Fingit ſolennia campus.

Nec cœlum ſeruare licet. tonat, augure ſurdo;
Et lætæ iurantur aues, bubone ſiniſtro.

Redeo ad inſtitutum. Sortitione tribuum aut centuriarum facta, dicebat is, qui legem ferebat: Si uobis uidetur, diſcedite Quirites. de quo Pediani uerba ſubſcribam. Cum, inquit, id ſolum ſupereſt, ut populus ſententiam ferat; iubet unumquenque is, qui fert legem, diſcedere. quod uerbum non hoc ſignificat, quod in communi conſuetudine eſt, de eo loco, ubi lex fertur, ſed in ſuam quiſque tribum diſcedat, in qua eſt ſuffragium laturus. populus enim confuſus, ut ſemper alias, ita & in concione. Liuius autem lib. II, ubi de lege Lectoria loquitur, Conſul, inquit, Appius negare ius eſſe tribuno in quenquam, niſi in plebeium: non enim populi, ſed plebis eum magiſtratũ eſſe; nec ullum ipſum ſummouere pro imperio poſſe more maiorũ; quia ita dicatur: Si uobis uidetur, diſcedite Quirites. ubi, Diſcedite, dictum apparet, ad ſuffragia ferenda. libro uero III, ubi de Terentia lege agit, idem ſignificat, cũ ait: Quemadmodũ ſe tribuni geſſiſſent in prohibendo delectu, ſic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impediẽda gerebant. initiũ erat rixæ, cũ diſcedere populũ iuſſiſſent tribuni; quòd patres ſe ſummoueri haud ſinebãt. Cum igitur, de concione iuſſi diſcedere, in ſuam quiſque tribum, aut centuriã abiiſſet; priuatos homines inuenio, qui de lege laborarent,

non

non modo populum, ut legem acciperet, ante lata ſuffragia rogaſſe, uerum etiam, cum ſuffragia lata eſſent, ne quid fallaciæ committeretur, ipſos aut tabellas diſtribuiſſe, aut diſtribuentibus præfuiſſe. idq; diribere proprio uocabulo dicebatur. quod muneris quia fere obiri curariq; ab iis ſoleret, qui neque ætate graues, neque geſtis honoribus inſignes admodum eſſent; id ſibi & à ſenibus, & à dignitate præſtantibus præcipue contigiſſe, glorioſe commemorat Cicero in Piſonem. Hoc, inquit, certe uideo, quod indicant tabulæ publicæ, uos rogatores, uos diribitores, uos cuſtodes fuiſſe tabellarum: et, quod in honoribus ueſtrorum propinquorum non facitis, uel ætatis excuſatione, uel honoris; id in ſalute mea, nullo rogante, uos ueſtra ſponte feciſtis. eodemq; uerbo eadem de re uſus eſt in ea poſt reditum in ſenatu, cum ait: Quando tantam frequentiam in campo, tantum ſplendorem Italiæ totius, ordinumq; omnium, quando illa dignitate tot rogatores, diribitores, cuſtodesq; uidiſtis? Nec dubito, quin legendum ſit, diribeantur, non diripiantur, in ea in Piſonem, in eo loco; An expectas, dum de te LXXV tabellæ diripiantur? pro, diſtribuantur; ut de te iudicium fiat. ſic & Plinius manifeſte accepit libro XXXVI, cap. XV. Hic eſt, inquit, ille domitor orbis populus, qui gentes, & regna diribet. Ciſtis autem ſuffragiorum cuſtodiendis certos homines in comitiis præfuiſſe, qui Nongenti ſint appellati, idem Plinius lib. XXXIII cap. II ſcriptum reliquit. Tabellis diſtributis, primo loco ea tribus, aut centuria ſuffragium ferebat, quæ, omnium tribuum, aut centuriarum nominibus in ſortem coniectis, prima de ſitella, de qua iam diximus, ſorte exierat: eaq; prærogatiua dicebatur; quia prima rogaretur à magiſtratu, qui comitia habebat. at in prima tribu, aut centuria quis primus? uidelicet is, quem magiſtratus legem ferens deligebat: deligebat autem, quem & dignitate præſtare, & rogationi ſuæ præter ceteros fauere iudicabat. utrunque cognoſcitur in oratione pro Plancio: in qua ita ſcriptũ eſt. Nam quòd primus ſciuit legem de publicanis, tum, cum uir ampliſſimus conſul id illi ordini per populum dedit, quod per ſenatum, ſi licuiſſet, dediſſet: ſi in eo crimen eſt, quia ſuffragium tulit; quis non tulit publicanus? ſi, quia primus ſciuit: utrum id ſortis eſſe uis, an eius, qui illam legem ferebat? ſi ſortis: nullum crimen eſt in caſu. ſi conſulis: ſplendor etiam Plancii, hunc à ſummo uiro principem ordinis iudicatum. quo conſtat, ideo primum Plancium ad ſuffragium ferendum à Cæſare conſule lectum eſſe, quia primus ordinis equeſtris iudicaretur.

quod ipſum confirmant illa pro domo ſua: Conſulari homini P. Clodius, euerſa rep. ciuitatem adimere potuit, concilio aduocato, conductis operis non ſolum egentium, ſed etiam ſeruorum, Sedulio principe? dixit enim, Sedulio principe, pro, primo omnium ſuffragium ferente. quod apertius proxime oſtendit, cum ait: Sin autem is primus ſciuit. erat enim quodam modo legis ornamentum, cum is eam ſciſcebat primus, cuius in ciuitate non leuis eſſet auctoritas. quod etſi ſatis clare indicant ea, quæ ex oratione pro Plancio recitauimus: tamen in hac ipſa pro domo ſua idem fit illuſtrius. ſubiungit enim poſt ea, quæ proxime ad exemplum attuli, non magno interuallo: Tu huius, ut acta tui præclari tribunatus hominis dignitate honeſtes, auctoritatem amplecteris. quaſi Clodius Sedulii, tanquam clari hominis, nomen publicis in tabulis ad legem honeſtandam ſcripſiſſet, aut fortaſſe etiam in æs ſimul cum ipſa lege incidiſſet. nam, ut dicam quod ſentio, ſuſpicor de mendo, ubi Sedulii mentio fit in ea pro domo ſua. quod enim legitur, Quid te audacius, qui in eius nomen incideris? id non placet. non enim cum audacia caſus congruit. nam, incidere, uerbum eſt in caſu poſitum: audacia uero uoluntatis eſt. non enim, qui incidit, audax eſt, ſed imprudens, & inſcius; qui uero audax, is non incidit, ſed incurrit, & irruit. quare aliter ſuſpicor à Cicerone ſcriptum eſſe, & forte ſic: Quid te audacius, qui in æs eius nomen incideris? leges enim in æs incidi ſolitas, paulo poſt docebimus. Cum igitur ab eo, quem magiſtratus ipſe primum delegiſſet, deincepsq; ab aliis eiuſdem tribus, aut centuriæ perlata ſuffragia erant; tum, ſuffragiis in utranque ſententiam dinumeratis, & eorum numero punctis notato, eius tribus, aut centuriæ uoluntas cognoſcebatur, eaq; à præcone renũciabatur; &, eadem in reliquis tribubus aut centuriis ratione ſeruata, ex maiore tribuum centuriarum ue numero uel antiquabatur, uel ſciſcebatur lex. hoc autem, dirimere ſuffragia, &, diremptio ſuffragiorum, dicebatur. itaq; uetera habent exemplaria Varronis de re ruſt. lib. III. Dum dirimuntur ſuffragia, uis potius Villæ publicæ utamur umbra, quàm priuati candidati tabella? quod aperte declarat Lucanus, quem locum deprauari, &, ut aliis in locis, diribet pro dirimit, reponere, facile non fuit, in illo uerſu, lib. V. Et non admiſſæ dirimit ſuffragia plebis. et ad Q. fratrem, lib. III epiſt. IIII. lego, diremptis tabellis, non, ut uulgo legitur, & ut habent libri quoque manuſcripti, diruptis. item in oratione pro Plancio, diremptio, non direptio. Diremptis

ptis igitur ſuffragiis, uel de antiquata lege, uel de accepta cognoſcebatur. ac de antiquata nihil eſt dicendum. ſcitam autem, atque acceptam, omnium ciuium iureiurando confirmari ſolitam legimus. itaque Q. Metellus, ille Numidicus, ne in legem Saturnini per uim latam iuraret, in exilium abire maluit, ſibiq; potius de patria, quàm de ſententia, decedendum putauit. quem anno poſt XLIII imitatus non eſt M. Cato, is, quem Vticenſem hiſtorici nominant: qui cum leges P. Clodii nullo neque iure neque more rogatas putaret, in eas tamen iurauit, conſilio uſus optimo, ut Cicero ait in ea pro Sextio. nam ab eo, quod omnino ne fiat, fieri non poteſt, cum periculo diſſentire, temeritatis uidetur eſſe. Poſt iuſiurandum, in æs lex incidebatur: quod indicat Liuius lib. III his uerbis: Prius quàm urbem conſules egrederentur, leges X uirales, quibus tabulis duodecim eſt nomen, in æs inciſas in publico propoſuerunt. atque hoc libro X Dionyſius confirmat. et Cicero in oratione III in Catilinam, Memoria tenetis, inquit, Cotta, & Torquato cos. complures in Capitolio turres de cœlo eſſe percuſſas: cum & ſimulacra deorum immortalium depulſa ſunt; & ſtatuæ ueterum hominum deiectæ; & legum æra liquefacta. quod ipſum uerſibus deinde perſecutus eſt in ſecundo de conſulatu ſuo, ut libro I & II de diuinatione patet. eandem conſuetudinem probant illa, quæ in I Philippica ſcripta ſunt. Forum ſepietur: omnes claudentur aditus: armati in præſidiis multis in locis collocabuntur. quid tum? quod erit ita geſtum, id lex erit, & in æs incidi iubebitis? quod etiam non multo ante dixerat: Quæ illæ in æs incidit, in quo populi iuſſa perpetuasq; leges eſſe uoluit, pro nihilo habebuntur? exemplis non egemus: ſed unum Suetonii, quod in C. Cæſaris uita legimus, quod apertam rem multo etiam illuſtrius oſtendit, apponemus. Marcus, inquit, Claudius Marcellus conſul, edicto præfatus, de ſumma ſe rep. acturum, retulit ad ſenatum, ut ei ſuccederetur ante tempus: quoniam, bello confecto, pax eſſet; ac dimitti deberet uictor exercitus: &, ne abſentis ratio comitiis haberetur; quando nec plebiſcito Pompeius poſtea abrogaſſet. acciderat autem, ut is, legem de iure magiſtratuum ferens, eo capite, quo à petitione honorum abſentes ſummouebat, ne Cæſarem quidem exciperet per obliuionem; ac mox, lege iam in æs inciſa, & in ærarium condita, corrigeret errorem. Hic illud occurrit. Si tum denique in æs leges incidebantur, cum perlatæ eſſent; quod proxima Suetonii uerba oſtendunt: cur in oratione pro Milone, cum de le-

gibus

gibus nondum latis, ſed quas Clodius ferre cogitarat, mentionem facit, Incidebantur, inquit, iam domi leges, quæ nos noſtris ſeruis addicerent? cur non, ſcribebantur, potius, quàm, Incidebantur? an incideret Clodius leges nondum latas? dicamus, quod omiſit Pedianus interpres; qui in arte Ciceronis indicanda parcus nimis eſt, ſicuti in exponenda hiſtoria ſatis liberalis. notat Cicero cõfidentiam Clodii, hominis audaciſſimi; qui domi ſuæ leges non modo ſcriberet, ſed etiam, quaſi latas, incideret; quas, quo iure qua ue iniuria, cum ſuis operis & ſeruis omnino perferre conſtituerat. et eſt oratoris artificium, ad odium concitandum ea de inimico dicere, quæ etiam ſi fortaſſe facta non ſunt, fieri tamen potuiſſe, eius, in quem dicitur, ante acta uita declarat. nihil erat, quod in Clodium, quamuis atrociter excogitatum, non ueriſimile uideretur. ideo, Incidebantur potius, quàm ſcribebantur, dixit, uel uere, uel, quod magis puto, ὑπερβολικῶς, & tamen ueriſimiliter, ut de P. Clodio; quem omnium audaciſſimum fuiſſe conſtabat. Ne illud quidem prætermittam, non in tabulis modo æneis, ſed etiam in columnis inciſas eſſe leges. de tabulis dubium non eſt: quas etiam aliquot, in hunc uſque diem ſeruatas, ipſi uidimus. de columnis autem Cicero pro Balbo ſic: Cum Latinis omnibus fœdus ictum Sp. Caſſio, Poſtumo Geminio cos. quis ignorat? quod quidem nuper in columna ænea meminimus poſt Roſtra inciſum & perſcriptum fuiſſe. qua ipſa de re Liuius libro II ſic: Tantum ſua laude obſtitit famæ conſulis Marcius; ut, niſi fœdus cum Latinis, columna ænea inſculptum, monimento eſſet, ab Sp. Caſſio uno, quia collega abfuerat, ictum; Poſtumum bellum geſſiſſe cum Volſcis, memoria ceſſiſſet. et Varro, ut apud Macrobium legimus, antiquiſſimam legem in columna ænea ſcripſit inciſam fuiſſe, cui mentio intercalaris aſcriberetur. nec deeſt Dionis in hiſtoria teſtimonium; qui lib. XLI, columnas, quibus inciſæ leges legerentur, de cœlo tactas memoriæ prodidit. Scripta iam lege, promulgata, perlata, in æs inciſa, (nis enim quaſi gradibus ad id, quod in lege ultimum, ac ſummum eſt, peruenimus) unum reſtat, ut, ubi cuſtodienda reponeretur, oſtendamus. Scire igitur oportet, non eandem legum omnium fuiſſe rationem, ſed aliquot, maximeq; tabulis æneis inciſas, in publico proponi ſolitas, ut oculis ciuium paterent; quod exempla demonſtrant; quæ uero æneas in tabulas eſſent inciſæ, eas ad ærarium delatas, quò ſcilicet & ſenatus conſulta. ibi cum publicis pecuniis, omniumq; publicarum rationum li-

bris

bris conditæ asseruabantur. erat autem ærarium in Saturni Opisq; templo: templum autem in uico Iugario, id Capitolii radices. unde septies millies HS, à Cæsare dictatore depositum, post illius interitũ M. Antonius consul abstulit. etsi tantum Opis in Philippica I & II, ubi hac de re Cicero loquitur, mentio fit: puto, quòd duabus cellis simulacra Opis & Saturni separatim dedicata colerentur, & ad Opis cellam propius, quàm ad Saturni, eam pecuniam Cæsar locasset. primis tamen reip. temporibus legem Iciliam in templo Dianæ, quod in Auentino monte fuit, repositam esse, legimus in historia Dionysii. Quæ ad rationem perferendæ legis attinerent, quæ fere ponderis alicuius esse uiderentur; omnia, ut arbitramur, persecuti sumus. nam, in quo differrent legum ferendarum comitia à ceteris comitiis, ut de magistratu creando, de reo iudicando, quia conuenire magis in librum de comitiis hæc tractatio uidetur, qui post hunc de legibus exibit, hic omittimus. Locum ferendæ legis interdum Prata Flaminia, qui postea circus Flaminius dictus est, interdum etiam lucum Petelinum, quandoque Capitolium, sed plerunque forum, aut campũ Martium fuisse legimus. de Pratis Flaminiis, luco Petelino, Capitolio, Liuius testis est: de foro, declarant illa pro C. Rabirio Postumo: Si lex ferretur, conuolaretis ad Rostra. erant enim Rostra in foro. dixit autem, Conuolaretis ad Rostra, cum hoc subintelligeret, ut inde legem dissuaderetis. et aperte in oratione I in Antonium, & in V, & pro domo, & ubi non? de campo, inde constat, quòd; cum leges centuriatis comitiis sæpe latæ sint; centuriata porro comitia in campo esse habita, omnes historiæ narrent: manifeste sequitur, ut leges centuriatis comitiis latæ, in campo latæ sint. Hic oritur alia consideratio, loco ne sacro, an profano ferretur. sacro potius, quàm profano, crediderim: primum, quòd in Rostris, qui locus erat auguratus, templumq; dicebatur, sæpe à magistratu ferretur: itaque pro Sextio, Princeps, inquit, rogationis Q. Fabricius templum aliquanto ante lucem occupauit. occuparat enim, ut legem ferret. quod illa uerba pro Milone declarant: Potuit ne Fabricio, uiro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso? occuparat autem Rostra, non templum alicui deo sacrum: quod ipse Cicero declarat infra, in eadem pro Sextio, subiungens, Tribunos pl. ferro è Rostris à Clodio pulsos, Fabricium intelligens. sed clarissime in Vatinium his uerbis: Cum L. Vectium indicem in Rostris, in illo, inquam, augurato templo ac loco collocaris. et Liuius lib. VIII, Naues, inquit, Antiatium

tiatium partim in naualia Romæ ſubductæ, partim incenſæ: Roſtriſq; earum ſuggeſtum in foro extructum adornari placuit: Roſtraq; id templum appellatum. Altera eſt ratio, quòd leges à P. Clodio tribuno pl. in templo Caſtoris latas inuenio. quod indicat illud in Piſonem: Eodem in templo, eodem & loci ueſtigio, & temporis, arbitria non mei ſolum, ſed patriæ funeris abſtuliſti. ſic enim interpretor illud, Eodem in templo. quo in templo legem de mea pernicie tulerat Clodius, eodem in templo de Macedonia tibi tradenda ſtatim legem tulit: quam tu prouinciam ad arbitrium tuum pro meo funere, quod idem funus patriæ fuit, ipſe pactus eras. itaque prouinciam lege traditam, quaſi præmium à Clodio debitum, abſtuliſti. et apertius in oratione pro domo ſua: Cum arma, inquit, in ædem Caſtoris comportabas, nihil aliud, niſi, uti ne quid per uim agi poſſet, machinabare. in libris autem de inuentione, Flaminium, inquit, eum, qui conſul remp. male geſſit bello Punico ſecundo, legem agrariam per ſeditionem ad populum ferentem, pater ſuus de templo deduxit. accerſitur maieſtatis. et apud Liuium, ante quàm Roſtra in foro extructa eſſent, de tribunis pl. legum rogandarum cauſſa in templum coeuntibus, non ſemel mentionem fieri uidemus. Ferebat ergo magiſtratus legem in templo: ferebat ſuffragia de lege populus circa templum. locum enim tantæ multitudini ullo in templo fuiſſe, credibile non eſt. cum uero lex à magiſtratu ferretur, eodem in templo alios quoque magiſtratus affuiſſe, eos nimirum, qui cum magiſtratu legem ferente conſentirent, legimus in oratione in Vatinium: Quæ quidem leges, inquit, anno poſt, ſedentibus in templo duobus non conſulibus, ſed proditoribus huius ciuitatis, ac peſtibus, una cum auſpiciis, cum interceſſionibus, cum omni iure publico conflagrauerunt. Oſtendi latam in templo legem, cum in foro ferebatur, hoc eſt tributis comitiis. quid, cum in campo, centuriatis? tum in templis deorum non exiſtimo, quæ in campo nulla fuiſſe legimus: quo tamen in loco à magiſtratu ferretur, eum locum ante auguratū fuiſſe crediderim. nam ſi tributis comitiis ſemper in templo; cur centuriatis, quæ maiorum rerum cauſſa habebantur, profano in loco lex ferretur? ſed fortaſſe uideri poſſit infirma coniectura. addamus exemplum, ut dubia res teſtimonio probetur. Liuius igitur lib. III, Tribuni, inquit, ut impediendæ rei nulla ſpes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quòd, & augures iuſſos adeſſe ad lacum Regillum, fama exierat, locumq; inaugurari, ubi auſpicato cum populo

pulo agi posset: ut, quidquid Romæ ui tribunicia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. Inter leges autem, quæ in foro, & eas, quæ in campo ferrentur, dixi iam hoc interfuisse, quòd in foro tributis comitiis ferrentur, in campo comitiis centuriatis. nunc adiungo, primum illud, centuriatis comitiis eas esse latas, quæ è S. C. ferebantur: deinde illud; quæ centuriatis comitiis ferrentur, eas, si è S. C. non ferrentur, patribus quidem auctoribus semper esse latas. quod non à primis reip. temporibus, sed tantum post Publilii Philonis dictaturam obseruatum est. hunc enim dictatorem legem tulisse, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante latum suffragium patres auctores fierent, scribit Liuius lib. VIII. quo significatur, non omnes antea leges, quæ centuriatis comitiis ferrentur, è S. C. aut patribus auctoribus esse latas. quòd si factum nunquam antea nõ erat, consuetudine seruata, quæ in Numa rege creando est inducta; ut scilicet, ante quàm populus suffragium iniret, patres in incertum comitiorum euentum auctores fierent; Publilius in plebem propensus, quia plebeiæ gentis erat, quod senatui liberum erat, id necessarium fecit; quodq; more factum erat, id ut lege fieret, sua lege sanxit. Neque uero, quod ait Liuius, Patres auctores fierent, expono, patres S. C. probarent. fiebant enim de re & relata, & disputata S. C. quid porro referri & disputari opus erat id, quod omnino probari à senatu Publilia lex iuberet? nam de quo fit S. C. id eiusmodi est, ut improbari & abiici potuerit: est autem & probatum, & acceptum, quia maior pars senatus ita senserit. at in hoc non, utrum uis licere, neque plurium senatorum uoluntatem spectari, Publilius uoluit, sed, quasi ab uniuerso senatu iam probatum esset, ita, uellent nollent, patres auctores esse. ergo sic existimare debemus; quæ leges centuriatis comitiis ferrentur, eas post legem Publiliam aut è S. C. aut certe patribus auctoribus esse latas; quæ uero ante legem Publiliam centuriatis comitiis latæ erant, alias è S. C. alias sine S. C. patribus tamen auctoribus, alias neque è S. C. neque patribus auctoribus. Nihilne igitur interfuit, dicet aliquis, inter leges, quæ patribus auctoribus, & eas, quæ è S. C. ferrentur? nihil, mea sententia, ante legem Publiliam. nam, siue è S. C. siue patribus auctoribus ferrentur; è senatus uoluntate ferebantur. post legem autem Publiliã multum inter huiusmodi leges interfuit, atque adeo tantum, quantum inter secundam & aduersam uoluntatem interest. nam secunda senatus uoluntate ferebantur eæ leges, quæ S. C. probatæ iam erãt:

aduerſa uero non nunquam eæ, quarum patres auctores fiebant. probabant enim inuiti, lege coacti. itaque honorificentius habebatur id, quod è S. C. centuriatis comitiis latum eſſet, quàm id, quod iiſdem comitiis patribus auctoribus. ſed extremis reip. temporibus nullam legem centuriatis comitiis ſine S. C. patribus auctoribus latam inuenio, permultas autem S. C. iiſdem comitiis: ſiue, quòd abrogata ſit Publilia lex: ſiue, quòd, cum idem Publilius eodem tempore, poſtea quàm Q. Hortenſius dictator legem tuliſſet, ut eo iure quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur; nihil attinuit patres auctores de eo fieri, quo, uel ſi auctores ipſi non fierent, tamẽ omnes ciues æque tenerentur. itaque magiſtratus aut è S. C. centuriatis comitiis, aut, ſi ſenatus diſſentiret, tributis leges tulerunt: (quãquam & leges multæ tributis comitiis ex S. C. latæ ſunt) cum duabus legibus, Publilia, & Hortenſia, eandem uim haberent leges tributis comitiis latæ, quam habuerunt antea leges eæ, quæ centuriatis comitiis, patribus auctoribus, latæ erant. non enim, quod ait Cicero Philippica X, Legem Panſa comitiis centuriatis ex auctoritate noſtra laturus eſt, eo ſenſu dictum exiſtimo, quòd eam legem patribus auctoribus Panſa laturus eſſet; ſed, Ex auctoritate noſtra, expono, ex S. C. loquitur enim de Cæſaris actis: quæ lege confirmari, & & ſanciri, ſenatus cupiebat. cum porro cuperet; nimirum S. C. potius, quàm alia quauis ratione, declararet. quòd ſi cui, auctoritatem ſenatus pro S. C. uſurpari, nouum eſt: nihil errabit, ſi, ut de latine loquendi conſuetudine recte iudicare poſſit, Ciceronis libros diligenter euoluerit. Hic fortaſſe quæretur; ante Publiliam legem omnes ne leges, quas ſenatus, ſiue centuriatis, ſiue tributis comitiis, ferri cuperet, ferrẽtur è S. C. an uero aliæ è S. C. aliæ uero ſine S. C. tantũ patribus auctoribus. utrunque factum eſt. nam neque omnes è S. C. neque omnes patribus auctoribus latæ ſunt. de latis è S. C. teſtimonium res non deſiderat: exemplorum enim plena ſunt omnia. patribus autem auctoribus minus quidem multæ, ſed aliquot tamen latæ ſunt, ut Petilia de ambitu, à tribuno pl. tributis comitiis lata; de qua Liuius libro VII. Quæretur etiam, (pergam enim dubitando, quò non ſolum ueterum librorum obſeruatio, ſed ipſa me coniectura ducit) utrum centuriatis comitiis leges à maiore tantum magiſtratu, an etiam à minore ferrentur. faciamus, quod oratores ſolent: qui cum teſtibus rem probare non poſſunt, argumentantur à ſimili, & hoc genere ſæpe fidem faciunt. item nos, cum, centu-

riatis

riatis comitiis à minore magiſtratu leges latæ ſint, nec ne, affirmare non poſſimus; quia neutrum ab antiquis traditum eſt; ſimilitudinē ſequemur, &, quod in creandis magiſtratibus fieri ſolitum eſt, idem in ferendis legibus obſeruatum eſſe dicemus. nam ſi creandis magiſtratibus centuriata comitia nunquam, niſi à maiore magiſtratu, habita ſunt: itidem, ferendis legibus nunquam, niſi à maiore, eſſe habita, conſentaneum eſt. illud autem eſt. eſſe igitur & hoc dicemus. neque enim, cur non ſit, aut ratio ſuadet, aut exempla demonſtrant.

De legum tempore, quæ notauimus, hæc ſunt: neque omnibus diebus licuiſſe legem ferri, neque, quibus liceret, per omnes horas. licebat faſtis tantum diebus: nefaſtis non licebat. nec uero faſtis omnibus, ſed comitialibus duntaxat. comitialibus autem ita licebat, ſi nemo de cœlo ſeruaret. quæ duabus legibus, Aelia, & Fuſia, ſancita erant. id annis prope centum ante Ciceronis ætatem, ut ſcripſit ipſe in oratione in Piſonem, inſtitutum, ad extrema fere manſit reip. tempora. Piſone autem & Gabinio cos. P. Clodius tribunus pl. Ciceronis ac bonarum partium inimicus, ut armaret immoderata licentia tribuniciam poteſtatem, dierum diſcrimen, & auſpiciorum impedimenta ſuſtulit. neque enim tantum, ut omnibus plane faſtis ferri lex poſſet, uerum etiam, ne quis per eos dies, quibus cum populo liceret agi, de cœlo ſeruaret, rogationem tulit. idq́; poſtea ſeruatum eſſe, uidentur illa ſignificare, quæ ſcripta ſunt in oratione de prouinciis: Aut ſtatuendum uobis eſt, legem Aeliam manere, legem Fuſiam non eſſe abrogatam, non omnibus faſtis legem ferri licere; cum lex feratur, de cœlo ſeruari, obnunciari, intercedi licere. Ergo, ante legem Clodiam, non omnibus diebus, ſed faſtis, non omnibus faſtis, ſed comitialibus, nec comitialibus, ſi quis de cœlo ſeruaret, ius ferendæ legis erat: poſt legem Clodiam, non omnibus quidem diebus, ſed omnibus tamen faſtis, quod ante non licuerat, etiam ſi de cœlo ſeruaretur, ferri lex potuit. Horæ uero, quibus agi cum populo poſſet, omnes erant intra ortum ſolis, & occaſum. reliquis non licebat. ante primam enim horam nihil agi licuiſſe cū populo, cum ait Dio in extremo lib. λθ, non expono, ante primam horam Romani diei, cuius initium à media nocte ſumebatur, ſed, ante lucem, ante auroram. quod ipſe quoque Dio ſic interpretatur, his uerbis: ὁ γάλβας ὁ σέρουιος κρύφα, καὶ ὑπὸ τὴν ἕω στρατηγῶν τὸν ψῆφον τισιν ἔδωκε: καίπερ οὐκ ἐξὸν ἐκ τῶν νόμων, πρὶν πρώτην ὥραν γενέσθαι, ἐν τῷ δήμῳ τι χρηματισθῆναι. quòd ſi non ante primam; ſequitur, ut nec poſt extremam, id eſt

eam, quæ diem claudit, agi cum populo licuerit: ſiquidem neque ueſpertina S. C. rata fuiſſe, neque prætori urb. ius dicere poſt ſolis occaſum licuiſſe, traditum eſt. ſicut igitur non omnibus diebus ferre legem licebat, ita nec omnibus horis: quibus autem horis, iis ita licebat, ſi neque fulgeret Iuppiter, neque tonaret. Nunc de cauſſis agamus: quæ ipſa quoque noſtri promiſſi pars eſt. A' corruptis moribus manaſſe leges, nemini dubium eſt. nam ubi continenter & ſobrie uiuitur, ubi colitur pietas, ubi iuſtitiæ locus eſt; quorſum ibi lex feratur? nec ſanis corporibus quæſita medicina eſt: nec, qui leniter & ſedato curſu amnes fluerent, ſed incitatis, extraq; ripas diffluentibus aggeres obiecti. ac uetuſtiſſimi mortalium, prorſus omnem uim, atque omnem luxum ignorantes, tranquillam uitam, ipſa natura duce, uiuebant. poſt erupit iniuria; et, quod quiſque potuit, id quiſque uelle, neglecta ratione, cœpit. tunc neceſſario leges latæ, & iniecta licentiæ quaſi fræna, quæ, ſi quis recte agere ſua ſponte nollet, eum pœnæ metu in officio continerent. itaque, conſeruandæ augendæq; ciuitatis cauſſa, & ut eſſet bene uiuendi norma, legem inuentam, manifeſte cognoſcitur. neque minus ad hunc finem ſpectarunt, quæ de religione, quàm quæ de bello leges latæ ſunt. quæſita pietas in deos uidetur, quæſita populo uoluptas, ut in ludis: omnia tamen ad publicam utilitatem referebantur. cuius autem legis uitioſa ac turpis origo ſit; ea lex nominanda non eſt. nam legis cauſſa iuſtitia, & lex ipſa iuſta ac ſancta debet eſſe. inde enim publicum exoritur commodum. publicum dico, & quo munitur imperium aduerſus hoſtilem uim, & quo priuati ciues, ſua quiſque bona, ſuum quiſque ius, aduerſus priuatorum iniurias tuentur. quòd ſi hoc in omni bene inſtituta ciuitate, multo magis agnoſcitur in rep. Romana: quæ dum optimis legibus paret, malas autem uel abrogat ſuffragiis populi, uel tollit S. C. orbem terrarum pene uniuerſum imperio cõprehendit. quæq; ciuitates aut malas leges habuerunt, aut bonis nõ recte ſunt uſæ; aliæ ui externa, aliæ domeſtica ſeditione conciderũt. quod & apud ueteres ſæpe accidiſſe legimus; & noſtra non ſemel tempeſtate uidimus. Supereſt de poteſtate legis. ea, quæritur, primum utrum maxima, deinde, ſi maxima, utrum perpetua. quod pro noſtra conſuetudine breuiter oſtendemus. Erat in lege ſumma uis; non ſolum, quia, quod erat lege ſancitum, Quirites omnes tenebantur; quod tribus legibus, una conſulari Valeria Horatia, duabus dictatoriis, Publilia, & Hortenſia, ſancitum ſupra diximus; (paucas tamen

men excipio, quibus non omnes plane ciues obstringebantur; quo de genere fuisse legem de repetundis, iam ostendimus: lata enim est post illas tres, consularem unam, dictatorias duas, à nobis proxime nominatas: &, quodcunque postremum populus iussit, id ius ratumq; esse XII tab. lege sancitum est) uerum etiam, quia, non, ut prætoris edictum, item lex annuo spatio terminabatur, sed uigebat usque dum alia lege abrogaretur. abrogari uero omnes licuit, præter Sacratas: quæ uiolatæ sæpe, abrogatæ nunquam sunt. abroganti uero non eadem, quæ uiolanti legem, pœna sancitur. ceteræ leges & abrogari omnes potuerunt, & abrogatæ multæ sunt. tametsi nulla lata lex est, quæ ipsa se contra abrogationem quasi sanctionis sepimento non munierit, graui pœna, multa ue ei, qui abrogasset, irrogata. at multi multas abrogarunt, neque tamen ullam propterea subiere pœnam. dixi iam, plus fuisse potestatis in eo, quod postremum populus iussisset, quàm in eo, quod antea iusserat: id lege XII tab. sancitum esse. iussum autem populi & suffragia fuerunt, quibus abrogabantur leges. itaque, non quid antea populo placuisset, sed quid ei postremum placeret, spectari solebat. sensit autem in hoc genere populus non semper è rep. nam quemadmodum sæpe malas leges bonus populus, sic interdum bonas malus abrogauit. à senatu uero nunquam lex ulla, nisi reip. caussa, sublata est; ut, cum Appuleiæ, Mario consule referente, S. C. damnatæ sunt; quòd ab hoste reip. L. Appuleio Saturnino rogatæ essent: aut, cum Liuiæ consilio Philippi consulis sublatæ, quia contra auspicia, quæ seruari lex Aelia iubebat, à M. Liuio Druso latæ iudicarentur. erant enim quatuor omnino genera, (ut ipsa fere Ciceronis uerba usurpem, quæ sunt in oratione pro C. Cornelio) quibus per senatum more maiorum statueretur aliquid de legibus: unum eiusmodi, placere legem abrogari, ut Q. Cæcilio M. Iunio cos. quæ leges rem militarem impedirent, ut abrogarentur. atque hoc genere non abrogabat legem senatus, (nam abrogare proprie populus dicebatur) sed, ut abrogaretur, statuebat. Alterum genus erat: quæ lex lata esse diceretur, ea non uideri populum teneri, ut L. Marcio Sex. Iulio cos. de legibus Liuiis: quæ ut uno S. C. tollerentur, Philippus consul, Liuii inimicus, obtinuit à senatu. ideo autem, huiusmodi legibus non uideri populum teneri, senatus decernebat, quia, contra auspicia latas esse, augures monuissent. tanta Romæ fuit in auguribus auctoritas. de quibus libro II de legibus hæc à Cicerone scripta legimus.

Quid

Quid religiosius, quàm cum populo, cum plebe agendi ius aut dare, aut non dare? quid, leges, non iure rogatas, tollere? nihil domi, nihil militiæ, per magistratus gestum, sine augurũ auctoritate posse cuiquam probari? quæ ipsa, & alia, in libro de religione tractabimus. Tertium, de legum derogationibus. quo de genere persæpe S. C. fiunt, ut de lege Calpurnia de ambitu, quæ derogaretur. Quartum genus, quòd ea Ciceronis oratio mutila admodum est, neque in ipsa, neque in Pediano interprete, ac ne alibi quidem, quod sciam, inuenitur. me tamen in eam partem coniectura ducit, ut existimem, cum aliquem senatus hostem iudicaret, simul, ut eius quoque leges, quæ quidem aduersus remp. essent, tollerentur, eodem S. C. aut alio, proxime facto, iudicasse. quarum enim maxime legum caussa perniciosus patriæ ciuis damnatus sit, & à rep. remotus; eas ipsas leges in rep. non hæsisse, sed abiectas illico esse, etiam si ab historia non prodatur, ueri tamen simillimum est. quale fuit, quod de legibus Saturnini proxime, & de legibus M. Antonii in prima huius libri parte diximus. Recte igitur semper, & iustissime senatus. A populo uero, aut ab iis, qui mercede conducti speciem quandam populi præseferebant, temeritate potius, aut fraude, quàm consilio, aut ratione, salutares ciuitati leges non nunquam abrogatæ sunt, ut, rogante P. Clodio tribuno pl. Aelia de auspiciis, Fusia de diebus comitialibus. Postremum illud est, cum, uerbo quidem, neque à senatu, neque à populo, tacito autem omnium consensu per desuetudinem leges abrogabantur. id quod & Iulianus iurisconsultus notauit. Erat igitur in lege uis non solũ maxima; quod Cicero in Philippica II satis plane narrat, cum ait: In publicis actis nihil est lege grauius: uerum etiam perpetua: siquidem uetustate neque tollebatur lex, ut edictum; neque debilitabatur, ut S. C. nisi si leges essent eiusmodi, ut reip. minimum consulere uiderentur. nam has contrario usu non solum debilitatas, uerum etiam plane extinctas, neque damnatum esse quenquam, quia fecisset aduersus eam legem, quæ iam exerceri desiisset, satis constare uideo. leges autem multæ, quandiu resp. stetit, perpetuo iure ualuerunt, cum, ipso libertatis initio, à primis consulibus, ac iam ante à primis regibus latæ essent. quibus ego de legibus loquor, cum perpetuam uim legi tribuo. nam perniciosas leges, nec iure rogatas, non perpetuo iure esse, sed tolli quamprimum utile est: cuiusmodi multæ S. C. sublatæ sunt. populus autem, quem sæpe à reip. commodo malæ rationes auerterent,

rectam in diiudicandis legibus normam non agnouit, ſed utiles ſæpe abrogauit, ſæpe ſciuit inutiles. Illud tamen, quia pertinet ad abrogandi rationem, quod in Feſto Pompeio notaui, non omittam: in ſanctione legum adſcribi ſolitum, ne per ſaturam abrogari derogari ue liceret. erat enim ſatura, lex multis aliis conferta legibus, accepto nomine à genere cibi, ex uariis rebus condito. id autem eo placuit in ſanctione adſcribi, quia in lege multis legibus permixta & confuſa ſubeſſe fraus, quæ populum falleret, facile poterat: at in ſimplici lege, ſi de abrogando derogando ue populus rogabatur, non difficile erat, id, quo de rogabatur, quale eſſet, intelligere. Addam & illud, fractam eſſe legis uim, non modo cum alia lege nominatim abrogaretur, ſed etiam, cum, non omnino tota, ſed eius pars lege poſterius lata tolleretur; quod, derogare, dicebatur; aut, cum, nulla ſuperioris legis mentione facta, aliquid ei contrarium poſteriore lege rogaretur: quod erat, obrogare. atque, hoc quidem de genere, apud Liuium libro IX P. Sempronius tribunus pl. aduerſus Ap. Claudium cenſorem in concione ita diſputat: Ideo Aemiliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, quia hanc poſtremum populus iuſſerat, & quia, ubi duæ contrariæ leges ſunt, ſemper antiquæ abrogat noua. eſt etiam in II de inuentione ita ſcriptum: In duabus contrariis legibus, utra poſterius lata ſit, conſiderare oportet. nam poſtrema quæque grauiſſima eſt. Omnino, quod legis uim maximam fuiſſe dixi, eo dixi, non ſolum quia nihil eſſet lege grauius, & in publicis actis nihil obſeruaretur magis; uerum etiam, quia legis ſententia pertineret ad omnes ciues, & omnibus æqua iura deſcriberet, preſertim à quo tempore Q. Hortenſius dictator rogationem tulit, de qua iam meminimus, ut, quod plebs ſanxiſſet, eo Quirites omnes tenerentur. ueruntamen duo genera legum excipio, alterum, quo non omnes ciues, alterum, quod omnes quidem, ſed diſpari iure comprehenderet. primum enim illud apud Ciceronem lib. III ad Atticum obſeruaui; quam legem aliquis tribunus pl. ferret, ea lege collegas eius obſtrictos minime fuiſſe. deinde; ut omittam leges alias, quibus ſenatores tenebantur, ceteri autem erant ordines liberati; quam legem, ne quis iudicio circumueniretur, C. Gracchus tulit, eam pro plebe, non in plebem eſſe latam, declaratur in oratione pro Cluentio. poſteaq; L. Sylla Felix, cum eius rei quæſtionem ſua lege conſtitueret, populum R. quem ab hoc genere liberum acceperat, alligare nouo quæſtionis genere auſus non eſt.

eſt. ergo hac lege, quæ primum Sempronia fuit, de C. Gracchi latoris nomine; deinde Cornelia, poſtea quàm L. Sylla, lege lata, quæſtionem & ipſe eiuſdem rei conſtituit; qua deinde potius, quàm Sempronia, eius generis iudicia ſunt adminiſtrata; hac, inquam, lege, ut eſt in oratione pro Cluentio, ſenatores, & ii, qui magiſtratum geſſerant, ſoli tenebantur: ut, quemadmodum recte agentibus plura præmia, ſic plura peccantibus iudiciorum pericula propoſita eſſent. Lege etiam Iulia de pecuniis repetundis equeſtrem ordinem non fuiſſe alligatum legimus in oratione pro Rabirio Poſtumo. in oratione uero pro Cluentio quæ lex item de pecuniis repetundis nominatur, qua & ipſa præter ordinem ſenatorium nemo tenebatur, Iulia non fuit; ut ex temporum examinatione, quæ me ſæpe magnis erroribus expediuit, facile conieci. nam cum, Iuliam de repetundis latam eſſe à C. Cæſare in primo conſulatu, notum ſit, uel ex hiſtoria, uel è Ciceronis orationibus, atque epiſtolis; orationem autem pro Cluentio annis aliquot ante Cæſaris conſulatum Cicero prætor habuerit: ſequitur, ut omnino, quod ad nomen attinet, diuerſæ leges fuerint. Quænam igitur fuit, dicet aliquis? Cornelia, L. Syllæ: ex qua multa in ſuam legem poſtea Cæſar tranſtulit. de qua ſic in ea pro Poſtumo: Si eſt hoc nouum in lege Iulia, ſicuti multa ſunt, ſeuerius ſcripta, quàm in antiquis legibus, & ſanctius iudicata: ſane etiam conſuetudo huius generis iudiciorum noua. ſin hoc totidem uerbis translatum caput eſt, quot fuit non modo in Cornelia, ſed etiam ante in lege Seruilia: per deos immortales, quid agimus iudices, aut quem hunc morem nouorum iudiciorum in remp. inducimus? Reliquum eſt, ut de lege agamus, quæ omnes quidem ciues, diſſimili tamen conditione aſtringeret. at hoc quidem cum multis exemplis probare poſſim, uno contentus ero. fuit igitur huius generis Tullia de ambitu: qua lege aliam plebi, aliam ſenatoribus irrogatam eſſe pœnam, conſtat ex oratione pro Murena. id quod oſtendimus iam, cum de legibus capitalia crimina uindicantibus ageretur. Dictum eſt de legibus. ordiemur nunc de magiſtratibus.

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

